

MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNETI INTÉZET
Szeged.

D 589

1/a

RI- SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

VB 14467

26. SZÁM.

KIRÁLYNÉINK
AZ ÁRPÁD- ÉS ANJOUKORBAN

ÍRTA

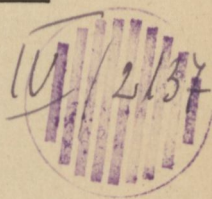
DOBOZY HAJNALKA.

S Z E G E D
1934

XB 218194

KOLOZSVÁRI- SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

26. SZÁM.

KIRÁLYNÉINK AZ ÁRPÁD- ÉS ANJOUKORBAN

ÍRTA

DOBOZY HAJNALKA.

S Z E G E D

1934

SZTE Egyetemi Könyvtár

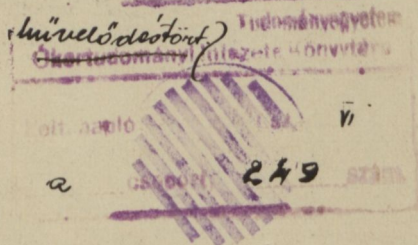

J910024706

A szegedi Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv-
és Történettudományi Karához benyújtott doktori értekezés.

Bíráló: Dr. Erdélyi László egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: Dr. Főgel József egy. ny. r. tanár.

Bevezetés

A nők nagy hatással vannak általában családjukra s azon keresztül a társadalomra. Az utóbbira gyakorolt hatás annál nagyobb, minél magasabb társadalmi helyzetben él a nő. Fokozottan észlelhető ez a hatása a királynéknak, kik nemcsak férjeiken és gyermekeiken keresztül, hanem a koronázás által nyert magas közjogi méltóság és hatalom által is az egész ország, az egész nemzet sorsára igen erős befolyást gyakorolnak.

A királynék történetével foglalkozni tehát nagyon hasznos és ajánlatos. És ha nő foglalkozik történetírással és tanítással, számára a legmegfelelőbb és legszebb történet-kutató feladat a történelemben számottevő nők egyéniségének és hatásának vizsgálata, felderítése és történeti okulásul példáik bemutatása.

A kutatás irányulhat egyes királynék történetének alapos, monografikus feldolgozására, amennyiben azt a rendelkezésre álló adatok megengedik. De nem kevésbé hasznos és tanulságos, ha egész korszakok királynéit mutatja be a történetíró összehasonlító eljárással s a róluk szóló adatokat és feldolgozásokat felhasználva az időrendi egymásután helyett a királynék történetét magasabb szempontból: származásuk, nevelésük és kulturális hatásuk szempontjából csoportosítja.

Értekezésem az Árpád- és Anjoukori magyar királynékról akar ilyen történeti rajzokat adni, nem időrendi tárgyalásban, hanem az említett csoportosításban. Vizsgálom a királynék származását keresem a feleletet arra, hogy mennyiben függ ez össze a politikával, diplomáciával, háborúkkal vagy békés kulturmunkával, továbbá igyekszem felderíteni, hogy milyen volt a jellemük, erkölcsi és vallási érzékük, politikai okosságuk és hogy ezekből kifolyólag milyen volt a hatásuk férjükre, családjukra, udvarukra és az egész országra. Szemléltetni akarom azt is, hogy mily befolyással voltak gyermekeik nevelésére és ezáltal hogyan alakították a trónörökösök, a jövővendő királyok jellemét s így közvetve országuk jövő sorsát.

Ezek a kérdések nem kevésbé érdeklik a művelődés- és államtörténetet, mint a királyok története, habár tárgyalásuk és megvilágításuk sokkal nehezebb, mert a királynékról sokkal kevesebb hír, emlék maradt ránk, mint a királyokról. Éppen ezért néha nem is lehet, vagy csak alig lehet ezekre a kérdésekre feleletet adni, mindamellett a lehetőség határain belül törekedni fogok erre.

Alábbiakban felsorakoztatom időrendben a királynékat, kiknek történetét értekezésemben feldolgoztam :

1. Sarolt (Gyészáné),	17. Mária (IV. Istvánné),
2. Gizella (Szent Istvánné).	18. Anna és
3. Judit (Péterné),	19. Margit (III. Béla feleségei),
4. Abáné,	20. Konstancia (Imréné),
5. Anasztázia (I. Andrásné),	21. Gertrúd,
6. Riksa (I. Béláné),	22. Jolán és
7. Judit (Salamonné),	23. Beatrix (II. András feleségei),
8. Synadene (I. Gyészáné),	24. Mária (IV. Béláné),
9. Adelhaid (Szent Lászlóné),	25. Erzsébet (V. Istvánné),
10. Buzilla és	26. Izabella (IV. Lászlóné),
11. Eufémia (Kálmán feleségei),	27. Fennena és
12. II. Istvánné,	28. Ágnes (III. András feleségei),
13. Ilona (II. Béláné),	29. Mária
14. Fruzsina (II. Gyészáné),	30. Beatrix és
15. Ágnes (III. Istvánné),	31. Erzsébet (I. Károly feleségei),
16. II. Lászlóné,	32. Erzsébet (Nagy Lajosné),
	33. Mária (Zsigmondné),

Származásuk szerint, amint értekezésemben tárgyalni fogom, a következőleg oszlanak meg a felsorolt királynék :

Magyarok : Sarolt, Mária (Zsigmondné), Kun Erzsébet.

Németek : Gizella, a két Judit, Adelhaid (Szent Lászlóné), Gertrud. és luxemburgi Beatrix, továbbá a két osztrák Ágnes.

Szlávok : a) oroszok : Anasztázia, Eufémia, és Fruzsina.

b) lengyelek : Riksa, Fennena, Mária (I. Károlyné), Erzsébet, (szintén I. Károly felesége).

c) szerb : Ilona,

d) bosnyák : Erzsébet (Nagy Lajosné).

Görögök : Synadene és két Mária (IV. Istvánné és IV. Béláné).

Olaszok : ¹⁾ a) taliánok : Buzilla, estei Beatrix, Izabella, II. Istvánné.

b. franciák : Anna és Margit (III. Béla feleségei), Jolán.

c) spanyol aragon : Konstancia.

Már ebből a csoportosításból is kitűnik, hogy a sok-sok nem-

1.) A régi magyarok olasznak mondták az összes latin nyelvű népeket

zetből származó királynék milyen nagy hatással lehettek hazánkra külföldi összeköttetések révén. De kiűnik az is, hogy királyaink szívesen fordultak a diplomáciának egyik leghatásosabb eszközéhez: a politikai célokból történő házassághoz. Élénk bizonyítékai a diplomáciai érdekből kötött házasságoknak az, hogy a jegyesek igen gyakran még egészen kis gyermekek voltak.¹

Az egyes nemzetiségi csoportokon belül aztán a tárgyalás során igen érdekes típusokat találunk. Sarolt pl. szépségével és férfias erélyével gyakorol befolyást férjére és az államférfiakra és ezt a hatást az ország és a kereszténység javára értékesíti. Ezzel ellentétben Kun Erzsébet, ki szintén szépségével jut hatalomra férje és más férfiak fölött, már nem rendelkezik olyan akaraterevével, mint Sarolt és hatalmát csak asszonyi szeszélyeinek kielégítésére, az ország és egyház kárára használja fel.

A német eredetű királynék közül Gizella és Gertrud mutatnak ilyen ellentétet. Gizella — az egykorú palástfeliratok szerint Gizla, Keyzla — jámbor, istenfélő nő volt, aki jótékony befolyást gyakorolt az országra s ezzel megnyerte a nemzet osztatlan szeretetét, míg Gertrud nagy befolyását annyira nemzet ellenesen használta, hogy viselkedése végül tragikus bukását idézte elő s a későbbi krónikák az ő hibáit rótták rá Gizellára is.

A szláv királynék közül különösen Ilona ragadja meg figyelmünket, kit vérmérséklete, erélye és határozottsága valósággal gyámoltalan férje támogatójának rendelt. Kissé elhomályosította ugyan egyébként kifogástalan életét az aradi véres országgyűlési szereplése, de ez a bosszúálló, vérengző alakja csak kései bárókori mondában maradt reánk, egykorú feljegyzések nem igazolják.

1.) Erdélyi: Árpádkor 277. 1.

I. MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ KIRÁLYNÉK.

Királynéink sorát **Sarolt**, Gyésza fejedelem felesége nyitja meg, ki ugyan jog és forma szerint még nem volt királyné, de mivel az ő férje volt a keresztény, egységes Magyarország megalapítója, kinek munkájában nemcsak buzgó segítő társa, hanem sugalmazó, kezdeményező is volt s az ő jótékony, áldásos befolyására történtek az alapvető intézkedések a kereszténység felvételére és politikai előrelátásával lehetővé tette hazánk naggyá és hatalmassá fejlődését; bátran királynéink közé sorolhatjuk.

Sarolt a X. század jellegzetes női típusa: eszes, határozott, erélyes, férfias természetű. Ezt a női típust a kalandozások kora termelte ki. Míg a férfi ismeretlen vidékeken harcolt, addig az otthon maradt nő örködött a család és a vagyon biztonsága felett. Így fejlődtek ki a nőben a tettekre kész, határozott jellemvonások s egyuttal fokozottan szabadult fel a férfi korlátlan hatalma alól és mint fontos tényező kezdett férje mellett a családban helyet foglalni és társadalmi tényezővé is válni. Így lett Sarolt is Gyészának nemcsak a felesége, hanem valóságos uralkodó társa.

Gyésza feleségének kiléte sok vitára adott okot. A hazai krónikások¹ Gyula erdélyi vajda leányát, Saroltot mondják annak, a sok tévedést tartalmazó lengyel évkönyvek pedig, melyek Szent István koránál mintegy 200 évvel későbbiek, Mieszkó lengyel herceg testvérét, Adelhaidot említik mint Gyésza feleségét. Történetíróink ezekből az eltérő adatokból különböző megállapításokra jutottak. Pauler, Nagy Géza és Erdélyi Sarolt, Karácsonyi pedig teljesen mellőzve a magyar hagyományt, Adelhaid mellett foglalt állást. Többen pedig arra a következtetésre jutottak, hogy Gyésza kétszer nősült.² A kérdés eldöntésére egykorú forrásokhoz kell fordulnunk, mert úgy a hazai krónikák, mint az említett lengyel évkönyvek 200 évvel későbbiek, mint a vitás kérdés. Az egykorúak közül Thietmár és a hildesheimi évkönyv szolgáltatnak közvetve adatokat Gyésza feleségének származásáról. Thietmár beszél István anyai

1.) K. K. 15., 35. c., Anonymus 27 c.

2.) Horváth M.: Magyarország történelme I. 140 l., Szalai: Magyarország története I. 40. l.

nagybátyjáról, aki unokaöccse elől a lengyel I. Boleszlávhoz menekült.¹ Boleszláv Mieszkó fia, tehát Adelhaid unokaöccse volt. Lehetetlen, hogy ha valaha Adelhaid Gyésza felesége lett volna, ne említette volna meg azt a közeli rokonságot, mely Boleszláv és István anyja közt fennállott volna. Már pedig erről Thietmár hallgat. A hildesheimi évkönyvíró is a magyar hagyomány mellett tanuskodik, amennyiben Szent István anyai nagybátyját Rex Julusnak, vagyis Gyulának nevezi.² Hazai krónikáink igazsága mellett szól az is, hogy Gyésza halála után Kopány feleségül akarta venni Saroltot, a krónika azonban a tervezett házasságot vérfertőzésnek nyilvánította,³ mert Kopány és Gyésza sógorsági viszonyban voltak. Mindezekből az adatokból teljes biztosággal állapíthatjuk meg, hogy Gyésza felesége az erdélyi Gyula leánya, Sarolt volt.

Szent István anyjának, Saroltnak, Gyésza feleségének jellemzésére a legelfogadhatóbb adatokat Thietmárnál találjuk. Ezek szerint szép, fejedelmi termetű nő volt. Feltűnő szépségeért Belegneginának — fehér szép asszonynak — nevezték a külföldi udvarokban. Szépségével, erőteljes, férfias jellem és szilaj, szenvedélyes természet párosult. Férfi módjára ülte meg a lovat, részt vett a vadászatokban, sőt néha versenyt mulatott a férfiakkal. Ezekkel a tulajdonságokkal teljesen hatalmába kerítette a szigorú, kemény természetű fejedelmet olyanannyira, hogy az országban férjén keresztül mindig az ő akarata érvényesült.⁴ Ő volt az, akinek szívét a kereszténység tanai előbb megihlették s férjére gyakorolt erős hatásával férjét is rávette, hogy áttérjen és megengedje az országban a térítést.

A kereszténységnek általánossá tételét az országban nem csak mint jó keresztény nő kívánta, hanem éles politikai előrelátása is parancsolta, belátta ugyanis, hogy Magyarország a környező műveltebb és nagyrészen már keresztény országok közt csak úgy állhat fenn, ha a nyugati népekhez alkalmazkodva felhagy a kalandozásokkal és felvéve a kereszténységet, a nyugati kultúra szolgálatába áll. Mindezeket megfontolva és felesége tanácsára hallgatva Gyésza hittérőket kért I. Ottó császártól és azok munkáját maga is támogatta.⁵ Gyészt magát ugyan nem hatották át teljesen a keresztény eszmék s nem is vált teljes lélekkel és hittel kereszténnyé,⁶ mégis istápolta az új hit terjedését. Felesége részére

1.) Pertz: M. G. SS. III. 862. I.

2.) Chron. lib. VIII. Pertznél M. G. SS. III. 862. I.

3.) Erdélyi: Árpádkor 84. I.

4.) Legenda maj. S. Stephani és Hartvik legenda, Endlichernél I. 141 és 165. I.

5.) Erdélyi: Árpádkor 83. I.

6.) Erdélyi: Árpádkor 84. I.

kápolnát építtetett, melyet Sarolt Szent István első vértanúról nevezett el.¹ Ugyanis ez a vértanú megjelent álmában és azt a kijelentést tette, hogy szent fia fog születni.

Az álom valóra vált. Saroltnak fia született, kit ugyancsak Szent István vértanú tiszteletére Istvánnak kereszteltek. Istvánon kívül még három leány gyermeke is született a fejedelmi párnak: Judit, Mária és még egy, akinek neve nem maradt fenn. Sarolt nagy gondot fordított gyermekei nevelésére; szívesen látta udvarában a keresztény papokat, hogy gyermekei fogékony szívébe és elméjébe a hit és tudomány magvait elhítsék. Különösen szépen fejlődött a gondos anya és a tudós papok nevelése alatt István, ki okos, erényes ifjává serdült. Az előrelátó szülőknek most már minden igyekezete arra irányult, hogy fiúk részére minden oldalról biztosítsák a nyugodt, zavartalan uralkodást. Erre irányult házassági politikájuk is. Hogy nyugati támadások ellen mentesítsék az országot s erről az oldalról biztosítva legyen István eljövendő uralma, megszerezték számára feleségül Henrik bajor herceg leányát, Gizellát, ki aztán első királynénk lett.² Juditot feleségül adták az időközben keresztény hitre tért lengyel I. Boleszlávhoz ezzel kelet felől is biztosítani akarván a nyugodt kormányzást, Máriát pedig Aba Sámuelhez, végül a harmadik, névtelen leányt Urseolo velen-cei dogéhoz, ezáltal is szövetséges társat szerezve.

Miután a két lángeszű és bölcs — Gyésza és Sarolt — elvégezték nagy hivatásukat: megnyitották az ország kapuit és népük szívét a kereszténység számára és megalapozták az egységes keresztény Magyarországot és előkészítették Szent István dicsőséges uralkodását, helyet adtak a következő nemzedéknek, hogy építsen a lerakott alapra.

Időrendben második, de jelentőségben utolsó helyen álló magyar származású királynénk **Aba Sámuel felesége**, Szent István egyik testvére volt, kinek történelmi jelentőséget csak az ad, hogy az ő révén került Aba Sámuel a magyar királyi trónra (1041) Péter bukása után.

Gyészának ezt a leányát gyakran Saroltnak nevezik,³ de ezt az elnevezést sem okiratok, sem megbízható tudósítások nem támogatják. Akik a Sarolt nevet akarják ráerőszakolni, úgy okoskodnak, hogy ha anyja is Sarolt volt, természetes, hogy leányát is úgy hívták. A történelem azonban ilyen — még csak nem is logikus — okoskodást nem fogadhat el.

Nem maradt reánk a hercegnő, később a királynő neve, sem születésének, sem férjhezmenetelének ideje, épúgy nem tudunk

1.) Pór: Az esztergomi várbeli Szt. István első vértanúról nevezett prépostság tört. 4. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 36. l.

3.) Décsy: Koronás magyarországi királynék 13. l.

semmit élete lefolyásáról, Herimannus Augiensis szerint a ménfői csata után férjével együtt fogságba került,¹ majd, — mind Décsy mondja — Péter fiaikkal együtt lenyakasztatta őket.² A kútfők azonban egyértelműen azt állítják, hogy Aba Sámuel felesége túlélte férjét, de ezek sem szólnak arról, hogy mikor és hol halt meg.³

Egész bizonyossággal állíthatjuk azonban, hogy sem a kül-, sem a belpolitikában lényeges szerepet nem játszott, különben szerepléséről valamilyen módon volnának értesüléseink.

Ezután hosszú sora következett az idegen származású királynéknak, kiket többnyire politikai számítások ültettek a magyar királynői trónra, míg Nagy Lajos halála után leánya, **Mária** foglalta el annak örökét és hosszú idő után ismét magyar nő jutott a magyar trónra ezúttal mint koronás király.

Mária magyar királynő törekény, finom lelkű, boldogság után sóvárgó nő volt, kinek vágyai beteljesülése helyett csak bánat és szenvedés jutott osztályrészül. Sok megpróbáltatáson ment keresztül, de a sors csapásait mindig felemelt fővel viselte. Atyja Nagy Lajos, fiú örököse nem lévén, leányait Katalint, Máriát és Hedviget Erzsébettel közösen a legnagyobb figyelemmel neveltette, hogy aki közülük utóda lesz, megtudja állani a helyét a trónon. A fejlődő gyermekek lelkivilágára elsősorban anyjuk és nagyanyjuk voltak nagy hatással, de hatottak rájuk Deméndi László veszprémi, később nagyváradai püspök, továbbá János, a király titkára, majd küüllői főesperes, aki főként erős történeti érzéket ültetett beléjük.⁴

Máriát kedves, alkalmazkodó természete miatt környezete nagyon szerette. Értelmes, jó lelkű leány volt, de nem valami nagy szépség. Sorsáról korán, még atyja életében határoztak. 1371-ben Nagy Lajos és IV. Károly császár a bajor hercegek brandenburgi öröksége miatt háborúban állottak egymással. Hogy a béke helyre álljon, IV. Károly 1372-ben megbízta a tescheni herceget, hogy jőjjön Magyarországra és kérje meg Zsigmond fia számára Nagy Lajos valamelyik leányának kezét, ha biztos, hogy tagadó választ nem kap.⁵ Nagy Lajos hajlandó volt az ügyről tárgyalni és hosszas alkudozások után megegyeztek a következőkben: ha Nagy Lajosnak fia nem születik, úgy IV. Károly fia, Zsigmond eljegyzi Nagy Lajos ifjabb leányát, ha ellenben fia születik, úgy az első szülött le-

1.) Wertner: Az Árpádok családi története 107. l.

2.) Décsy: Koronás magyarországi királynék 21. l.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 103. l.

4.) Márki: Mária, Magyarország királynője 6. l.

5.) Márki: Mária, Magyarország királynője 28. l.

ányt jegyzi el, ha pedig az meghalna, a másodszületett.¹ 1373-ban Mária és Zsigmond eljegyzésében megállapodva, pápai engedélyért folyamodtak, hogy a gyermekek eljegyzését megtarthassák. Ugyanis Zsigmond és Mária közt rokonság állott fenn: Zsigmond Nagy Kázmér lengyel király dédunokája, Mária nagyanyja pedig ugyancsak Kázmérnak testvére volt. A pápa megadta az engedélyt, de az eljegyzés Lajos más elfoglaltsága miatt mégis eltolódott az 1377. évre. Eddig az időig a magyar udvarban lényegesen változott a helyzet. Katalin, a legidősebb leány 1374.-ben elhunyt, fiú utód pedig nem született s arra Lajos nem is számíthatott már. Így aztán Mária, a másodszületett leány alatt akarta egyesíteni Magyarországot és Lengyelországot.² 1377-ben a 8 éves Mária és a 10 éves Zsigmond közt ünnepélyesen megtartották az eljegyzést és Zsigmondot mindjárt a magyar királyi udvarban hagyták, hogy tanuljon magyarul és ismerje meg a magyar népet és az itteni viszonyokat és erkölcsöket, amire mint Mária jövődöbeli kormányzó-társának szüksége lesz.

Mária 1382-ben, 13 éves korában foglalta el atyja örökét. Szept. 15-én Fehérváron, mint más királyokat, őt is az esztergomi érsek koronázta meg és kente fel királlyá és vállára terítették a koronázó palástot is.³ A 13 éves szelíd, tapasztalatlan gyermek helyett anyja, Erzsébet intézte a politikai ügyeket. Zsigmondnak egyelőre semmi beleszólást nem engedett az ország ügyeibe, sőt szinte fegyverrel kellett neki azt is kiharcolni, hogy Mária felesége legyen (1385). Mária politikai érdekekből szíve ellenére ment férjhez Zsigmondhoz, mert ezáltal német segítséget reméltek Durrazói Károly ellen. Nagy mulasztást követett el a kormány, hogy a házasság alkalmával nem követelte Zsigmond megkoronázását is, mert úgy sok vizsályt és egyenetlenséget, sőt talán a Kis Károly féle tragédiát is el lehetett volna kerülni.

Mária királynő a magány és nem a történelem számára volt teremtvé és mégis nagy történelmi feladatokat kellett teljesítenie: vezetni, kormányozni egy hatalmas birodalmat. Mária jelleméből

1.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/IV. 392. „dominus rex iuravit . . . parentelam iuxta tractata eligendo filiam iuniorum, si masculum non haberet, et si haberet masculum, primogentem, et si illa moreretur, secundo gentem cum d. Sigismundo.” Az okmányban, mint látjuk, a leányok nevei nincsenek kitüntetve, így a filia iunior alatt érthetjük a két ifjabb leány — Mária és Hedvig — valamelyikét, de határozottan Hedviget érteni alatta nem szabad, mint pl. Horváth (Magyarország tört. II. 313. I.) Sőt a következő 1373. évben Mária és Zsigmond eljegyzését foglalták okmányba.

2.) Hedvignek ugyanis, akit Vilmos osztrák herceggel eljegyzett 200.000 aranyon kívül semmi jegyajándékot nem kötött ki. Katona X. 643. I.

3.) Wilcsek: A Horváthy család lázadásai. Századok 1896. 600. I.

önként következik, hogy ezt a feladatot, illetve az azzal járó felelőséget örömmel engedte át anyjának, kinek viszont szinte életfeltétele volt az. Ő maga inkább adományozással és művelődéstörténelmi szempontból fontos teendőkkel vett részt a kormányzásban.

Különösen sok gondot fordított az egyházra, ami vallásos lelkületének következménye, mert az „Egyház tisztelete által ennek akaratával és segítségével sikerülhetnek csak a királyok dolgai, szomorúságukat az öröme váltóztatja, a bánatot megvigasztalja... és győzelmet és diadalt ad minden új ellenségen.”¹ Az egyház iránt való ragaszkodását több adomány bizonyítja: az esztergomi székesegyház mellé kápolnát építtetett,² ezüst kelyhet adományozott a tornai egyháznak,³ az esztergomi piac jövedelmét átengedte az esztergomi káptalannak és apáca zárdának,⁴ a trauai egyházat káptalani hiteles helyé tette.⁵ Továbbá Goblin gyulafehérvári püspöknek, Leó főszererpapnak, Henckmannak és Keresztélynek, a püspökök testvéreinek hű szolgálataikért odaadományozta Omlást, Nagyszeben és Szerdahely közt fekvő Grosdorf, Galisdorf, Budenbach és Gripsbach nevű oláh falvakkal együtt,⁶ majd megerősítette az erdélyi püspököket a Nagy Lajostól kapott Zilah birtokában a Meszes hegység aljában.

Gondja volt városainak és községeinek fejlesztésére is. Privigyének Erzsébet beleegyezésével és a főrendek tanácsára a következő szabadalmat adta: a város lakói a nádor, országbíró stb. bíraskodása alól kivételnek, bírákat maguk választják évente szabadon; maguk választják lelkészeiket is. Továbbá Privigyéhez csatolta a szomszédságában lévő három falut minden jövedelmével együtt, szabályozta a vámot s végül kizárólagos jogot biztosított a város lakóinak a halászatra.⁷

A szepesi tiz lándzsás községeknek szintén szabadalmat adott.⁸ Ujbánya határát kiterjesztette és benne bányabírói és aranybányászó hivatalt létesített,⁹ Szikszó¹⁰ és Kőszeg¹¹ felépítését is

-
- 1.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 83–4. l.
 - 2.) Fejér: Codex diplomaticus X/I. 159. l.
 - 3.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 89. l.
 - 4.) Fejér: Codex diplomáticus. X/I. 542. l.
 - 5.) Fejér: Codex diplomatikus. X/I. 83–87. l.
 - 6.) Rupp: Magyarország helyrajzi története III. 178. l.
 - 7.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 60–65. l.
 - 8.) Thaly: Rákóczi kora szepesi levéltárakban. Századok, 1873. 114. l.
 - 9.) Rupp: Magyarország helyrajzi története I. 670. l.
 - 10.) Wenzel: Diósgyőr, 42. l.
 - 11.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 209–210. l.

támogatta; Zólyom,¹ Komárom² Eperjes³ vásártartási jogot kaptak.

Mária alatt az ipar is felvirágozott és lépést tartott a külfölddel; hogy papírgyártásunk virágzó volt, bizonyítja az, hogy a XIV században királyaink is selyempapírra írták okleveleiket. Érdekeselek Mária királyné oklevelein a papír gyári jegyével szolgáló tollas sisakok és lófejek és egyebek közt látható kulacs, ami kétségtelenül bizonyítja annak magyar eredetét.⁴

A kocsigyártás terén talán egész Európában vezetett Magyarország: páratlanul állók voltak Erzsébet és Mária aranyozott díshintói, melyeket mindenütt megcsodáltak, amerre megfordultak.

Kormányja székhelyén Budán és Óbudán fényes udvart tartott. Az anyakirálynő felügyelete alatt nagyszerű udvari ünnepségeket rendeztek, amelyeken a megjelenés igen költséges volt. Pl. Velence követei 1383-ban, hogy az udvarnál kellő pompával és fénnel jelenhessenek meg, az útra 100 aranyat kaptak és azonkívül a Budán való tartózkodás idejére napi 5 aranyat, noha akkor a követeket a magyar udvar is díjazta.⁵ Igen nagy érdeme volt Máriának, hogy udvarában magyar szellem uralkodott, főbb emberei is mind magyarul beszéltek.

Mária uralkodása épenséggel nem volt zavartalan, bár annak gondjai anyja vállain nyugodtak, kinek Garay Miklós nádor volt legbizalmasabb politikai tanácsadója. Nagy Lajos halála után a délvídeken, Horváth- és Dalmátországban több ok miatt nagy volt az elégedetlenség. Először is bántotta az ottani urak önértetét, hogy Mária megkoronázása ügyében meg sem kérdezték őket, hanem csak egyszerűen közölték velük a király halálának hírével együtt, de lázadoztak a női uralom ellen is. Főként azonban földijüknek, Garaynak nagy hatalma nem tetszett nekik. Ezt a többszörös elégedetlenséget Magyarországtól való elszakadásra akarták felhasználni. Az elégedetlenek élére Horváthy János bán és Horváthy Pál püspök állottak.⁶ A lázadás lecsillapítására Erzsébet a 14 éves Mária királynővel és a 11 éves Hedviggel a lázadók közé utazott. A női báj varázsa megtette hatását. Mindenütt kitörő lelkesedéssel fogadták a királyi menetet, mely 1383. októberében Jadrába, a tengervídek legfontosabb városába érkezett. Itt Erzsébet kíséretével néhány hétig időzött és erre az időre fényes udvart rendezett be.⁷ A lázongók sorra megjelentek az udvarnál és hódolatukat bemutat-

1.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 74—75. 1.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 46—47. 1.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 147. 1.

4.) Századok 1871. 618. 1.

5.) Wenzel: Anjoukori okmánytár III. 511. 1.

6.) Wilcsek Ede: A Horváthy család lázadásai. Századok 1896. 612. 1.

7.) Wilcsek Ede: A Horváthy család lázadásai. Századok 1896. 214. 1.

ták. Erzsébet viszont adományokkal halmozta el őket, így Trau városának 2000 aranyat adott falai kijavítására. Aztán fényes udvarával visszatért Budára.

A továbbiakban Erzsébet, bár jóanya volt, rossz kormányzó-nak bizonyult. Uralomra vágyó nő volt s így ellenszenvet érzett Mária jegyese, Zsigmond iránt, aki szintén hasonló vágyakat táplált. Igaz, hogy Mária sem szerette a még atyja által kijelölt vőlegényt és szeretett volna tőle szabadulni. Ahol csak lehetett mellőzték. Az uralkodás nem volt Erzsébet és Mária közt megosztva. A kiadott rendeleteket hol az egyik, hol a másik írta alá, de az is megtörtént, hogy mindketten, a következő formában: Mi Mária és Erzsébet Magyar-Dalmát-Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia, Lodomeria, Kun és Bolgárország királynői.¹ A két egyenlő rangú uralkodó nagy zavart idézett elő az országban, ami a rendeletekre adott válaszokból is kitetszik. Pl. Toldi Miklós szabolcsi alispán Erzsébet rendeleteire Mária királynőnek küldi a választ, mások viszont, mint Frankói Pál, csak Erzsébet rendeleteit tekintik kötelezőknek, a králynőét visszautasítják. Megtörtént az is, hogy Mária királynő rendeletet adott ki, és ugyanazon a napon Erzsébet is adott ki Mária neve alatt, de saját pecsétjével.²

A rendezetlen kormányzás aggodalommal töltötte el a hazafiakat. Tapasztalniuk kellett, hogy a hangulatoktól vezetett szeszélyes asszonyi uralom egyeseket ártatlanul megfosztott kegyeitől, mint pl. a Lackfiak nemzetségéből származó Csáktornyai István vajdát, Döbröközyi Andrást, Simontornyai István főlovászmestert és öccsét Dénest.³ Másokkal szemben viszont jogtalan és indokolatlan elnézést tanusított, így pl. Szekcsői Péternek, aki pörében hamis oklevéllel bizonyított s ezért fej- és jószágvesztésre kellett volna ítélni, Erzsébet megbocsájtott és csak pénzbírsággal sújtotta súlyos bűnéért.⁴

Nagy politikai botlást csinált Erzsébet, mikor nem vitte keresztül Nagy Lajos akaratát és nem Máriát ültette a lengyel trónra. Igaz, hogy a lengyel rendek nem akarták, hogy Lengyelországot ismét Magyarországból kormányozzák, hanem azt kívánták, hogy Mária lakjek köztük Lengyelországban. Erzsébet sokáig halogatta a választ erre a kívánságra, míg végre többszörös sürgetésre 1383. márc. 28-án követek útján értesítette a lengyel rendeket, hogy fiatalabb leányát, Hedviget küldi hozzájuk, hogy azt koronázzák királyné. Egyúttal felmentette őket a Máriának tett hűség eskü alól.⁵

1.) Zichy okmánytár IV. 275. l.

2.) Zichy okmánytár IV. 243, 253, 291. és 293. l.

3.) Fejér : Codex diplomaticus. X/l. 130. l.

4.) Fejér : Codex diplomaticus. X/l. 145. l.

5.) Pór: Ifjabb Erzsébet királyné. Századok. 1895. 902. l.

Ezzel megszűnt a magyar-lengyel unió s Lengyelország ismét független, önálló ország lett.

Egy másik politikai hibája már jogosabb bírálatot vonhat magára. Mint már említettem, Zsigmondot nem akarta vejének. Máriának olyan férjet akart, aki csak férje s nem egyúttal uralkodó társa is legyen a királynőnek. Ezért követeli útján házassági ajánlatot tett a francia király öccsének, Lajos orleansi hercegnek, amit az 1385-ben el is fogadott és per procura házasságot is kötött Máriával.¹

Ezzel a házassági tervvel Erzsébet magára haragította Venczel római és cseh királyt, Zsigmond bátyját, Zsigmondot a férj jelöltet, Zsigmond unokaöccsét, sőt magát a pápát is, aki éppen akkor Franciaországot nem számíthatta hívei közé.² Ha tehát ez a kísérlet megvalósult volna, annak árát az ország valószínűleg súlyosan, esetleg területi épségének megcsonkításával fizette volna meg. A fiatal Zsigmond erélye azonban megakadályozta Lajos behozatalát Magyarországra s így Erzsébet tervéből nem lett semmi.

A hazafiak, habár erős volt bennük a tisztelet a nagy király, Lajos iránt, már kezdték megelégedni a szeszélyes asszonyi uralmat. Férfit, Nagy Lajoshoz hasonló és ahhoz méltó uralkodót szerettek volna látni a trónon. Különösen nagy volt az elégedetlenség a déli részekben, hol ismét lázongani kezdtek, sőt 1385-ben Horváth Pál zágrábi püspök, Kanizsai Miklós és még többen Nápolyban jártak és meghívták a magyar trónra Durrazói Kis Károly szicíliai királyt³ kit Nagy Lajos a nápolyi hadjárat alkalmával, mint foglyot hozott magával és itt nevelte fel, s aki így megismerkedett a magyar viszonyokkal és szokásokkal. A királynő azonban nem tulajdonított nagy jelentőséget ennek a meghívásnak, mert Kis Károly, mielőtt elhagyta a magyar udvart, esküvel fogadta Nagy Lajosnak, hogy nem fogja leányait örökségükben zavarni. S azok bíztak az esküben.

Ugyanakkor, mikor az elégedetlen délvidékiek Nápolyban Kis Károlynak ajánlották fel a trónt, Zsigmond (1385. aug.) fegyveresen jött az országba, hogy jogait biztosítsa. A királynő erre a két oldalról is szorongatott helyzetben megbékélt Zsigmonddal, ki ekkor megesküdtött Máriával, majd mindjárt Csehországba távozott, hogy sereget gyűjtsön Kis Károly ellen.⁴

Ezalatt Kis Károly, aki bizony megfélemedezett esküjéről, kíséretével Buda felé közeledett és szép szerével, mintha támaszt, segítséget akarna nyújtani a védtelen királynőknek, elfoglalta Bu-

1.) Pór: Erzsébet királyné, Nagy Lajos felesége. Századok, 1905. 900. 1.

2.) Pór: Erzsébet királyné, Nagy Lajos felesége. Századok. 1905. 900. 1.

3.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 138. 1.

4.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 138. 1.

dát.¹ Majd a nemesek segítségével, kik őt a trónra meghívták, lemondatta Máriát. Küldöttséget küldött hozzá, mely előadta, hogy a nemzet férfi uralkodót kíván s nem akar tovább Máriának engedelmeskedni, kívánatos tehát, hogy elhagyja a trónt. Erzsébet és Mária rémülten hallgatták az üzenetet, de önuralmukat megőrizték és Mária így válaszolt: „Atyámnak engemet jogosan megillető koronáját meg nem tagadhatom. Tegyetek úgy, ahogy akartok, mert mint asszony nem állhatok ellen ilyen tömegnek. Csak arra kérek, hogy atyám érdemeit tekintve legalább életünket hagyjátok meg és engedjétek hogy Magyarországot száműzöttként elhagyva uramhoz mehessek.”²

A nemzet Károly híveitől félrevezetve azt hitte, hogy Mária önként mondott le a koronáról. Hogy ennek a nemzet még inkább hitelt adjon, Erzsébetnek és Máriának is jelen kellett lenni Fehérváron Károly koronázási ünnepségén (1385. dec. 31). A királynők azonban gyászruhában, bánatos arccal jelentek itt meg, majd Nagy Lajos sírkápolnájában zokogva borultak térdre.³ Ezt látva a koronázáson résztvevők rájöttek, hogy a lemondás még sem volt egészen önkéntes s már sokan ott nyomban megbánták, hogy Károlyt megkoronázták. Ez az érzésük még erősödött, mikor Károly a Nagy Lajos halála után illetéktelenül elfoglalt állami javakat visszavette.⁴ Az emiatt elégedetlenkedők aztán mind többen visszapártoltak a királynőkhöz, akik továbbra is a várban laktak s aljas cselekedetre bírták őket. Azzal rémítették ugyanis a királynőket, hogy Károly elfogatja és megöleti őket, mert így jobban biztosítottak látja uralkodását.⁵ A királynők ennek a besúgásnak annál is inkább hitelt adtak, mert Károly 1382-ben Johanna nápolyi királynővel is hasonlóan járt el. A besúgók tanácsára Erzsébet ravasz és borzalmas tervet eszelt ki. Magához hívatta Károlyt és egy levelet adott át neki, amelyről azt állította, hogy az igen fontos és Zsigmondtól érkezett. Amíg a gyanútlan Károly elmélyedve olvasta a levelet, azalatt Forgách Balázs csákánnyal hatalmas ütést mért fejére,⁶ mire Károly megtántorodott, de eszméletét nem veszítette el s kardot rántva védekezett támadója ellen. Végül mégis sikerült Forgáchnak Károly koponyáját betörni, mire az hálósobájába vonszolta magát, hol eszméletlenül összerogyott. Az összeesküvők aztán elhurcolták és egy toronyba zárták, hol magára hagyva vergődött halálos sebei-⁷

1.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 138 l.

2.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 139 l.

3.) Márki: Mária, Magyarország királynője 79. l.

4.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 147 l.

5.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1893. 147. l.

6.) Fejér: Codex diplomaticus. X/l. 280. l.

7.) Márki: Mária, Magyarország királynője 86. l.

Amint a királynők ismét uralomhoz jutottak (1386. febr. 7), Erzsébet Zsigmond jogait megint nem akarta elismerni, mert az már előbb a Duna és a Vág közötti területet önkényesen elzálogosította s ezáltal nemcsak Erzsébetet, de a közvéleményt is maga ellen hangolta.¹ Erzsébet még azt sem akarta megengedni, hogy Zsigmond Máriával együtt lakják. Zsigmond ezért bátyjához, Vencelhez fordult, aki haddal készült az országba jönni, hogy Zsigmondot trónra ültesse. Hogy ez meg ne történjék, Erzsébet Vencellel 1386. május 12-én Győrben egyességet kötött, melyben Zsigmond kötelezte magát, hogy az ország szabadságát és törvényes szokásait tiszteletben tartja és Erzsébet számára biztosítja a hitbért, melyet férjétől, Lajos királytól kapott. Ennek ellenében Erzsébet beleegyezett, hogy Zsigmond visszakapja Máriát és hogy együtt éljenek.² Zsigmond, akinek címe még mindig csak brandenburgi örgróf volt, megkapta Vasvármegyét, Trencsén várát és azokat az uradalmakat és jövedelmeket, melyeket Nagy Lajos testvére, István herceg bírt.³ A nagyravágyó Zsigmond azonban ezzel az egyezséggel nem igen volt megelégedve és ezért visszavonult Csehországba.

A királynőknek közben nagy gondot okozott a délvidékiek kiújult lázongása, akik Károly halála miatt Mária ellen fordultak s Tvardkó bosnyák királlyal szövetkezve felkelést szítottak. Garay, a nádor és a királynők legbizalmasabb embere most is azt tanácsolta nekik, hogy személyesen utazzanak le közéjük és akkor a rend megint helyre fog állni. Ezúttal azonban csalódtak. A lázadás már sokkal erősebb volt, semhogy azt a szép női arc és néhány hízeglő szó le tudta volna csillapítani. Sőt amint kíséretükkel Gara felé vonultak, Horváthy János fegyveresen megtámadta őket.⁴ A kíséret hősieen védte úrnőit, de a túlerővel szemben tehetetlen volt. Sorban elesetek, illetve fogságba kerültek Forgách Balázs, ifj. Kanizsay István, Koroghi István és még sokan, kik halálmegvetéssel és vakmerő bátorsággal védték a királynőket.⁵ De legodaadóbb védelmező volt Garay nádor, ki a királynők hintójához támaszkodva testével és kardjával akadályozta meg, hogy úrnői kocsijához férjenek a lázadók. Sokáig ellent is állt a nagy tömegnek, de végre valaki a hintó alól orvul lerántotta lábáról és fejét vették.⁶ A szenvedélytől elvakult tömeg a rémülettől és borzalomtól elalélt királynőkre egyáltalán nem volt tekintettel, sőt Garay

1.) Márki: Mária, Magyarország királynője 110. l.

2.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok, 1896. 145. l.

3.) Márki: Mária, Magyarország királynője 112. l.

4.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896. 146. l.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. X. 304 és 369. l.

6.) Fejér: Codex diplomaticus. X. 663. l.

véres fejét hintójukba dobták, majd a hintóból kiráncigálva, drága ruháiktól és ékszereiktől megfosztva foglyokká tették őket.¹ Horváthy János parancsára előbb Ivanicsba, majd Gomnecsbe, innen Krupába vitték a királyi foglyokat. Garay és Forgách fejait pedig mintegy elégtételül Károly özvegyének, Margit nápolyi királynénak küldték el.²

Amint értesültek a lázadók, hogy Zsigmond haddal közeledik feléjük, a szerencsétlen foglyokat Novigrádba zárták el.³ A kiállott izgalom, a lealázó súlyos rabság és a bizonytalan jövőtől való félelem teljesen tönkretette őket és a sokat szenvedett Erzsébet súlyos beteg lett. A lázadók azonban ezzel sem voltak megelégedve: gyűlöletük egész hevével fordultak Erzsébet ellen és 1387. január első felében leánya szemeláttára legyilkolták.⁴ Tetemét csak egy hónap múlva, titokban temették el Zárában Szent Chrysogonus templomában.⁵

Erzsébet tragikus halála után a sors csapásai alatt összeforve csendes türelemmel várta Mária Novigrádban, hogy mit határoznak felőle a lázadók. Zsigmond, aki semmit sem tudott Erzsébet szomorú sorsáról, amit a lázadók titokban tartottak, nagy haddal vonult a királynők kiszabadítására. A velencei had pedig a tengeren cirkált, nehogy a felkelők Nápolyba hurcolhassák a foglyokat. Egyelőre azonban Zsigmond nem mert hadműveleteket kezdeni, mert a felkelők azzal fenyegetőztek, hogyha megtámadja őket, megfojtják a királynőket. A lázadás pedig közben folyton terjedt.

A Horváthyak a Szerémségben toboroztak sereget, Dánfy László és Mihály a Duna—Tisza—Maros közén agitáltak, Lázár szerb fejedelem a macsói bánságban pusztított, a moldvai és oláh vajda mindenkitől függetlenítette magát. Halicsra pedig Ulászló lengyel király mint Hedvig férje tartott igényt.⁶ A nemzet így lassankint kezdte belátni, hogy a bajok kútforrása az, hogy nincs királya az országnak, ezért Zsigmondot királynak ismerték el és 1387-ben március 31-én Fehérváron, mivel az esztergomi érseki szék éppen üres volt, Benedek veszprémi püspök megkoronázta.⁷ Ezután Zsigmond elkezdte szorongatni a lázadókat, kik miután helyzetük kilátástalanná kezdett válni, hajlandóknak mutatkoztak Novigrád várát feladni, de csak abban az esetben, ha Zsigmond

1.) Fejér: Codex diplomaticus X. 663 l.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. X/III. 313. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. X/I. 346. l.

4.) Márki: Mária, Magyarország királynője 147. l.

5.) Pór: K s Károly és Erzsébet utolsó évei 147 l.

6.) Pór: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei 147 l.

7.) Márki: Mária, Magyarország királynője 111 l.

megígéri, hogy senkinek semmi bántódása nem lesz. Máriával Horváthy János esküvel fogadtatta, hogy senkin sem fog bosszút állani, ha kiszabadul a fogságból, sem anyja sorsáért, sem saját szenvedéseiert. 10 hónapi és 10 napi rabság után, 1387. jun. 4-én végre visszanyerte Mária szabadságát.¹ Megrendítő volt az a pillanat, mikor kinyílt börtönének ajtaja és ott állt kiszabadítói előtt kezén rabláncokkal a bánatos arcú fiatal magyar királyné.

Mária kiszabadítása körül Velencéé a legnagyobb érdem, de nem is felejtette el soha ezeket a lovagias szolgálatokat. Velencei hajókon ment Zengbe, ahol velencei küldöttség üdvözölte. Mária könnyes szemmel és hálatelt szívvel mondott köszönetet Antal dogének értékes szolgálataikért.² Zágrábban találkozott Zsigmondal és számos magyar főúrral és főpappal, akik valamennyien boldogan és szeretettel üdvözölték a még alig 17 éves, de máris nagyon sokat szenvedett kis magyar királynőt. Itt egy hónapig tartózkodott Zsigmond békés egyetértésben ifjú feleségével, majd bevonultak budai udvarukba. Útközben mindenütt kitörő lelkesedéssel és alattvalói hódolattal fogadták és üdvözölték Máriát.

Mária Erzsébet életében sem sokat avatkozott politikai dolgokba, de most már végképen elment a kedve mindentől, ami a politikával kapcsolatos volt. A kormányzást pedig teljesen átengedte a már szintén koronás király Zsigmondnak, ki azt örömmel fogadta. Zsigmond azonban azután is, bár mindenben teljesen önhatalmúlag intézkedhetett, minden fontosabb oklevélbe belefoglalta, hogy kedves nejének, Máriának és a rendeknek tudtával jár el.³

Mária pedig gyakran visszavonult kedvelt tartózkodási helyére, Diósgyőrrre. Ez a szépfekvésű vadregényes vidék alkalmas volt arra, hogy a sok szenvedésben megviselt idegeit megnyugtassa. Többször megfordult Váradon is, ahol legszívesebben a klarisszák zárdájában tartózkodott.⁴ A téli hónapokat azonban rendszerint Budán töltötte férjével a legnagyobb egyetértésben. Ilyenkor okleveleiket közös kancellária adta ki.⁵ Többször utazott férjével együtt Visegrádra is. 1392. nyarán pedig a Magas Tátrában keresett üdülést.⁶

Utazásai alatt és üdülésközben sem feledkezett meg híveiről s gondját viselte az apácáknak,⁷ az özvegyeknek⁸ és nemeseknek.

1.) Márki: Mária, Magyarország királynéja 112. l.

2.) Márki: Mária, Magyarország királynője 114. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. X/l. 515, 521, 524, 574—578, 585, 603, 609. l.

4.) Márki: Mária, Magyarország királynője 129. l.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. X/l. 412—413. és 425—426 l.

6.) Márki: Mária, Magyarország királynője 143 l.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. X/l. 664. l.

8.) Fejér: Codex diplomaticus. X/l. 662. l.

A nemes Kromlowokat, kiknek birtokaira vonatkozó oklevelek elétek, ismét birtokaikba iktatta.¹

Élete végén ismét kénytelen volt visszatérni a politikai életbe s abban tevékeny részt venni. Zsigmond ugyanis beleavatkozott testvére, Venczel és annak alattvalói közt kitört háborúba s így 1393. decembertől 1394. őszéig távol volt az országtól. Ez alatt az idő alatt Mária egyedül kormányozta a birodalmat.² Alig tért vissza Zsigmond, újból távoznia kellett a fenyegető török veszedelem miatt. Nagy sereggel indult 1395-ben Nikápoly felé.

Mária újból egyedül maradt Budán. Amikor egyízben kilovagolt a budai hegyek közé és ott minden kíséret nélkül vadászgatott, lova váratlanul megbottlott s oly szerencsétlenül bukott fel, hogy az áldott állapotban levő királynőt maga alá temette. Ennek következtében gyermekét idő előtt megszülte és segítség nem lévén a közelben, úgy ő, mint a gyermek életét veszítette.³

Halála napját nem tudjuk biztosan, az erre vonatkozó vélemények eltérők. Dlugoss nyomán történetíróink egy része 1395. május 17-re teszi.⁴ A kérdés eldöntésére szolgál egy Zsigmond által 1397-ben írt levél, melyben Mária halála után két évvel részletesen elmondja halálának körülményeit.⁵ Ebből főleg azt kell számításba vennünk, hogy Zsigmond Mária halálakor a Havasalföldet elfoglaló török ellen indult és amíg Kanizsay János érsek Máriát eltemette, azalatt Zsigmond Kis-Nikápolyt ostromolta. Zsigmond tehát felesége halálakor, amint itt határozottan mondja, nem volt mellette. Már pedig Zsigmond május 17-én még Budán tartózkodott, sőt még május 31-én is, tehát Mária nem halt meg május 17-én. Zsigmond június 21-én keltez először a havasalföldi táborból,⁶ itt értesült felesége haláláról is, oly távol az országtól, hogy a temetésre vissza sem térhetett. Sőt nem vehetett részt személyesen a trónkövetelő Hedvig és Ulászló, Mária halálhírére történt betörésének visszaverésében sem. Ezzel Jolsvai Leusták nádort bízta meg, aki július 12-én Eperjes mellett táborozott.⁷ Ha a sereg gyűjtésére és annak Eperjesig való vonulására két hetet számítunk, akkor július 12-től két hetet visszafelé számítva Mária halála június 27. körül történhetett, de semmiesetre sem május 17-én.

1.) Fejér: Codex diplomaticus. X/II. 67—68. I.

2.) Márki: Mária, Magyarország királynője 146. I.

3.) Márki: Mária, Magyarország királynője 148. I.

4.) Katona: Hist. Crit. XI. 384. I. Fejér: Codex diplomaticus X/II. 340 I., Márki: Mária, Magyarország királynője 148 I.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. X. 445—446. I.

6.) Fejér: Codex diplomaticus. X/VIII. 393. I.

7.) Karácsonyi: Mária királyné halála napja. Századok 1907.

Máriát az egész ország részvétele kísérte utolsó útjára. Nagyváradon helyezték örök nyugalomra; erre vall Zsigmondnak 1407. július 13-iki rendelete, hogy az általa a váradí székesegyházban Szűz Mária tiszteletére emelt oltáron minden nap két csendes és egy énekes misét mondjanak a bűnök bocsánatáért és a holtakért,¹ továbbá az, hogy 1755-ben Canon de Ville marquis lovassági tábornok a váradí vár első udvarában, a hajdani Szent László székesegyház területén egy sírban női csontvázat talált koronával és országalmával s a korona hat ágát Anjou liliomok díszítették. Nagyon valószínű, hogy a csontváz Máriáé volt.² Ez méginkább megerősíti azt a feltevést, hogy Máriát egyik kedves tartózkodási helyén, Váradon helyezték örök nyugalomra.

25 éves volt Mária, mikor itt hagyta a földi létet. Sok megpróbáltatáson és sok szenvedésen ment keresztül rövid élete alatt, pedig bűne, amiért szenvednie kellett, nem volt. A sok hányattatás oka a legfőbb női erény: a nőiesség volt. Hiányzott belőle az uralomvágy és hiányzott az uralkodáshoz szükséges erély, férfias akaratérő és határozottság. Szép lelki tulajdonságai: a szelíd jószág, jámborság, irgalom és emberszeretet a politika játékszerévé tették. Az uralkodása alatt történt belviszályokért és egyenlenségekért nem is lehet a fiatal és tapasztalatlan királynőt felelőssé tenni, azokért a hatalomért küzdő és pártoskodó főurakat teszi felelőssé a történelem ítélőszéke.

Magyar származású királynénak kell tekintenünk **Kun Erzsébetet** is, mert a kun nemzet idővel teljesen eggyé forrt a magyarral. Erzsébetet — kit eredetére való tekintettel a történelem Kun Erzsébet-nek nevez, — politikai érdekek ültették a magyar trónra, melyre pedig érdemtelennek bizonyult.

IV. Béla a tatárjárás után a Köteny megölése miatt kivonult kunokat ismét behívta az országba, hogy az elnéptelenedett területeket velük benépesítse. Szerette volna, hogy azok a magyar földön jó magyarokká váljanak és a magyar-kun keveredést házasságok révén akarta előmozdítani. Ebben maga járt elől példával, amennyiben fiát és utódát, V. Istvánt eljegyezte a kun Erzsébettel. Erzsébet ugyan „kun császár leánynak“ nevezi magát egy 1273. évi függő pecsétjén, azonban nem valószínű, hogy Köteny leánya lett volna, mert ez 1241-ben, mikor megölték, már olyan idős volt, hogy nem lehetett egy-két éves gyermek atyja.³

Erzsébet 1240. körül született.⁴ Feltűnően szép volt, kedves, közvetlen természetével és modorával megszerettette magát környe-

1.) Fejér: Codex diplomaticus. X/II. 613–614. l.

2.) Márki: Mária Magyarország királynője. 150. l.

3.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 501. l.

4.) Wer'ner: Az Árpádok családi tört. 501. l.

zetével.¹ István, az ifjabb király 15 éves volt, amikor összeházasították vele. Eszerint a házasság ideje 1252—53-ra tehető. István nagyon szerette szép feleségét, kivel eleinte Patak várában tartózkodott. De amikor IV. Béla és István közt a viszony kezdett ellenséges lenni, Béla nővére, Anna, Erzsébetet Turóc várában szigorú őrizet alá vétette, honnan csak őre jóvoltából küldhetett néha üzenetet férjének.² Az apa és fiú kibékülése után ismét együtt éltek Stiriában, Pettauban.³

IV. Béla halála után 1270. május közepén V. Istvánt és Erzsébetet Fehérváron megkoronázták: a királyt Fülöp esztergomi érsek, a királynét valószínűleg Pál veszprémi püspök.⁴ Ez alkalommal a nemzet kívánságára mindketten esküvel kötelezték magukat, hogy a nemesek jogait épségben tartják és birtokaikat, melyeket az elődök jogtalanul elfoglaltak, visszaadják.⁵

Erzsébet mint Magyarország királynéja olyan szerepet akart betölteni, aminőt Mária töltött be IV. Béla mellett. Uralomra vágyott, azonban hiányoztak belőle az ehhez szükséges szellemi adottságok. Szeszélyes, kapkodó és következetlen volt, így V. István nem sok beleszólást engedett neki az ország ügyeibe. Ez nagyon bántotta őt s igyekezett férje megkerülésével, sőt annak ellenére is érvényesülni. Férje a trónörökös Lászlót Károly szicíliai király leányával akarta összeházasítani, viszont Erzsébet ellenezte a frigyet; ellenzésének egész kicsinyes oka volt: félt, hogy előkelő menyee majd épúgy le fogja őt nézni, mint császári származására büszke anyósa. Hogy a házasságot megakadályozza, Gutkeled Joakim horvát-szlavon bánnal elraboltatta a gyermek Lászlót 1272. nyarán, amikor apja Dalmáciába vitte, hogy leendő apósának bemutassa. Istvánt a gyermek elrablása nagyon megrendítette és az izgalom megölte.⁶

A magyar urakat a gyermekrablás felháborította s haragjuk méginkább fokozódott, mikor Erzsébet főtanácsosává éppen a gyermekrabló Joakimot tette meg, kinek első tanácsára V. István volt tisztviselőit hivatalukból elbocsájtotta és helyébe kegyeltjeit ültette. Joakim saját részére a szépen jövedelmező tárnokmesteri hivatalt biztosította. Az elégedetlen urak erre Finta egykori nádor és rokona, Egyed volt tárnokmester vezetésével palotaforradalmat ren-

1.) Hóman: Magyar történet II. 163. 1.

2.) Pauler: A magyar nemzet története II. 332. 1.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 504. 1.

4.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 56. 1.

5.) Die appositionis coronae capiti nostro promissimus iuramento, quod iura nobilium per antecessores nostros indebite alienata et iniuste occupata reddi faciemus. Erzsébet levele. Fejér: Codex diplomaticus. V/I. 237. 1.

6.) Erdélyi: Árpádkor. 236. 1.

deztek.¹ A gyermek Lászlót elfogták és Fehérváron fegyveres támadást intéztek Erzsébet laka ellen. Itt Domokos királynéi udvarbíró elszánt bátorsággal védte Erzsébetet.² Majd Miklós erdélyi vajda vezérlete alatt többen siettek a királyné segítségére, leverték a forradalmat, Lászlót kiszabadították a forradalmárok kezei közül és 1272 augusztus végén³ megkoronázták.

A 10 éves László helyett nagykorúsításáig, 1277-ig anyja kormányozta az országot.⁴ Gyengébb, rendszertelenebb kormánya még alig volt ennél az országnak. Az urak visszaélve az erélytelen női kormányzással pártoskodtak és hatalmaskodtak, rabolták, fosztogatták a gyengébbeket és minderre elsősorban a királyné tanácsosai adták a példát. Váraikból valóságos rabló várak lettek.⁵ A nagy zűrzavart fokozták Ottokár cseh király támadásai, kihez Egyed, a palotaforradalom egyik vezére menekült. Egyed biztatására Ottokár elfoglalta Nyitra, Győr és Sopron vidékét.⁶ A belső harcok és a külső támadások egymást érték. A Dunántúlon Németújvári Iván, az alvidéken Pektári Joakim testvére, István bán, a Szepességben pedig Loránt és Gergely urak pusztítottak és raboltak.⁷ Az önkénykedésben csak a kunok tettek túl rajtuk, akik nem kíméltek semmit, ami magyar. „Lázongó mozgalmak és kegyetlen polgárháborúk dúlnak az országban, — mondja III. Miklós pápa — a királyi kormány tekintélye lesüllyedvén nemcsak a királyné javai pusztulnak, hanem az egyházak jogai is megsértetnek.”⁸ A püspökök is harcba álltak a hatalmaskodókkal, köztük az anyakirálynéval is, részint saját, részint egyházaik érdekeinek megvédésére. Harcba állottak: Erzsébet és a Kőszegiek Timót zágrábi püspökkel, a Csákok a Kőszegi családból származó veszprémi püspökkel, Hont-Pázmán Tamás Ladomér esztergomi érsekkel, a szászok Monoszló Péter erdélyi püspökkel. A kunok pedig Paszka nyitrai püspököt vetik kegyetlen fogságba.⁹

Ennek az áldatlan belviszálynak volt eredménye a veszprémi egyháznak és híres főiskolájának kirablása és porig való leégetése

1.) Cum quidam infideles . . . regni nostri apud Albam ante tempus coronationis carissimi filii nostri regis Ladislai contra nostram excellentiam manu armata insurgentes. Fejér: Codex diplomaticus V/II. 131. l.

2.) A királyné ezért jutalmul a Valkóvármegyei Hagymást adományozta neki 1273-ban. Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 231. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. V/VII. 37. l.

4.) Erdélyi: Magyar történelem 50 l.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 440. l.

6.) Erdélyi: Magyar történelem 50. l.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 468. l.

8.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IV. 110. l.

9.) Hóman: Magyar történet II. 216. l.

1276-ban. Ez a barbár cselekedet éppen az ország legfőbb bírása, Csák Péter nádor személyéhez fűződik. Csák halálos ellensége volt Miklós veszprémi püspöknek, Henrik bán fiának s bosszúból követte el minősíthetetlen tettét, mely alkalommal 68 papot is megölt az oltár mögött.¹

Ilyen viszonyok közt növekedett az ifjú IV. László király. Nevelői — a korszellein hűséges visszatükrözői — a hatalomra vágyó Joakim, az erkölcstelen életű Kán Miklós prépost, a ravasz Kőszegi Iván, valamint Csák Péter éppen nem kívánatos irányba terelték a fejlődő király hajlamait.² Főtrekvésük arra irányult, hogy anyjával szemben bizalmatlanná tegyék és az ebből származó egyenetlenséget saját hasznukra fordítsák. Igyekezetükkel sikerült is az anyát és fiút egymással szembeállítani, úgy, hogy végül nemcsak a főurak álltak egymással harcban, hanem a királyné is fiával. Ebben a harcban a királyné pártján állottak Héderváry Lőrinc volt nádor és a kunok, de a király hívei többségben voltak s az anyakirálynét 1273-ban fogságba vetették.³ A király azonban hamarosan kibékült anyjával s az még ugyanannak az évnek decemberében visszanyerte szabadságát.

A hatalomra törő, de azt megtartani nem tudó Erzsébet tovább is csak eszköz volt a kormányra törő pártok kezeiben. Őt éves régenskedése alatt mintegy tizenkétszer változott a kormány. 1272-ben Joakim és Kőszegi Henrik egymással szövetkezve teljesen magukhoz ragadták a kormány gyeplőjét. Azonban már Erzsébet is megelégtelte Joakim erőszakoskodásait és szabadulni akarván tőle, új kegyencének, Kán Miklós prépostnak és a kunoknak segítségével sikerült is őt 1273 tavaszán távozásra bírni.⁴ Ezután a Gutkeled és Kőszegi párt garázdálkodása következett, kik ellen a Csákok és Abák szervezkedtek és jutottak uralomra.⁵

A pártok versengéseit és túlkapásait Erzsébet tehetetlenül nézte, uralomvágyát csak kisebb erőszakoskodásokban tudta érvényesíteni. Így az erkölcstelen életű Kán Miklós prépostot erőszakkal az esztergomi érseki székre emelte, továbbá önkényesen elfoglalta Vaskát, a zágrábi püspök birtokát⁶ és lefoglalta az őt meg nem illető szepesi, verőcei és lipovai tizedet.⁷

Ilyen körülmények közt nyilvánította magát nagykorúnak és

1.) Hazai okmánytár IV. 55. Fejér: Codex diplomaticus. VII/II. 46. I.

2.) Hóman: Magyar történet II. 207.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. V/VII. 425. I.

4.) Hóman: Magyar történet II. 214.

5.) Hóman: Magyar történet II. 214.

6.) Pesty: Eltűnt régi vármegyék II. 302. I.

7.) Pauler: A magyar nemzet története II. 496. I.

velte át az uralmat László 1277-ben.¹ Uralkodása elején, 1279-ben III. Miklós pápa Magyarországra küldte Fülöp fermói püspököt, hogy a magyar ügyeket rendbehozza. Ez alkalommal Erzsébet a pápai legatus közbenjárására külön oklevélben megfogadta, hogy a IV. László által neki ajándékozott macsói és boszniai hercegségben és Valkó és Pozsega megyékben, valamint a többi hatósága alatt álló megyékben az eretnekeket kiirtja, továbbá a jogtalanul lefoglalt tizedeket visszadja.²

Ígéreteit azonban csak részben tartotta meg. A szepesi dézsmát visszaadta,³ de a Verőcében lefoglalt tizedet és Vaskát a legatus követelésére sem adta vissza, ezért a császári káptalan Erzsébet egész birtokát egyházi tilalom alá vetette.⁴ Majd Ladomér érsek biztatására László hozzáfogott az ország ügyeinek rendbekerítéséhez. Felszólította Erzsébetet, hogy a lefoglalt tizedeket adja vissza az egyháznak. 1283. nov. 18.-án Erzsébet vissza is adta Timót püspöknek a verőcei és lipovai tizedet,⁵ de Vaskáról semmi körülmények között sem akart lemondani. Szemrehányóan mondja László az 1284-ben kelt levelében „... hogy kedves anyánk, kinek jó tanáccsal illenék vezetni a mi fiatalságunkat, mégis amennyire kora hanyatlík, annyira öregedik benne a hajlam az egyházi javak megtámadására“⁶ Erzsébetnek nem sokat használt fia intése, sőt emiatt meg is hasonlott vele. Mint Szlavonia hercegnője felvette a „ducissa totius Slavoniae“ címet⁷ s itt külön fejedelmi udvart tartott saját kancellárral, tárnokmesterrel, asztalnokkal és pohárnokkal és teljes udvartartással.⁸ Élte alkonyán azonban kissé magabaszállt; lemondott Vaskáról és mint Macsó és Bosznia hercegnője sokat fáradozott a bogomil eretnekek megtérítésén. Sőt a maga és fiai lelkiüdvösségére 1290. máj. 31.-én adományt is tett: a baranyamegyei Aranyoson a dominikánikusoknak adományozta a verőczei bolgároktól neki földbér fejében telkenként fizetendő 20 dénárnyi összeget.⁹

Nagyon megrendítette fiának, IV. Lászlónak tragikus halála; talán bántotta is lelkiismeretét az a sok mulasztás, amely fia nevelése körül történt, bántotta, hogy fia fejlődő lelkületét nem igyekezett a helyes irányba terelni s így közvetve ő is oka tragikus

1.) Hazai okmánytár VII. 167. l.

2.) Fejér : Codex diplomaticus. V/III. 37. l.

3.) Hazai okmánytár 261. l.

4.) Szabó K. . Kún László 105. l.

5.) Wenzel : Árpádkori uj okmánytár XII. 392. l.

6.) Katona IV. 895. l.

7.) Fejér : Codex diplomaticus V/III. 218. l.

8.) Szabó : Kún László 131. l.

9.) Wenzel : Árpádkori uj okmánytár IX. 524. l.

halálának. Ettől kezdve annyira visszavonult, hogy még csak nevével sem találkozunk többé. Még azt sem tudjuk, hol és mikor halt meg. Csak az bizonyos, hogy 1295 előtt hunyt el, mert Ágnes királyné egy 1295. május 1.-én kelt okiratában már mint halottról emlékszik meg róla.¹

Erzsébet erőszakos és önző tetteivel az egész országot a romlás szélére sodorta. Kormányzása alatt a már virágzásnak indult ország úgy erkölcsileg, mint anyagilag szomorú képet festett. És a rend helyreállításához fiából is hiányzott az erkölcsi felkészültség, ami szintén anyja mulasztásának tudható be s így ebben a tekintetben is őt terheli a felelősség nagy része. Gyermekei nevelésével nem törődött s azok rossz környezetben, vagy rossz nevelők hatása alatt rossz irányban fejlődtek, akaraterejük és erkölcsi érzékük eltompult. Különösen szembeötlő az erkölcsi érzék hiánya Erzsébet leányánál, ki mint apáca élt a Nyulak szigetén. A forróvérű leány rossz természetét még az apáca fátyol alatt sem tudta levetkőzni s aki IV. Lászlónak legkedvesebb testvére volt, mert természetük egyezett. A többi gyermek, kik korábban kikerültek az udvar nem kíváncsatos légköréből, megmenekültek az erkölcsi sülyedéstől. Katalin Dragutin szerb királyhoz, Mária pedig Károly herceghez, szicíliai és nápolyi Károly király fiához, a későbbi II. Károly nápolyi királyhoz ment feleségül. Ennek a családi összeköttetésnek a révén kerültek a kiváló Anjou királyok a magyar trónra. Annát II. Andronikus görög császár veite el. Még két gyermeke volt Erzsébetnek: András és egy ismeretlen leány.²

Elolvasva a négy magyar születésű királynéről ismeretes adatokat megállapíthatjuk, hogy ezek közül csak egy, Sarolt volt nemes értelemben és ténylegesen királyné, kinek fejét pedig nem érintette a szent korona. Okos célkitűzéssel, erős akarattal, de a nő fegyvereit is felhasználva indította helyes irányba az ország hajóját. Érzéseiben és cselekedeteiben nemes volt ugyan Mária is, jelleme fennkölt, ami rossz történt uralkodása alatt, mind nem írható az ő rovására, de ő csak lélekben volt királynő, ténylegesen nem. Ha áldott tulajdonságai mellett politikai bölcsességgel és eréllyel is meg lett volna áldva, egyik legnagyobb uralkodója lehetett volna annak az országnak, melyet édes atyja már olyan nagygyá és hatalmassá tett. Erzsébet teljesen ellentéte volt Saroltnak. Sok olyan tulajdonsága volt, melyek módot adtak neki az uralkodásra, de ezeket az eszközöket káros módon használta fel: erkölcsileg tönkre tette az országot.

1.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár X. 180.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története. 501 l.

II. NÉMET SZÁRMAZÁSÚ KIRÁLYNÉK.

Ahogy nőtt és erősödött az ország, úgy nőtt és erősödött a hatalmi féltékenység a környező udvarokban. Különösen áll ez a német- római birodalomra, melynek császárai nem kis nyugtalansággal figyelték, mint keletkezett és erősödött közvetlen szomszédságukban egy új és vitézségével félelmetes ország. Tudták azt királyaink is, hogy a szomszédok nem nézik tétlenül, mint válik országuk mindinkább veszélyessé rájuk s tudták, hogy ez az aggodalom, mely őket elfogta, előbb-utóbb támadásban fog megnyilatkozni, melynek célja az ország megsemmisítése lesz.

Ennek az okos politikai megfontolásnak következménye volt, hogy királyaink minden diplomáciai fegyvert felhasználtak ennek a támadó háborúnak megelőzésére. Már akkor is leghatásosabb ilyen eszköz volt a házasság. Ezt az eszközt igyekeztek felhasználni királyaink, mikor idegen, igen gyakran német uralkodó családok leányait ültették maguk mellé a trónra.

A német származású királynék sok háborús okot szüntettek meg, de hatásuk mégis inkább kulturpolitikai szempontból volt jelentős. Tekintve, hogy az akkori kor viszonyaihoz mérten magas kultúrájú országból jöttek hozzánk, a még alacsonyabb kultúrájú nemzethez, jótékonyan befolyásolták műveltségi viszonyainkat. Sok üdvös és hasznos újítás fűződik neveikhez, különösen a kereszténység elterjedése és megerősödése körül. Sok-sok művelődés történeti emléket köszönhetünk nekik. Az egyházak részére általuk ajándékozott ruhákból, kegyszerekből, az általuk épített templomokból, kolostorokból stb. ismerjük meg a kor műveltségét és művészeti viszonyait.

Első és legjelentősebb német származású királynénk **Gizella** volt, ki a magyar királynék sorában is első volt: Szent István felesége.

Mikor Szent István átvette az uralkodást, nagy történelmi feladatok vártak rá. Úgy egyházilag, mint közigazgatásilag át kellett szervezni az országot. Ebben a nagy, igazán korszakalkotó munkában első rendű segítőtársa és hatalmas támasza volt művelt és

vallásos lelkű felesége. Gizella II. Henrik bajor hercegnek és Gizelának, Konrád burgundi király leányának gyermeke volt.¹ Születésének idejére csak a körülményekből következtethetünk. Testvére, az elsőszülött Henrik, a későbbi II. Henrik császár, 973-ban született, utána pedig Brunó következett és csak azután Gizella.² Ha tekintetbe vesszük, hogy II. Henrik II. Ottó császár ellen harcolva fogságba esett s ott maradt 977-től 983-ig, akkor Gizella születési évét 976-977-re kell tennünk. Születési helyére is csak következtethetünk. Minthogy testvérei Regensburgban születtek s Regensburg volt szülei legkedvesebb tartózkodási helye, valószínű, hogy Gizella is itt született. Mint fiatal leány is gyakran fordult meg Regensburgban, hol Wolfgang társaságában figyelme csakhamar Krisztus országa felé fordult.³ A vallás iránt fogékony lelkülete a gandersheimi kolostorban, ahová a kor szokása szerint nevelés végett küldték, mind jobban és jobban elmerült a vallásos gondolatokba.⁴ De a vallás és hitt igazságai mellett nagy érdeklődéssel sajátította el a kor igényeihez mért egyéb ismereteket is. Itt szerzett gyakorlatot és itt tett szert különös ügyességre a kézimunkákban, különösen az egyházi díszöltönyök készítésében.

Adalbert prágai püspök a magyar fejedelem udvarában járva felhívta Gyésza és Sarolt figyelmét Gizella hercegisasszonyra, sőt Istvánt megszeretvén, maga is közben járt a házasság érdekében.⁵ Gyésza és Sarolt politikai szempontokból is igen előnyösnek találták ennek a házasságnak gondolatát Istvánra és az országra, viszont Henrik sem nagyon húzódott tőle, mert ő is segítséget velt nyerni a magyaroktól az Ottó elleni harcokra.⁶ Gizella is örömmel egyezett bele a házasságba, mert mintegy megérezte, a reá váró nagy, nemes, és Istennek tetsző feladatot: a pogány magyarok megtérítését s hogy érdemeket szerezhet az örök boldogságra.⁷

A házasságkötés idejéről eltérőek a nézetek.⁸ Az egykorú Herimannus Augiensis 995-re teszi.⁹ Ez az időpont valószínű is. Ezt bizonyítja Szent István kisebb legendája, melyben a következőket olvassuk: „midőn már Gyésza megöregedett és teste felbom-

1.) Wertner: Az Árpádok családi története 36. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 39. l.

3.) Wittich: Boldog Gizella 24. l.

4.) Wittich: Boldog Gizella 24. l.

5.) Hóman: Magy. tört. I. 178. l.

6.) Pór: Szent István király 187 l.

7.) Hóman: Magy. tört. 178 l.

8.) Schier 995 utánra, Karácsonyi és Hóman 996-ra teszi, Wertner pedig csak arra a megállapításra jut, hogy bizonyosan 1000 előtt történt a házasság.

9.) Pertz: M. G. SS. V. 117 l.

lását közelegni érezte, az ország trónjára emelendő fiának vett igen nemes nőt, ki a római császárok szélesén elterjedt családjából származott.¹ Gyésza pedig 997-ben halt meg. Már pedig az esküvőnek minden jel szerint még Gyésza halála előtt kellett történni, mert Gyésza ismerve a nemzet idegenkedését a keresztény vallástól, siettetette a házasságot nemcsak politikai tervei miatt, hanem azért is, hogy fia a térítés munkájában is támaszt és segítséget nyerjen feleségében. Ezt figyelembevéve valószínűnek látszik a 995. év.

A magyar nemzet Gizellát nagy lelkesedéssel és örömmel fogadta.² Kiséretében számos német lovag jött az országba, kiknek nagy része teljesen elmagyarosodott és sok nemes magyar családnak lett alapítója. Krónikáink megemlítik Tiboldot a tannenburgi grófok nemzetségéből, kitől a néhai Babocsaiak származtak, Hunt és Pázmán testvéreket a sváb földről, a Batthányi, Forgách, Kubinyi és Ujhelyi családok őseit, Wolfger és Hedrich testvéreket, kik Német-Ujvárt és Hédervárt építették és a Pálffy és Héderváry családok ősapjai.³ Végül a nürnbergi Hermannt, kinek családja a vasvármegyei Hermán faluban telepedett meg s akitől származtak a Herberd, Mutner, Kondakor és Rátold, valamint az erdélyi Lackfy család.⁴ Ezek a német és egyéb nemzetiségű idegen lovagok képezték Szent István alatt a kereszténység legfőbb pilléreit,

Gizellát épügy megkoronázták, mint Szent Istvánt. A koronázást illetőleg a Hartvik legenda csak arról tudósít bennünket, hogy „Szent István királyi széke társául a fenséges római császár Gizella leányát vette, kit szent kenettel felkenvén a korona viselése által társának nyilatkoztatott.”⁵ Hogy hol koronázták meg Gizellát, nem tudjuk. A koronázás alkalmával kapta Gizella nászajándéku Poszonyt, Sopront, Szombathelyt és a Fischa vize mellett fekvő városokat.⁶ Bizonyára más jövedelmei is voltak, erre vall nagy bőkezűsége és jótékonykodása.

Gizella házassága első éveiben nem igen törődött a politikai dolgokkal, de annál inkább megkönnyítette férje dolgát társadalmi téren. A kor műveltségi viszonyaihoz képest igen nagy tudással rendelkezett s azt népe javára és férje támogatására fordította. Vallási buzgalma kimeríthetetlen volt és az Szent Istvánra is buzdítólag hatott, kivel közösen, válllvetve munkálkodott az országnak kereszténnyé tételén. Egymásután emelték a szebbnél

1.) Szent István kis legendája (Szabó fordít.) 27. l.

2.) Ranolder : Elisabeth 29. l.

3.) Pór : Szent István király 187. l.

4.) Erdélyi : A magyar lovagkor nemzetségei 23. l.

5.) Hartvik legenda 10. c.

6.) Aventinus : Annales Boiorum V. k. 10. fej.

szébb bazilikákat és azokat gazdagon felszerelték. Gizella kedvelt helyén, Veszprémben, hol a pogányok elleni harcokban sok ezren ontották vérüket, Isten dicsőségére és lelke üdvösségére szép egyházat építtetett. Ennek megépítése és gazdag felszerelése egyedül Gizella bőkezűségét dicséri. Erről tanuskodik Hartvik legendája: „Gizella a veszprémi püspök szentegyházát alapjától kezdve felépíté és az isteni tiszteletre szükséges arannyal, ezüsttel és sokféle köntőssel fényesen ellátta.”¹ Okmányaink is Gizella királynénak tulajdonítják a veszprémi egyház alapítását.² Az egyház falain többszöri restaurálás után is láthatók az egykori festmények némi nyomai: négy apostol és az oltár falán a boldogságos Szűz és Szent János képei.³

A püspök és a papok részére szintén gazdag jövedelmi forrásokat biztosított.⁴ Veszprémben apáca monostort is létesített, hol maga is szívesen és sokszor tartózkodott.⁵ Sok vitára adott okot a monostor görög alapító levele. Karácsonyi véletlennek tulajdonítja, hogy az görög nyelven állíttatott ki. Nevezetesen Szent István idejében még nem volt állandó kancellária s megtörténhetett, hogy az udvarnál nem volt olyan alkalmas ember más, aki az alapító levelet kiállíthatta volna, csak az, aki véletlenül csak a görög alapítólevél formulát ismerte s ezért készült a szóban forgó okmány is görög nyelven.⁶ De a görög nyelv elterjedtsége, a Bizánccal való gyakori érintkezés és a görög egyház félszázados hittérítő tevékenysége, valamint az apácák görög eredete mind amellett szólnak, hogy nem véletlenül készült a monostor alapítólevele görög nyelven. Valószínűleg a szent király is beszélt görögül, mert törvényeiben is meglátszik a görög hatás.⁷

A veszprémi monostor apácái igyekeztek Gizellának bőkezűségét meghálálni; erről tanuskodik a kezeik közül kikerült számos értékes, művésziesen himzelt miseruha. Az ő segítségükkel készült az a még ma is ritka műkincs gyanánt csodált miseruha, mely mint koronázó palást nemzeti ereklje is.⁸ A palást szövete szerdes selyem s amennyire a gazdag selyem és arany himzéstől látható, négy levelű zöld rozettákkal van telehintve. A kereszt, a felajánló irat sávja és az alsó állatos sáv négy részre osztják. Az első mezőben két Krisztus kép látható és a boldogságos Szűz, a

1.) Hartvik : legenda 10. c.

2.) Wenzel : Árpádkori uj okmánytár XI. 250.

3.) Rupp : Magyarorsz. helyrajzának tört. I. 263. l.

4.) Fjér : Codex diplomaticus. I. 455.

5.) Karácsonyi : Szt. István élete 40. l.

6.) Karácsonyi : Szt. István élete 40 l.

7.) Erdélyi : Magyar történelem 12 l.

8.) Csányi : Árpád és Árpádok 285 l.

másodikban Krisztus a próféták közt, a harmadikban Krisztus az apostoloktól körülveve. A negyedik részben Szent István, Gizella és Szent Imre alakjai foglalnak el feltűnő helyet. Szent István tunikát visel, melyet a derékon öv fog körül, fölötte paszomántos palást van, melyet csat tart össze a jobb vállán; fején gyönggyel disztített korona s azon három liliom alakú kereszt van. Gizella szintén tunikát s fölötte palástot visel, fején ugyancsak korona van a három liliom alakú kereszttel. Jobbjában országalmát és kereszttel disztített tornyot tart, mely valószínűleg a királynénak az egyház iránt tanúsított bőkezűségét akarja jelképezni. Arcvonásai a hímezés avult állapota miatt már nem vehetők ki. A kép mellett Gisla regina felirat olvasható. Szent István és Gizella képe közt Imréé látható. Gyönggyel és paszománttal disztített palást van rajta, fejét dús hajzat övezi, fején nincs korona.¹ A palást feliratából megtudjuk annak eredeti rendeltetését: „Ez a misemondó ruha Krisztus születésének 1031. évében a XIII. indictióban István király és Gizella királyné által a boldogságos Szűznek Fehérvárban lévő egyháza részére készült és adományoztatott.”² Ebből láthatjuk azt is, hogy nem a veszprémi volt az egyedüli egyház, melyet Gizella felkarolt, hanem sokat áldozott a fehérvári egyházra is. Felszerelte azt nemcsak az említett és Európában egyedül álló műremeknek ismert misemondó ruhával, hanem arany kereszttel, kelyhekkel és más kegyeszerekkel és öltönyökkel is gazdagon ellátta.³

Thuróczytól tudjuk, hogy egy alkalommal a király Gizellával és fiával Budára érkezve megdöbbenve állapították meg, hogy ott még semmiféle egyház sem hirdeti Isten dicsőségét. Nyomban építettek egyet, melyet Szent Péter és Pál tiszteletére szenteltek. Az építés ideje alatt az egész udvar Budán tartózkodott és ezt az időt Gizella keresztet, öltönyök, terítők és más egyházi szerek készítésére fordította.⁴ Kegyeességét dicsőíti Hartvik is: „lelkes volt az Isten tisztelet díszítése körül, bőven és adakozólag gazdagítá a szerzetes gyülekezethez tartozó Isten szolgáit és a számos szentegyház csodálatra méltólag készített keresztjei s edényei vagy hímezett készületei“ mind jámborságát és istenfélő buzgóságát bizonyítják.⁵ A hitbuzgó Gizella nemes kegyeletének bizonyítéka az a feszület is, melyet anyja sírjára küldött Regensburgba. A feszület közepe fából volt, melyet arany lemezek borítottak. Krisztus képe

1.) Csánky : Árpád és Árpádok 285 I.

2.) Anno incarnationis Christi MXXXI. indictione XIII. a Stephano rege et Gisla regina casula hec operata et data ecclesiae sanctae Mariae sitae, in civita Alba. Karácsonyi : Szent István élete 78—80. I.

3.) Thuróczy II. XX. cap.

4.) Thuróczy II. XXXI. c.

5.) Hartvik legenda, X. c.

érből való s mellé lábainál félig térdelő helyzetben Gizella, Szent István felesége és anyja (szintén Gizella) volt látható. Krisztus képe körül négy hexameter sor a feszület rendeltetését mondta el: „Ime az üdvösséges élet, amely által a halál halállal halt meg, azért a maga és anyja üdvösségét óhajtván Gizella királyné, e kereszt készítését parancsolá. Ha valaki ezt innen elviszi, örök halálra kárhoztassék.¹ Hogy valóban Szent István felesége volt a kereszt ajándékozója, kitűnik a kereszt hátulsó lapján levő latin felíratból: „Ezt a keresztet Gizella, az ájtatos királyné anyjának sírjára ajándékozta.“² Ez a kereszt művelődés történeti szempontból kettős jelentőségű: a Szent István korabeli ötvös művek közül úgyszólván egyedüli emlékünkn, másrésről a négy hexameter az egyetlen ránk maradt vers ebből a korból.

Gizella kedves, szeretetreméltó egyénisége nemcsak a hazaiakat, hanem a külföldieket is nagy számmal vonzotta udvarába és azokat szívesen is látta vendégül. Így befogadta Edmund angol királynak Nagy Kanut által elűzött két fiát, kik közül egyik leányát, Ágotát feleségül is vette.³ Ide menekült Kázmér lengyel királynak, Chrobri Boleszlávnak unokája is a pártos lengyelek elől. Szíves vendégszeretettel fogadta a Jeruzsálembé igyekvő zarándokokat is, akik vendégszeretetével élve udvarában pihentek meg. Ezek közül megemlíthetjük Vilmos angoulemi gróf kíséretében utazó Odó vezért, Richárd angoulemi apátot, Amalfrédet, egy másik kolostor apátját, de megpihent itt a nemesek és lovagok egész serege.⁴ István mint magyar király a külföldi udvarokon kívül összeköttetésben állott a pápával is, amit bizonyít a királyné által himzett miseruha, melyet a pápának, IX. Jánosnak ajánlottak fel hódolatuk jeléül. A ruha hátulsó részén a következő sorok voltak arany betűvel hímézve: A magyarok királya, István és szeretett felesége, Gizella küldik ezt az ajándékot az apostoli úrnak, Jánosnak.⁵ Ez az értékes műemlék egész a francia forradalomig megvolt, akkor azonban nyoma veszett.

Gizella egyházi foglalatosságai után fennmaradó idejét

1.) Karácsonyi : Szent István élete 83. l.

„Ecce salus vite, per quam mors mortua morte,
Unde suae matrisque animae poscendo salutem
Hanc regina crucem fabricari Gisila iussit
Quam si quis demuit hinc damnetur morte perenni.“

2.) Hanc crucem Gisila devorte regina, ad tumulum sue matris, Gisile, donare curavit.“ Karácsonyi : Szent István élete 85. l.

3.) Wertner : Az Árpádok családi története 50. l.

4.) Horváth : Magyarország. tört. I. 126 és 135. l.

5.) Stephanus, Ungrorum rex et Gisla dilecta sibi coniunx mittunt
heac munera domno apostolico Johanni. Karácsonyi : Szent István élete 82 l.

gyermekai körében töltötte. Nagy gondot fordított azok lelki üdvösségére. Fiú gyermekei közül Ottó és Bernát még kisded korukban elhunytak s így még fokozottabb szeretettel és féltőbb gondnal nevelte az egyedüli fiút, Imrét, István leendő utódját. Már korán szívébe oltotta a vallás szeretetét és vallásos érzelmekkel töltötte meg egész lényét. Még fokozta a hitet benne nevelője, Gellért püspök, kinek hatása alatt egészen az aszkétaságig betartotta a vallás kívánalmait. Éjjel keveset aludt, alvás helyett ájtatos könyveket olvasott és mélyen magába merülve imádkozott. Mikor egy éjjel szokása szerint templomban volt, égi szózatot hallott, mely kinyilatkoztatta neki, hogy a szüzesség Istennek legfelsőbb dolog. Imre nyomban erős fogadalmat tett, hogy szüzességét élete végéig megtartja, fogadalmát nem is szegte meg soha.¹ Gizella elégedett szívvel figyelte fia erényes és nemes életrendjét és boldog volt, hogy szent életű férjét méltó utód követi a trónon. Öröme azonban nem soká tartott. Isten 1031-ben váratlanul magához szólította Imrét. Nagy megpróbáltatás volt ez Gizellának, de vigaszt talált a hitben s abban a tudatban, hogy a fia a legszebb erénnyel, az ártatlansággal tért meg Istenhez. Ezzel a vigasztalással keresztényi megnyugvással viselte a csapást. Pedig az pótolhatatlan veszteséget jelentett számára.

Nemcsak az anya vesztette el egyetlen gyermekét és reményét, hanem a kereszténység is hatalmas támaszát, az ország pedig az erényekben gazdag trónörököst. Különösen nagy gondot adott Gizellának az utóbbi kérdés. Féltette ugyanis a kereszténységet és azzal együtt az országot a még pogány Árpád fiaktól. Elkövetett tehát mindent Istvánnál, hogy utódját ne azok közül válassza, hanem Urseolo Otto velencei hercegnek és István nővérének fiát, a keresztény Pétert jelölje ki a trón majdani elfoglalására. István akaratereje ekkor már betegsége következtében nagyon meggyengült s így hajlott felesége rábeszélésére. Megeskette tehát Pétert, hogy Gizellával özvegységében jól fog bánni s utódjául jelölje ki.²

István ereje most már napról-napra fogyott és az ellene megkísérelt merénylet lelkileg is egészen megtörte. Szenvedéseitől 1038. aug. 15.-én váltotta meg a halál.³ Gizella a nagy király halála után is a királyi udvarban maradt és bölcs tanácsaival igyekezett támogatni az új királyt, Pétert. Péter azonban szívesebben hallgatott gyanús erkölcsű olasz és német udvaroncra, kiket tudatlanságuk ellenére és a magyar főurak rovására a legnagyobb tisztségekre emelt s egyúttal az udvar le is tért a kifogástalan erkölcs

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 59. l.

2.) Marczali: Magyar nemzet tört. az Árpádok korában 10. l.

3.) Erdélyi: Árpádok 102. l.

útjáról.¹ A szent életű Gizella aggódva látta, hogy míg Szent István alatt az udvar erkölcsi szempontból például állhatott az ország minden családjá előtt, addig most elsősorban az udvar adott példát a legrútabb bűnökre. Gizella ezek ellen az állapotok ellen bátran szót emelt, de Péter válaszul megfosztotta őt özvegyi javaitól. Először birtokait, később kincseit vette el,² majd a könnyű erkölcsű udvaroncok tanácsára a háládatlan király elfogatta Gizellát, hogy ne legyen tanúja a királyi udvar erkölcstelenségének és — talán Veszprémben — olyan szigorú őrizet alá helyezte, hogy sem ő nem látogathatott meg senkit, sem őt nem látogathatták meg mások; börtönéből nem volt szabad eltávoznia.³ Gizella ezt is példás béketűréssel és Istenbe vetett bizodalommal tűrte három esztendeig. Ekkor azonban ütött a szabadulás órája. Az udvar erkölcstelen élete és az idegenek folytonos térhódítása lángra lobbantotta az elégedetlenséget. A magyar főurak elűzték Pétert, kinek helyét Aba Sámuel foglalta el a trónon. Sámuel visszaadta Gizellának vagyonát,⁴ visszatérhetett volna az udvarba is, de ő nem élt ezzel a szabadsággal, hanem szeretett veszprémi várában jótékonykodás, alamizsnálkodás és Istennek tetsző tettek közt élt le hátralevő idejét. Lélekben megnyugodva, hitben megerősödve és a világi kicsinyes dolgokon felülemelkedve tért meg szereteteihez.⁵

Tetemét a veszprémi székesegyházban helyezték nyugalomra. Újabban azonban a német írók nagy előszeretettel bizonyítgatják, hogy Gizella Aba Sámuel bukása után III. Henrik kíséretével Passaubá ment és ott mint a niedernburgi kolostor apátnője halt meg.⁶ Állításukat a XVI. századbeli Aventinusra építik, aki egy, a niedernburgi kolostorban levő „Gisyla abbatisa Non May“ felíratú sírkőhöz találta ki ezt a mesét. Hogy Aventinus feljegyzése koholmány, legjobban az egykorú Herimannus Augiensis igazolja, aki semmit sem tudott arról, hogy Gizellát III. Henrik magával vitte volna, sőt azt mondja: „Gisela inibi (azaz Magyarországon) consenuit“.⁷

Herimannus Augiensis mellett a következő adatok szólnak: Amikor II. András a keresztes hadjáratba indult, pénzre lévén szüksége, a veszprémi templomból más ékszerekkel együtt magával vitte Gizella koronáját is.⁸ Mivel Gizella idejében a királyokat és

1.) Horváth: Magyarország. tört. 258. l.

2.) Marczali: Magyar nemzet tört. az Árpádok korában 10. l.

3.) u. o.

4.) Horváth: Magyarország. tört. I. 56. l.

5.) Ranolder: Elisabeth 58. l.

6.) Századok 1912. évf. 629. l.

7.) Századok 1912. évf. 646. l.

8.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/VIII. 646. l.

királynőket koronájukkal temették el, minden bizonnyal azért maradt Gizella koronája is a veszprémi templomban, mert Gizellát azzal temették el ott. Azonkívül az alapítók rendszeren az általuk alapított egyházban temetkeztek. Pl. Szent István az általa alapított fehérvári, Péter a pécsi, András a tihanyi, Béla a szegszárdi, Szent László a nagyváradai egyházba temetkezett. Miért kételkednénk tehát abban, hogy Gizella is az általa alapított és különös szeretetével kitüntetett veszprémi egyházba temettetett.¹ Két sírkő felirat is ezt a valószínűséget támogatja. Az egyik Bonfinusnál van feljegyezve,² másik Abauj vármegye Makrantz nevű helységében a templom déli falába volt beillesztve.³ Mindkettő egybehangzóan azt vallja, hogy Gizella Veszprémben van eltemetve.

Gizella jámborsága, ártatlansága, vallásossága és vendégszeretete által annyira kitűnt, hogy Európa szerte ismerték, tisztelték és becsülték.⁴ És habár az egyház nem is avatta szentté, a nemzet mindig annak tisztelte. Bátran elmondhatjuk, hogy Gizella nemcsak sorrendben volt első királynénk, hanem példás életével is összes királynéink közt ő áll legelső helyen.

Szent István utódának, Péternek feleségéről alig maradt ránk néhány adat, azok is zavarosak. Sőt vannak írók,⁵ akik egyenesen kétségbevonják, hogy Péternek felesége lett volna. Thuróczyra hivatkoznak, aki egyáltalán nem tesz említést róla, viszont sokat beszél Péter kicsapongó, szenvedélyes természetéről, amiről arra következtetnek, hogy mivel az ilyen természet írtózik a házaselettől, Péter sem nősült meg. Mégis legelfogadhatóbb Dinzenhofer és Pulhawa véleménye, kik szerint Péter felesége **Judit**, Schweinfurti Henrik leánya volt.⁶ Hogy mikor és hol született, nem tudjuk s a házasságkötés ideje sem biztos. Pulhawa 1027-re teszi.⁷ Judit rövid ideig tartó magyar királyné koráról semmi adatunk sincs. Férjére nem lehetett valami nagy befolyással, különben meg tudta

1.) Fejér : Codex diplomaticus. III./II. 315. I. Hazai okmánytár VI. I.

2.) „Neque annae uxorem duxerit, satis constat, nisi quod ex epitaphio quodam, sepulturae inscripto ad Veszpremiensem basilicam, in quam antistes quidam Gisla et Olhait eginarum ossa conguessit, epigramma tale est : Ladislai, Sanctissimorum Pannoniae regum consortum hic ossa quiescunt“ Bonfini Decad II. lib. IV. 260. I.

3.) „D. OP. S. (Deo optimo maximo sacrum) hujus sacri conditrici Geslae Stephani et Olaythi, Ladislai, sanctor Pannoniae, regum . . . Eps. Vesprimien Ap. memoriae vener“. Pray : Diatribe in dissertationem historica criticam de S. Ladislao 125. I.

4.) Schier : Reg. Hung. 38. I.

5.) Katona : Hist. crit. I. 692. I.

6.) Wertner : Az Árpádok családi tört. 84. I.

7.) Wertner : Az Árpádok családi tört. 84. I.

volna akadályozni az udvarban folyó erkölcstelen életet. Péter jelleméből és erkölcsi érzékéből következtetve házas életük nem lehetett boldog. Judit valószínűleg teljesen visszavonulva élt s talán 1058-ban halt meg.¹

Kár, hogy életéről nem tudunk semmit, mert az bizonyára sok műveltségtörténeti adattal gazdagította volna tudásunkat.

Az erkölcstelen idegeneket pártoló Pétert a nemzet előzte és megvakították. Ezért aztán igen feszültté vált a viszony a német és magyar birodalom közt. Hogy a politikai barátság helyreálljon, András király fiát, Salamont össze akarta házasítani III. Henrik leányával, **Judittal**.² A házassági tervet Henrik, belátva, hogy háborúkkal célt nem ér, szintén magáévá tette. Elhatározásában döntő szerepet játszott az a hite is, hogy a házasság révén majd jogot formálhat magának Magyarország ügyeibe való beavatkozásra. Az eljegyzés a 11 éves Judit és az 5 éves Salamon közt 1059 őszén fényes külsőségek közt történt meg.³ Ezzel az alkalommal András a császárral és Ernő határgroffal titkos szövetséget kötött abból a célból, hogy fiát Béla és ennek fiai ellenében megvédjék, ha azokkal ellenségeskedésre kerülne a sor.⁴

A fiatal jegyest András magával hozta a magyar királyi udvarba, de 1060-ban, a testvér háború alatt Salamonnal és ennek anyjával, Anasztáziával Melkbe vonult el.⁵ Judit 1063-ban, Béla halála után már mint Salamon felesége tért vissza Magyarországra, azonban nem sokáig élvezhette zavartalanul királynői méltóságát. Nyughatatlan természetű férje harcba keveredett Gyésza és László hercegekkel s 1074-ben csatát veszítve menekülni volt kénytelen.⁶ Judit testvére, IV. Henrik megkísérelte ugyan sógorát a trónra visszahelyezni, de eredménytelenül volt kénytelen távozni s magával vitte Juditot is.⁷ Regensburgban hallotta Judit, hogy Salamon fogságba került, honnan csak 1083-ban István szentté avatása alkalmával szabadult ki. Felkereste Regensburgban feleségét, kitől már évek óta távol élt,⁸ de az hallani sem akart többé róla. Ezután Salamon kun segítséggel akarta trónját visszaszerezni, de vállalkozása közben 1087-ben elesett. Thuróczy⁹ és Kézay¹⁰ az özvegy

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 108. 1.

2.) Pauler: A magyar nemzet története I. 136. 1.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 131. 1.

4.) Wertner: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul. 1885. 149. 1.

5.) Erdélyi: Árpádkor: 110. 1.

6.) Erdélyi: Árpádkor 118. 1.

7.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 171. 1.

8.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 195. 1.

9.) Turóczy: II. 54, 66 c.

10.) Marczali: A magyar tört. külföldi az Árpádok korában 133. 1.

Juditról mint admonti apácáról emlékeznek meg. Ezzel szemben hitelesen igazolt tény, hogy férje halála után egy évre, 1088-ban újból férjhez ment Vladiszláv Hermann lengyel herceghez.¹ A krónikások tévedése valószínűleg onnan származik, hogy III. Henrik leányát összetévesztették II. Béláéval, aki 1138-tól a stájer monostorban élt.

Judit halála évét nem tudjuk, csak az bizonyos, hogy második férje, aki 1102-ben halt meg, túlélte őt. Erre Ottó bambergi püspök életírója, Ebbo szavaiból lehet következtetni, aki elmondja, hogy Ottó Vladiszláv Hermann és Judit káplánja volt és csak Judit halála után kapta meg a bambergi püspökséget és tért vissza Németországba, de ez még Vladiszláv halála előtt² történt. Eszerint Judit Lengyelországban 1102 előtt halt meg.

Sok vitára adott okot Szent László felesége, **Adelhaid**. Egyesek azt is kétségbe vonják, hogy Szent László nős lett volna. Azonban Szent László egyik okiratában a következőket írta: „in praedio Merena, quod uxor nostra concessit ecclesiae Sancti Michaelis de nostra voluntate”,³ amiből határozottan megállapítható, hogy vagy volt felesége. Nevét — Adelhaid — szintén okmányaink tartották fenn.⁴

Származását illetőleg legelfogadhatóbb Wertner véleménye, mely szerint Adelhaid Rudolf német ellencsászár leánya,⁵ s nevét anyja után kapta. 1061 körül született s 1082-ben mehetett férjhez.⁶ Neki is, mint egykor Gizellának, legkedvesebb tartózkodási helye Veszprém volt s a veszprémi egyházat nagy adományokban részesítette,⁷ sőt temetkezési helyéül is azt választotta.⁸ Életéről és haláláról adataink nincsenek.

Történelmi bizonyossággal csak két leány gyermeke ismeretes. Az elsőnek férje Jaroszló orosz herceg, a másodiknak — Piroskának — Komnenosz János bizanci császár.⁹ Ez a házasság később sok harc okozója lett. Ugyanis Mánuel, Komnenosz János és Piroška fia, mint Szent László unokája jogot formált magának a magyar ügyekbe való beavatkozásra és jogainak érvényesítésére fegyvert is fogott. Ettől a háborús bonyodalomtól eltekintve az előkelő

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 133. l.

2.) Ebbo: Lib. I. l. c.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. I. 448.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 82. l., VI, II. 361. l.

5.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 204. l.

6.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 204. l.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. II. 395. l. és IV/III. 82. l.

8.) Pray: Diatribe in dissertationem hist. crit. de S. Ladislao 128. l.

9.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 190. l.

görög császári családdal való összeköttetés nagyon emelte a magyar királyi udvar tekintélyét.

Összes királynéink között **Gertrud** volt a legkevésbé rokonszenves: gyűlölte a nemzet apraja-nagyja. Szolgáltatott is okot bőven erre a gyűlöletre. Már akkor, amikor férje, a későbbi II. András unokaöccse, a kis László helyett kormányozta az országot, kitűnt erőszakos, uralomravágyó természete. Méginkább kidomborodott ellenszenves egyénisége, mikor a kis László váratlan halálával férje foglalta el a trónt.

Gertrud előkelő német családból származott: IV. Berthold méráni herceg leánya volt.¹ Születésének ideje kb. az 1184-1186. évekre esik.² Adolf a későbbi szepesi prépost volt a tanítója. 1203-ban már András felesége,³ kire házasságuk kezdetétől fogva erős hatást gyakorolt: valósággal reákényszerítette akaratát. Ez a hatás igen káros volt az országra. Már akkor, mikor férje még mint László gyámja kormányozta az országot, majdnem háborút okozott Ausztriával. Ugyanis gőgös, összeférhetetlen természete miatt Kostancia, férjének sógornője kénytelen volt Ausztriába menekülni s ott oltalmat kérni. Jellemét nagyon találóan festi Szent Erzsébet egyik életrajza: „Mulier virtuosa et fortis, quae feminae cogitationi virilem animum inferna, regni tractabat negotia”.⁴

Valóban kemény, határozott és főként uralomra vágyó jellem volt Gertrud, aki akaratát minden körülmények közt keresztül vitte. Igen nagy politikai hibát követett el azzal, hogy udvarát rokonai-val és kedvelt németeivel töltötte meg, akiket hivatalokba ültetett és pazar adományokban részesített, mint pl. Adolf szepesi prépostot, volt tanítóját⁵ és Raskay Dömét, főpohárnok mesterét.⁶ Öccsét, Bertholdot pedig férjével kalocsai érsekké nevezte ki, bár arra egyáltalán nem volt alkalmas, sőt rávették III. Incze pápát, hogy erősítse meg ebben a méltóságában (1207). Bertholdot később (1209) bánná, majd (1211) erdélyi vajdává nevezték ki.⁷ 1208-ban a másik két testvér, Eckberg bambergi püspök és Henrik isztriai őgróf is a magyar udvarba jöttek és a királyi pár ezeket is nagy adományokkal

1.) Pauler: A magyar nemzet története II. 42. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 417. l.

3.) Hogy Gertrud már 1203-ban András felesége volt, bizonyítja III. Incze pápának ebben az évben Andrásnak intézett levele, melyben megígéri, hogy ha a keresztes hadjárata alatt fia születnék, azt védelmébe veszi. Fejér: Codex diplomaticus. II. 415.

4.) Theodorik: Vita beata Elisabeth, Praynál 42. l.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 76. l.

6.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 78. l.

7.) Pauler: A magyar nemzet tört. II. 55. l.

halmozta el.¹ Közben Gertrud Berthold segítségével a kormányzást egész német szelleművé tette. Csak fokozta az elégtelenséget négy éves leányának Hermann thüringiai gróf fiával, Lajossal való eljegyzése. A kis Erzsébettel, mint arával rengeteg kincset küldött a vőlegény udvarába. A menyasszonyt fényes köldötséggel vette át Pozsonyban arany, ezüst és selyem kelmékbe burkolva és ezüst bölcso-be fektetve. Amint az idővel szentté lett Erzsébet életírója mondja, ezeken kívül még rengeteg arany és ezüst edényt és igen értékes ékszereket, kincseket, ezüst fürdőkádakat, drága kelméket és más értékes holmikat küldött leányával Thuringiába.² A magyar urak a végnélküli tékozló adakozásokat és a rokonok dédelgetését a legnagyobb elégtelenséggel szemlélték s ez az elégtelenség lassanként gyűlöletté fokozódott a királynéval szemben.

András erről az elégtelenségről nem tudott s 1213-ban a halicsi hadjárat tartamára a kormányzás gondjait teljesen feleségére és Bertholdra bízta.³ Természetesen a király távollétében a kormányzás még önzőbb módon folyt még inkább háttérbe szorítva a magyar érdekeket. Az elégtelenségnek egy része felizgatva Berthold gögös és elbizakodott viselkedése által házára törtek és bántalmazták, majd bosszúja elől Lengyelországba menekültek.⁴ Közben az elégtelenség megnyerték a maguk számára János esztergomi érseket is, akit nemcsak az ország vagyonának esztelen tékozlása bántott, hanem egyénileg is érzékeny sérelmet szenvedett azáltal, hogy Berthold kalocsai érseknek nagyobb hatáskör jutott az ország kormányzásában, mint neki, az esztergomi érseknek.⁵

A királynét és híveit még a Berthold elleni támadás sem térítette észre, hanem tovább folytatták magyarelles politikájukat. Most már az elégedetlen főurak erőlyes tette határozták el magukat. A királyné, Berthold és papjai, valamint a királyné rokona VI. Leopold osztrák herceg 1213. szept. 28.-án a pilisi erdő közelében mulattak.⁶ Ezt az alkalmat használták fel az elégedetlen urak bosszujuk végrehajtására. A szerémi Petur, a beregi Simon és még egy másik Simon a királyné sátorába nyomultak s a királyné könyörögve feléjük nyújtott karjait levágták, majd teljesen felkoncolták.⁷ Leopold hercegnek és Bertholdnak sikerült elmenekülni némi bántalmazások árán.

1.) Wenzel: Árpádkori uj okmánytár VI. 397. 1.

2.) Erdélyi: Árpádkor 180. 1.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 149.

4.) Katona: V. 178. 1.

5.) Neki tulajdonítják e kétértelmű mondat: *Reginam occidere nolite timere bonum est. Si omnes consenciant ego non contradicam.*

6.) Erdélyi: Magyar tört. 39. 1.

7.) A királyné gyilkosságról a Képes Krónika és a német Műgelni

András halicsi útjában, Leleszen hallotta a borzalmas hírt és nagy fájdalommal és haraggal tért vissza. Pétert, a gyilkost több társával együtt kivégeztette, sokan azonban Lengyelországba menekültek haragja elől.¹ Azután, hogy a felizgatott kedélyeket lecsillapítsa, Bertholdot ideiglenesen eltávolította az udvarból. Berthold azonban nem távozott üres kézzel, mert magával vitte azokat a kincseket, melyeket Gertrud gyermekei számára gyűjtött mintegy 7000 márka értékben.² II. András panaszos levelet is intézett emiatt a pápához: „... Nem akarjuk titkolni atyaságod előtt, hogy a kalocsai érsek, a mi kedvelt hívünk, kibem reményünket helyeztük, kit túlságos szeretetből mások fölé helyeztünk és emiatt majdnem az egész ország gyűlöletét vontuk magunkra, tudtunk nélkül lefoglalta és elvitte a pénzösszeget, a hétézer márkát, melyet boldog emlékü feleségünk gyűjtött össze”.³

Gertrud özszevagdalt holttestét részben Pilisen, részben Leleszen temették el.⁴ II. András a leleszi kolostornak adományozta a Nagyváradhoz közelfekvő Mikusa pusztát, hogy azért ott két pap örök időkre misét mondjon felesége lelki üdvéért.⁵ Béla ifjabb király pedig anyja lelki üdvéért a topuskoai apátságnak a Gorra megyében lakó hat nemzetség után járó nyestjövödelmét adományozta,⁶ majd 1227-ben ugyanebből a célból a budai Szent Mihály prémontrei prépostságnak adta a Buda közelében levő pazádnoki malmot.⁷ Kálmán herceg pedig ugyancsak anyja lelki üdvéért a trauai egyháznak Drid földét adta.⁸

krónika azt tartják, hogy Bánk nádor feleségét Berthold a királyné közreműködésével erőszakkal megkerítette és Bánk nádor ölte meg bosszúból Gertrúdot. (Mátyás Flórián Századok 1907. 873. l.) A Salzburgi és Ágostai krónikák Péter főurat nevezik meg a gyilkosnak, szerintük Péter neje követett el Berthold erőszakot. Az elzászi Murbach monostor évkönyve viszont a tettesek német gyűlöletét említi a gyilkosság okául „nincs semmi más ok — ugymond — mint a királyné bőkezűsége a németek iránt.” (Mátyás Flórián: Népmondák és történeti adatok Gertrud királyné haláláról. Századok 1907. 873. l.) És ez is az elfogadható tény. Mert ha Bánk gyilkos lett volna, nem viselhette volna tovább is a báni méltóságot, amelyet pedig azután is megtartott. (Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 322—323 l.) Továbbá, ha Berthold csakugyan házasságtörést követett volna el, nem menekülhetett volna el a férj bosszúja elől néhány üteg árán. (Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 152. l.) András király is politikai összeesküvésről szól. (Fejér Codex diplomaticus. III/I. 164—66. l.)

- 1.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 152.
- 2.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 164—166.
- 3.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 164—166. l.
- 4.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/II. 216. l.
- 5.) Kaprinay: Hung. Dipl. II. 195.
- 6.) Wenzel: Árpádkori új okmt. IX. 184. l.
- 7.) Pauler: A magyar nemzet tört. II. 130. l.
- 8.) Pauler: A magyar nemzet tört. II. 130. l.

Sokat foglalkozott Gertrud tragikus elhunytával leánya, Erzsébet is, ki Thüringiában sok szenvedés után hajlamait követve apáca lett.¹ Egy alkalommal megjelent előtte álmában anyja és kérte, hogy imádkozzék érte, mert bűnei miatt nagyon szenved. Erzsébet felébredve hosszan és ájtatosan imádkozott anyjáért, mire az ismét megjelent álmában és megköszönte neki, hogy imájával megszabadította szenvedéseitől.²

Gertrud emlékét őrzi a stuttgarti kodexben egy festett miniatur, mely egykorú arcképét ábrázolja. Fején arany koronát, testén palástot visel, kezében nyitott könyvet tart. Feje felett „Regina Ungariae” felírat olvasható.³

Német eredetű királynőink sorát luxemburgi **Beatrix**, I. Károly felesége zárja le. Csak annyi van róla feljegyezve a königsali krónikában, hogy eljegyzésük 1318. júniusában volt és esküvőjük ennek az évnek novemberében.⁴

Életéről nem maradtak ránk adatok. A közéletben nem sok szerepe lehetett. Még arra is kevés ideje volt, hogy nemzetét megismerje, mert 1319-ben már meghalt gyermekével együtt, kinek éppen életet adott.⁵ Holttestét Nagyváradon temették el.⁶

Német származású királynéink közt kell megemlékeznünk két **osztrák** származású királynéről is, a két **Ágnesről**. Az első III. István felesége volt, ki családi összeköttetés révén akarván Mánuel ellen szövetséget találni, 1166-ban feleségül vette II. Henrik osztrák határgróf leányát.⁷ Csak István haláláig tartózkodott Magyarországon s 1173-ban visszatért Ausztriába és ott is halt meg 1183-ban, hol atyja mellett nyugszik a bécsi skót templomban.⁸ Életéről többet nem tudunk.

III. András király trónralépése után erélyes kézzel rendet akart teremteni az elhatalmasodott főurak közt. Fő célja az volt, hogy visszaszerzi tőlük a IV. László idejében jogtalanul elfoglalt királyi javakat. Emiatt azok elpártoltak tőle és ellenfele, az Anjou trónkövetelő mellé állottak. András, hogy a trónkövetelő és hívei ellen szövetséget nyerjen, de a trónutódlás biztosítása végett is feleségül vette Albert osztrák herceg leányát, **Ágnest**.

Ágnes már gyermekkorá óta jámbor, istenfélő, okos és komoly nő volt s ezeket a tulajdonságokat lelke épülésére használta

1.) Csánki: Árpád és Árpádok 316. l.

2.) Pauler : A magyar nemzet története II. 129. l.

3.) Csontosy János : Századok 1886. 57. l.

4.) Königsaler Geschichtsquellen 399. és 410. l.

5.) Pór: Magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903. 3101.

6.) Rupp : Magyarország helyrajzi története III. 177. l.

7.) Wertner : Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul. 1885. 147. l.

8.) Wertner : Az Árpádok családi története 322. l.

fel. Nem szerette az atyja udvarában gyakori lovagi tornákat, harci játékokat és zajos multságokat, inkább érdeklődött a könyvek és a tudományok iránt.¹ Fizikailag azonban még 16 éves korában is annyira gyenge és fejletlen volt, hogy III. András, mikor 1296-ban Bécsben járt, emiatt csak eljegyzését tartotta meg vele. Az esküvőt a következő évben ülték meg ugyancsak Bécsben.² Haza érkezve Magyarországra a koronázást is és a felkenést is a Rad nemzetiségből származó veszprémi püspök végezte.³ Abból, hogy az esztergomi érsek nem vett részt a koronázáson, arra következtethetünk, hogy vagy nem volt betöltve az érseki szék, vagy pedig az érsek valami okból nem jelenhetett meg a koronázáson. Albert leányával hozományul 40.000 márkát adott,⁴ III. András viszont lekötötte számára hitbérül Pozsony vármegyét váraival, falvaival és jövedelmeivel,⁵ továbbá a Csallóközt regalejával együtt.⁶ Ha ezekhez hozzáadjuk a királynéi méltósággal járó birtokokat és jövedelmeket is, melyekről még szó lesz, kitűnik, mily óriási jövedelme volt Ágnesnek.

A nagy jövedelem ellenére is udvartartása egyszerű volt. Az 1298-iki országgyűlésen szót is emeltek ez ellen. A magyar királynénak méltóságához mért fényes udvarra van szüksége, azért tartson maga körül magyar nemes urakat — mondja az országgyűlési határozat, — akik az udvar fényét emeljék.⁷

De Ágnes természetével ellenkezett a tündöklés és a pompa. Szerényen és bölcs mérséklettel élt. Megtakarított pénzein kisebb birtokokat vásárolt, melyeket aztán jótékony célokra eladományozott. Így megvásárolta Nezsideret s aztán az esztergomi egyháznak adományozta.⁸

Igazságérzetére jellemző a következő eset: rosszakaratú világi emberek tanácsára a csepelszigeti tizedeket megvonta a veszprémi püspöktől és a maga számára használta fel, amint azonban a kalocsai érsek felvilágosította, hogy eljárása jogtalan volt, azokat azonnal visszaadta a veszprémi püspöknek.⁹

Tiszteletben tartotta elődeinek intézkedéseit. IV. Béla, V. István és IV. László hitvesei által adott, illetőleg megerősített Fel-,

1.) Hagen Gergely féle osztrák krónika. (Pez kiadás. S. S. rer. Austriae I. 1137—1140.

2.) Pór A.: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887. 223. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. VII/II. 200. l.

4.) S. S. rer. Austriae I. 1137—1140. l.

5.) Pór A.: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887. 224. l.

6.) Décsy: Koronás magyarországi királynék 71. l.

7.) Pauler: A magyar nemzet története II. 587. l.

8.) Pór: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887. 232. l.

9.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 67. l.

Közép- és Alnémet helységek birtokában ő is megerősítette Menna asszonyt, V. István gyermekeinek dajkáját.¹

III. András szerette és becsülte is ennyi szép tulajdonsággal megáldott feleségét. Utazásai alkalmával mindig magával vitte, hogy így megismerje az ország különböző vidékeit, népeit és szokásait. Ágnes az utazások alatt látta a téves hitű és hitetlen emberek nagy számát, azért biztatta papjait, hogy lelkiismeretesen hirdessék az Ur igéit, sőt maga is sokat fáradozott a még mindig pogány kunok megtérítésén.²

Ágnes nemes tulajdonságaival példaképtül szolgált az ország asszonyainak. Nem volt szép, de a testi szépség hiányát bőven kárpótolta a lelki szépségek egész tárháza.³ S ennyi jó és szeretetreméltó tulajdonság mellett sem tudta megnyerni a magyar nemzet szeretetét, nem tudott népszerűsége szert tenni. Érezte is ezt s ezért férje halála után nem is maradt tovább Magyarországon. 1301. január 17-én Domokos tárnokmester, Loránt vajda, Tamás nyitrai ispán és más urak jelenlétében átadta a királyi várat⁴ s aztán Landenbergi Henrik osztrák marsal kíséretében Bécsbe távozott.⁵

Bécsben eltöltött éveiről nem sok adat maradt ránk. Szeretett férje halála nagyon megtörte és soha sem tudta őt elfelejteni. Réa emlékeztette gyászruhája és a cilicium is, melyet azóta állandóan viselt. Értékes, drága öltönyeiből, melyekre neki már nem volt szüksége, szebbnél szebb egyházi öltözeteket készített.⁶ Állandóan imádkozott, kérte a jó Istent, hogy bocsássa meg András király bűneit. Egy alkalommal megjelent előtte elköltözött férje szelleme s a következőket mondotta: „Boldog az óra, melyben Te számomra születél, mert én, András, imádságod által a mennyek országába jutottam.”⁷

De nem csak imádkozott, hanem alapítványokat is tett férje lelkiüdvéért. A marburgi egyháznak 55 márkát adott, hogy az összeg évi jövedelmének fele Szent Erzsébet napján a szegényeknek osztassék ki, másik feléért pedig III. András halálának évfordulóján misét mondjanak.⁸ Ugyanebből a célból tett alapítványokat az engelbergi konvent, a königsfeldi, mauerbach, neuburgi, gamingi

1.) Wenzel: Árpádkori uj okmánytár X. 180. 1.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 178. 1.

3.) Agnes . . . quae consuevit plus de virtute animi, quam de corporis pulcritudine gloriari. Pertz I. 869. 1.

4.) Pauler: A magyar nemzet története II. 607. 1.

5.) Pór: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887. 235. 1.

6.) Liebenau: Hundert Urkunden LXXXVIII.

7.) S. S. rer. Austriae I. 1138. 1.

8.) Századok 1901. 10. 1.

női zárdák részére, valamint a bécsi Szent Klára szüzek és a gerondei karthausiak részére.¹ Ágnes később Bécsben prémontrei női zárdát alapított magyar hölgyek számára és az volt a terve, hogy ő is oda vonul félre a világi életből. Azonban váratlanul közbejött esemény miatt a zárdát csak 1331-ben szentelték fel,² ami miatt Ágnes terve is módosult. Ugyanis 1308-ban atyját, Albertet Ágnes unokaöccse, János, Vindonisso vár mellett meggyilkoltatta.³ Ekkor Ágnes anyjával, Erzsébettel együtt elhagyta Bécsét és azon a helyen, ahol Albertet meggyilkolták és a melyet Königsfeldnek (Királyföldnek) nevezett el, két zárdát alapítottak. Egyiket Szent Klára szüzei számára, ahol Erzsébet óhajtott megtelepedni, egyet pedig a szent ferencrendiek számára, ahol az istentiszteleteket végezzék. A zárdák építésének befejeztét Erzsébet már nem érte meg. Ágnes pedig a maga számára a két zárdá közé kicsiny házat építtetett és itt, bár a szerzetbe nem lépett be, jámbor, istenfélő életet élt. Durva daróc ruhában járt, keveset aludt, az éjszaka felét imádsággal és elmélkedéssel töltötte el, a nappalokat pedig kézimunkálással és jócselekedetekkel. Miseruhákat és más egyházi öltönyöket készített. Az egyház ünnepeit ájtatosan megülte, a bűjtöket szigorúan betartotta, különösen nagyhéten sokat imádkozott, böjtölt és alázatossága jeléül megmosta a szegények lábait, amint azt egykor Krisztus is tette.⁴

A szegényeknek különösen nagy gondját viselte. Élelemmel, gabonával látta el őket. Karácsonykor ruhákat készített gyermekeik számára és kiosztotta azokat köztük. Irgalmas volt a foglyokkal és elítéltekkel szemben, akik közül testvéreinél, rokonainál való közbenjárására sokat szabadon bocsájtottak.⁵

A königsfeldi apácáknak valóságos anyjuk, tanácsadójuk, egyúttal eszményképük volt. Magyarországból hozott kincseiből és a magyarországi birtokainak jövedelméből bőven ellátta őket. Különösen értékes az a szárnyas oltár, melyet a königsfeldi zárdák templomának ajándékozott. A kis oltár két nyitható és csukható szárnyból áll, melyek külön-külön 44 cm. magasak és 38 cm. szélesek. A hársfa deszkából készült szárnyak kívül ezüst lemezekkel vannak bevonva s igen szép korai gót metszetekkel vésve, azok belseje pedig értékes ötvös munkákkal és képekkel van díszítve. A szárnyak belső részének közepét egy-egy dombormű foglalja el: az egyikben Krisztus a kereszten, a másikon Krisztus dicsőségében látható. A két domborművet Krisztus életéből vett

1.) Pór A.: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887. 236. l

2.) Fejér: Codex diplomaticus. VIII/I. 191. l.

3.) Századok 1872. 190. l.

4.) Pez: S. S. rer. Austriae I. 1139. l.

5.) Pez: S. S. rer. Austriae I. 1139. l.

képek övezik, ezeket pedig 22-22 szentnek a mellképe veszi körül. A képek közt értékes gyöngy díszek vannak.¹

Ezt a gyönyörű oltárt Ágnes Magyarországból hozta magával. Azt III. András Velencében készítette valószínűleg első felesége, Fennena számára, amire az egyik festményen látható címerből lehet következtetni: harántosan kettéosztott vörös mező, mindkét felében egy-egy fehér kör, mely talán a Ziemomysl kujáviai hercegi családé volt. Az oltár jelenleg a berni történeti muzeumban van; 1524. december 1-én került ide a königsfeldi zárda kincseivel együtt, nehogy a reformáció ideje alatt elkallódjék.²

Mint értékes műemlék szintén Ágnes kegyességét hirdeti az engelbergi apátnak adományozott himzett palást is. A félkör alakú palástot sodratlan selyemmel himzett arabeszkek és jelképes állatok díszítik.³ Az engelbergi templom építéséhez is jelentékeny összeggel járult hozzá. Nagy adományokat tett a tössi zárda részére is, ahol mostoha leánya, Vencel jegyese a később szentté lett Erzsébet apácáskodott. 200 márkát adott mintegy Erzsébet tartásdíjával, azzal, hogy annak halála után is a zárda élvezze azt.⁴ Ugyanennek a zárdának új oltárt is épített és arra olyan értékes feszületeket ajándékozott, melynek értékét 100 márkára becsülték.⁵

Ágnes élete szakadatlan áldásos munka és nemes jótékonyág közt telt el; így közeledett halála napjához. 1364-ben ereje már rohamosan fogyott, ez év áprilisában súlyos betegségbe esett s felvette az utolsó kenetet. Így megerősödve, megvigasztalódva teljesen eltelt az örökkévalóságba vezető ájtatos gondolatokkal. 84 éves korában, 1864. június 11-én tért meg Istenéhez.⁶ Egyszerű fekete ruhában helyezték az ugyancsak egyszerű fakoporsóba, melyet csupán Magyarország címere díszített. Tetemét kívánságához képest nyolc nap múlva helyezték örök nyugalomra a königsfeldi templomban, honnan Mária Terézia 1770-ben előbb a szent blasieni apátságba, majd annak megszűnte után Karinhtiába, a szent benedekrendiek sanctpauli apátságába vitette; utóbbi helyen a Habsburg ház tagjainak Schweitzban talált hamvaival együtt közös sírboltba helyezték.⁷

A középkori vallásos gondolkodásmódnak s az annak alapján berendezett életnek Ágnes volt a legkiválóbb példája és képviselője. Bármily kedves, szeretetreméltó királyné is volt, a nemzet

1.) Pór: Századok 1888 évf. 666—667. 1.

2.) u. o.

3.) Pór: Habsburgi Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1888. 242. 1.

4.) Liebenau: Hundert Urkunden XXI.

5.) Pez: S. S. rer. Austriae I. 1140. 1.

6.) Pez: S. S. rer. Austriae I. 1140. 1.

7.) Pór: Habsburgi Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1888. 493. 1.

várakozásának megfelelni nem tudott: gyermeke nem lévén, az Árpádház kihalt. Így vele végetért az Árpádházi királynék hosszú sora is.

Német származású királynéink jellemét, természetét és a nemzetre gyakorolt hatását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy legnagyobb és egyik legrokonszenvesebb királynénk, Gizella közülük került ki. Kár, hogy utódai, a későbbi királynék közül sokan nem követték nemes és fennkölt példáját. Az ő soraikból került azonban ki az a királyné is, ki az egész nemzet osztatlan gyűlöletét vívta ki maga ellen: Gertrud. Tipikus példája az önző nepotizmusnak. Az a típus, melyet minden a közéletben szereplőnek kerülni kellene, de különösen kerülni kell az olyan magas méltóságot betöltőknek, mint a királynék.

Egy harmadik típust képvisel Ágnes, III. András felesége. Vallásos, szinte aszkéta életet élt, nem vágyott uralomra, nem is gyakorolta azt a hatalmat, melyet pedig joga volt gyakorolni. A középkori szentéletű, jámbor királynék példája, aki imádkozással és jótékonysággal tölti el egész életét.

III. SZLÁV EREDETŰ KIRÁLYNÉK.

Annak, hogy szláv, (orosz, lengyel, szerb és bosnyák) királynék is kerültek a magyar trónra, tisztán politikai és diplomáciai okai voltak. Pedig ezek a királynék nem hozták meg mindig a várt és remélt eredményt. Különösen két orosz származású királyné okozott politikai tekintetben csalódást: Eufémia, Kálmán felesége és Fruzsina, Gyésza felesége. Előbbinek fia, Borics révén sodródott az ország háborúba és pártoskodásokba, utóbbinak pedig rokonsága megsegítése miatt keveredett férje több költséges orosz háborúba.

Sokkal szerencsésebbek voltak a lengyel házassági összeköttetések, főleg Erzsébet és I. Károly házassága, mely a magyar-lengyel úniót eredményezte s kiváló fontosságú művelődéstörténeti szempontból is: ebben az időben élte a magyar királyi udvar fénykorát. Ennek a házasságnak köszönhetjük Nagy Lajost, ki egyik legnagyobb királyunk lett.

Ugyancsak jelentékeny királyné volt a szerb Ilona is, kinek férfias jelleme és politikai okossága nagyban hozzájárult az ország területi növekedéséhez és erkölcsi fejlődéséhez.

Az első **orosz** eredetű királynénk **Anasztázia** volt, ki tekintélyes családból származott. I. Jaroszló orosz nagyfejedelem leánya volt. Anyja Ingegerd, Stötkonung Olaf svéd király leánya.¹ Születési évére biztos adatunk nincs, következtetéssel a következő eredményre juthatunk: Leánya, Adelhaid 1038—1040 közt született, amikor Anasztáziának legalább 17 évesnek kellett lennie. Minthogy nővérei 1043-ban és 1044-ben mentek férjhez, tehát jóval később, mint Anasztázia, valószínűleg Anasztázia volt szüleinek legidősebb leánya. Szüleinek első gyermeke, Vladimir 1020-ban született, a legfiatalabb leány, Anna pedig 1024-ben, Anasztázia születési ideje tehát az 1021 és 1024. évek közti időre esik.²

András magyar herceg Jaroszló udvarában élve harcokban

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 117. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 117. l.

többször kitűntette magát, amiért hálából Jaroszló neki adta leányát. Az egybekelés ideje ismeretlen. Zavartalan egyetértésben éltek 1046-ig Oroszországban, Kijevben. Itt született első gyermekük, Adelheid 1038—1040 között.

1046-ban a magyarok ismétellen fellázadtak Péter ellen, ki menekülni akarva az országot el szándékozott hagyni, mivel azonban a határ el volt zárva, visszafordult. Eközben a lázadók elfogták és megvakították, minek következtében meg is halt. A lázadók Andrást hívták meg a magyar trónra, miközben a még pogányságra hajló magyarok rombolták az egyházakat és öldökölték a papokat.¹ András elfoglalva a trónt, a keresztény Anasztázia sugalmazására és befolyása alatt a lázadókat leverte és összes magyarjaival visszatért a keresztény egyházba.² A zavargások lecsillapulta után Anasztázia közösen uralkodott férjével s résztvett annak minden gondjában. Szabad idejében legszívesebben a Zemplén megyei Ketelpatación — mely a Sátor hegytől lefelé a Tolcsva vizéig terjedt — tartózkodott.³ Ez a szép fekvésű birtok ugyanis közel feküdt hazájához és távol Németországtól s így itt biztosítva érezte magát III. Henrik esetleges támadásai esetére, kinek bosszújára lehetett számítani Péter meggyilkolása miatt. Később azonban, mikor ez a veszedelem elvonult az ország felől, szívesen tartózkodott a tihanyi félszigeten is, ahol az oroszok monostort alapítottak. Vallásos, nemes lelkületére vall a bihari Tornova kolostor alapítása is, ahova Oroszországból hozatott apácákat. Gyakran megfordult itt is honfitársai közt.

Csendes munkálkodásban telt így az idő minden nevezetesebb zökkenő nélkül 1060-ig. Ekkor kitört a testvérháború András és az időközben Lengyelországból hazatért Béla közt. András, hogy övéit biztonságba helyezze, Anasztáziát és fiait, Salamont és Dávidot, továbbá Salamon jegyesét a magyar udvarban tartózkodó 11 éves Juditot Tibold ispán őrizete alatt elküldte az osztrák őgrófi várba, Melkbe.⁴ Itt vette hírét Anasztázia, hogy férje harcközben lováról leesett és meghalt. Nem tudott belenyugodni férje tragikus végébe, ezért Ágnes császárné udvarában megtorlást sürgetett Béla ellen. Közbenjárásának eredménye is lett. Nagy német sereg jött az országba. Közben Béla, ki Dömösön megsebesült, a Kirusna pataknál meghalt (1063), mire a német sereg behozta és trónra ültette Salamont.⁵ Anasztázia célját elérve, békességet szerzett volna teremteni Salamon és Béla fiai között. Közbenjárására Sa-

1.) Erdélyi: Magyar történelem 25. 1.

2.) Décsy: Koronás magyarországi királynék 23. 1.

3.) Anonymus 15. c.

4.) Erdélyi: Árpádkor 110. 1.

5.) Erdélyi: Magyar történelem 26. 1.

lamon Béla fiainak, Gyészának, Lászlónak és Lambertnek átadta a hercegi harmadot és egyideig egyetértésben is éltek.

Vid, bácsi ispán azonban Salamonban felébresztette a féltékenységét unokatestvéreivel szemben és azt hazugságaival állandóan fokozta.¹ Aggódó szemmel nézte azt Anasztázia s előre látva az örvényt, mely felé Salamon halad, kérte őt, hogy ne hallgasson Vid hazug vádjaira, mert azok teljesen alaptalanok és csak mélyítik a szakadékot, melyet már addig is létrehozott a rokonok közt. Salamon azonban inkább hallgatott Vidre, sőt bölcs tanácsadójára, anyjára annyira megharagudott, hogy kezét is emelt rá s csak feleségének sikerült visszatartani a tettlegességtől.²

Az intő szavak ellenére belső háborúba keveredett Salamon s Monyoródnál csatát veszített (1074). Ekkor Anasztázia menyével, Judittal Mosonyban tartózkodott s ide menekült Salamon is üldözői elől.³ Anasztáziáról ettől kezdve több hiteles adatunk nincs. Thuróczy ugyan azt mondja, hogy menyével Stájerországba ment s az admonti zárdában apácák lettek s itt is haltak meg.⁴ Ezzel szemben adatunk van arra, hogy Judit Salamont túlélte, sőt újból férjhez is ment.⁵ Tehát Thuróczy adata téves. Lehetséges, hogy Anasztázia Magyarországon töltötte élete végét, de 1094-ben már nem élt, mert Dávid, aki még 20 évvel Salamon bukása után is itt élt, egy okiratban a következőket mondja: „David . . . in remissionem suorum delictorum et parentum suorum.”⁶

Abból, hogy élete végéről nem maradtak reánk adatok, arra következtethetünk, hogy a politikai életbe már nem avatkozott bele és teljes visszavonultságban élt Istennek szentelve életének hátralevő részét.

Éppen semmi dicsőséget, sőt inkább szégyent hozott a magyar trónra Kálmán király második felesége: **Eufémia**.⁷ Kálmán, miután egyik fia, László 1112-ben meghalt s csak egy fia maradt, nem látta minden eshetőségre biztosítva a trónutódlást. Ezért újból megnősült s feleségül vette szövetséges társának, II. Vladimir orosz nagyfejedelemnek leányát, Eufémiát.⁸ Vladimirt Kálmán Przemysli Volodár ellen támogatta s innen eredt a szövetségi

1.) Erdélyi : Magyar történelem 27. l.

2.) Erdélyi : Árpádok 117. l.

3.) Thuróczy : II. 42. c.

4.) Thuróczy : II. 54. c.

5.) Wertner : Az Árpádok családi története 123. l.

6.) Wertner : Az Árpádok családi története 121 l.

7.) Horvát Nestor félremagyarázása nyomán Szvatopolk kiewi nagyfejedelem leányát, Predszlavát tartja Kálmán második feleségének. Magyarország története I. 362. l.

8.) Wertner : Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul 1885. 152. l.

viszony. Thuróczy a házasság idejét 1112-re teszi.¹ Ez a házasság nem volt boldog. Thuróczy a következőképpen nyilatkozik róla: „A király vett magának Oroszországból második feleséget, ki dacára annak, hogy házasságtörésen rajtakapva haragjának első kifakadásában még nem taszítá el de elválasztotta őket a törvény, bevádolta őt tudniillik és vétkesnek találták, amiért hazájába visszaküldte“.² 1113-ban már valóban Kiewben találjuk Eufémiát, ahol fiú gyermeknek, Boricsnak adott életet.³ Kálmán Boricsot törvénytelen szülöttnek tartotta, de Eufémia mégis megkapta azt az elégtételt, hogy Magyarországon egy tekintélyes párt fia mellé állott és fegyveres segítséggel a trónra akarta emelni.

Eufémia ezután már nem törődött világi dolgokkal. Utolsó éveit kolostorban töltötte el vezekelve elkövetett bűneiért. Ott is halt meg mint apáca 1138-ban.

Ugyancsak politikai okokból került a magyar trónra **Fruzsina** királyné, II. Gyécsa felesége. Fruzsínát II. Gyécsa gyámja, Belus kérte meg gyámfia számára azért, hogy a házasság révén megfossza a támogatástól a trónkövetelő Boricsot.

Fruzsina atyja I. Mstisló, kiewi nagyfejedelem, anyja a nagy gazdagságú novgorodi possadnik,⁴ Sawidics Demeter leánya volt.⁵ A házasságkötés minden valószínűség szerint 1146-ban történt. Ebben az évben lett Gyécsa nagykorú, amikor szentelt karddal övezték; ebben az évben vezethette haza fiatal feleségét.⁶

Fruzsínát okos, kedves, szeretetre méltó viselkedéséért mindenki szerette. Nagy hatással volt férjére is, aki kedvéért több ízben beleavatkozott sógora, Izjaszláv és annak nagybátyja, György egymás elleni küzdelmeibe. Ha maga nem tudott személyesen sógora támogatására sietni, legalább segítő csapatokat küldött neki. Az orosz háborúk sok vér és pénz áldozatba kerültek, politikai előnyünk mégsem volt belőle, ezért diplomáciai szempontból nem volt szerencsés ez a házassági összeköttetés. Izjaszláv halála után azonban már nem avatkozott többé az orosz viszályokba, annál is inkább, mert figyelmét és erejét teljesen lekötötte Mánuel.⁷

Amíg Gyécsa külpolitikai ügyekkel volt elfoglalva, Fruzsina itthon jótevényt végzett és a vallásnak élt. Fehérvárott a mai Rácvárosban a keresztesek számára házat adományozott és egyházat alapított

1.) Thuróczy : II. 60. c.

2.) Thuróczy : II. 61. c.

3.) Wertner : Az Árpádok családi története 225. l.

4.) A köztársaság legmagasabb rangú tisztviselője.

5.) Baumgarten Miklós : Adalék az orosz-magyar összeköttetés történetéhez. Tört. Szemle XV. évf. 98. l.

6.) Thuróczy : II. 65. c.

7.) Pauler : A magyar nemzet tört. I. 368. l.

a maga, férje és gyermekei lelkiüdvösségére. Nagy földadományokban részesítette az egyházat, állítólag 55 falut adott,¹ köztük a somogyi Csurgót és a zalamegyei Ujudvart.²

Gyécsa halála után Fruzsina vette át az ország kormányzását mint kiskorú fia, III. István gyámja. A görög udvar ármánya egy és fél hónapos uralom után a senioratus elvén II. Gyécsa öccsét, II. Lászlót juttatta a trónra. A törvényes királyhoz csak Pozsony maradt hű, ide vonult tehát vissza Fruzsina gyermekeivel, Istvánnal Bélával, Árpáddal, Gyécsával, Erzsébettel, Odolával és Ilonával együtt.³

II. László alig fél éves uralma után testvére, IV. István szintén fél éves uralkodása következett, utána pedig az ország ismét elismerte III. Istvánt törvényes királynak. Fruzsina állandóan fia mellett állt és érvényesítette jótékony befolyását. Üdvös közbenjárására III. István, ki addig az egyház javait prédálta és jogtalanul eladományozta, Manfréd pápai legatusnak esküvel ígérte, hogy ezentúl az egyház jogait tiszteletben fogja tartani.⁴

István hirtelen halála után megint nehezebb napok virradtak Fruzsínára. Idősebb fiától, a görög udvarban nevelkedett Bélától féltette az ország függetlenségét, ezért helyette inkább a kedveltebb Gyécsa fiát akara a trónra juttatni. Béla azonban, hogy anyja politikai befolyásától szabaduljon, elfogatta őt és Barancsba, görög földre száműzte.⁵ Itt halt meg mint apáca, de nem tudjuk, mikor. Feszler szerint mikor Gyécsa 1189-ben Görögországba ment, hogy anyját láthassa, már nem volt az élők között.⁶ Azonban, ha Fruzsina akkor már halott lett volna, Gyécsa bizonyára tudott volna róla és nem indult volna el látogatására. Viszont III. Béla által 1193-ban kiadott okleveléből, mellyel anyjának Fehérvár javára tett adományát megerősíti, úgy tűnik ki, mintha akkor még életben lett volna.⁷ Tekintve, hogy Fruzsina 1193-ban legfeljebb 63 éves lett volna, fel is tételezhető, hogy akkor még élt. Holttestét görög földről hazahozták és az általa alapított fehérvári templomban helyezték örök nyugalomra.⁸

Első **lengyel** királynénk **Riksa** I. Béla felesége volt. Béla mint bujdosó II. Misciszló lengyel herceg udvarában tartózkodván résztvett a pomeránok elleni harcban, ahol párban legyőzte a

1.) Erdélyi: Magyar történelem 34. 1.

2.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 478. 1.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 314. 1.

4.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 413. 1.

5.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 417. 1.

6.) Fessler I. 147. 1.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. II. 283. 1.

8.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 315. 1.

pomeránok hercegét, amiért Miscisló hálából neki adta leányát, Riksa hercegisasszonyt. Riksa anyja, Ezzo palotagróf leánya révén rokonságban állott a szász származású császári házzal, melyből Gizella, Szent István felesége is származott: Gizella és Riksa nagy-anya két unokatestvér gyermekei voltak.¹

A pomeránok ellen viselt háborúk idejéből következtetve a házasságkötés 1031—1039. évek közt történhetett.² Csendben és megelégedettségben éltek Lengyelországban egész 1048-ig, amikor András visszahívta Bélát Magyarországra s neki adta az ország északnyugati részét mint hercegi harmadot.³ Természetesen Riksa is követte két fiával, Gyészával és Lászlóval. Többi gyermekeik Magyarországon születtek: Lambert, Zsófia, Ilona, Eufémia és még egy leány, kinek nevét nem ismerjük. Riksa gyermekeit igen gondosan nevelte. Derék, becsületes emberek voltak és kiváló uralkodók kerültek ki közülük (I. Gyésza, Szent László). Leányai kiházításánál főleg a politikai szempontokat tartotta szem előtt. Zsófiát Krajna és Istria örgrófjának, Ulrichnak, Ilonát Zvoimir Demeter horvát bánnak, a későbbi királynak. Eufémiát Ottó morva hercegnek adta feleségül.⁴ Természetesen vejeiben szövetségeseket akart magának szerezni.

Mikor Béla 1059-ben I. András elől ismételten Lengyelországba menekült, Riksa is minden bizonnyal követte őt, ha ugyan még életben volt. Nincs ugyanis tudomásunk arról, hogy mikor, hol és milyen körülmények közt halt meg. Bizonyára politikával nem foglalkozva visszavonultan élt élete utolsó szakaszán családjá körében.

Amikor III. András trónra került még nőtlen volt. Mivel ő volt az utolsó Árpádházi, a rendek azt kívánták tőle, hogy nősüljön meg, nehogy kihaljon az Árpádház. András a kívánságot teljesítette. Feleségül vette a lengyel **Fennenát**, Ziemomyslnak, Kujávia hercegének leányát.⁵ Schier a királyi pár esküvőjét és koronázását egyidőre teszi: 1290. jul. 28-ra.⁶ De tekintve, hogy Fennena egyik oklevelében Ladomér érseknek a koronázás előtti és utáni érdemeiről beszélve csak férje koronázását említi, bizonyos, hogy külön-külön koronázták meg őket,⁷ vagyis mikor III. Andrást 1290. jul. 28-án megkoronázták, még nem volt nős. Csak ezután küldte Tivadar fehérvári prépostot leendő feleségéért, akit még abban az

1.) Wertner: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul 1837. 109. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 142. l.

3.) Erdélyi: Árpádkor. 108. l.

4.) Horváth: Magyarország története I. 292. l.

5.) Wertner: Az Árpádok családi története 571. l.

6.) Schier: Reginae Hung. 239. l.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. VI/I. 90. l.

évben — 1290-ben — szintén megkoronáztak, mert Fennena ebben az évben kelt okleveleiben már királynénak nevezi magát.¹

Vallásosságáról és jótékonyágáról oklevelek beszélnek. A nyulakszigeti apácának adományozta a fehérmegyei Dömös birtokot² és megerősíti az Erzsébet királyné által számukra tett adományokat.³ 1292-ben a bácsi apátságnak adományozta Görbőt Tolnamegyében,⁴ a veszprémi egyház részére pedig megerősítette az Izabella (IV. László felesége) által adott Berény birtokjogát.⁵

Bőkezűen jutalmazta a személyes szolgálatokat is. Így Tivadar fehérvári prépostnak adta férje körül teljesített hű szolgálatai jutalmául a Csepel szigeten levő Halász-telek nevű földjét,⁶ továbbá a Fehérmegyében fekvő Ivanch földet.⁷

A tiszta és széplelkű királynét szerette a magyar nemzet, bár a hozzáfűzött reményeket nem váltotta be: fia nem született. Csak egyetlen leánya volt, Erzsébet s így trónörökös hátrahagyása nélkül halt meg. 1295. szept. 8-án még élt,⁸ de 1296-ban Andrásnak már másik jegyese volt, tehát Fennena 1295 végén halt meg.

A XIV. században új világnézet kezdett kialakulni. Az emberek vallásosak ugyan, de nemcsak a földöntúli életre figyeltek, észrevették a földi élet szépségeit is és igyekeztek azokat a maguk javára fordítani. Kialakult egy olyan embertípus, mely össze tudta egyeztetni a földi és túlvilági javakat. Az Isten félelme mellett nem vetették meg a földi örömöket sem. Ezt a típust képviselték Anjoukori királynéink.

I. Károly nehéz viszonyok közt került trónra. Az ország úgy anyagilag, mint erkölcsileg szomorú képet mutatott. A nagybirtokosok csaknem kivétel nélkül kiskirályok voltak, pártoskodtak, Károllyal (akit még nem a szent koronával koronáztak meg) semmit sem törődtek, hol Wenzelt, Erzsébet jegyesét,⁹ hol bajor Ottót¹⁰ jelölték a magyar trónra. Csak Gentile pápai követ közbenjárására kezdték elismerni Károlyt királynak s most már a szent koronát László vajdától, ki azt magánál tartotta, visszaszerezve, azzal 1310-ben jogérvényesen királlyá koronázták.¹¹

1.) Hazai okmánytár VIII. 289. I.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. VI/I. 142—144. I.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. VIII/II. 117. I.

4.) Rupp: Magyarország helyrajzi története III. 20. I.

5.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár X. 40. I.

6.) Pesty: Eltűnt régi vármegyék II. 77. I.

7.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár X. 36. I.

8.) Hazai okmánytár VII. 242. I.

9.) Erdélyi: Magyar történelem 54. I.

10.) Erdélyi: Magyar történelem 55. I.

11.) Erdélyi: Magyar történelem 56.

I. Károly ekkor már nős volt. Felesége Bitumi és Tescheni Kázmér sziléziai herceg gyönyörű szép leánya, **Mária** volt. Dlugoss szerint érdekházasságot kötött, hogy a szomszéd herceg trónja megszilárdításában támasza legyen.¹ A házasságkötés ideje 1306-ra tehető, amikor Károly magyarországi helyzete legválságosabb volt. Ezt az évet bizonyítja mint a házasságkötés évét Máriaanak egy 1306 jun. 23-án kelt oklevele, melyben a Somogymegyében fekvő Gholod, Keghe és Naghuc falvakat Kázmér fiának, Péternek adományozta, ki előbb IV. László feleségének, Izabellának teljesített hű szolgálatokat, majd I. Károly szolgálatában Esztergom alatt igen súlyosan megsebesült.² Ezt az oklevelet Mária hiteles pecsét hiányában gyűrűs pecsétjével hitelesítette. Abból, hogy hiteles pecsétje még ekkor nem volt, arra lehet következtetni, hogy még nemrégén volt királyné, tehát az adományozás a házasság első évében történt.

Mária közvetlenül nem nagy befolyást gyakorolt Magyarország kormányzására, de közvetve káros volt az általa itt meghonosított sok idegen, akik miatt a magyar urak sokszor mellőztettek. Ilyenek érsek és Meskó, ki nyitrai, majd veszprémi püspök lett. Magyarországra jöttek Mária első és másodfokú unokatestvérei is: Albert streliczi herceg, László opuliai herceg, I. Bolkó falkenbergi, II. Albert és II. Bolkó opuliai hercegek is.³ Ezek az idegenek aztán nem kívánatos irányban befolyásolták az ország kormányzását.

Mária királyné emlékét kevés oklevél örökíti meg. A már említett oklevelén kívül említésre méltó az, melyben udvari apródjának, Tiszának (Thesa, Thyssa, Tysa) hű szolgálatát azzal jutalmazta, hogy Borosjenő szomszédságában egy ekényi földet adott neki, majd pedig, mikor Tisza tárnokmester lett, a fehérmegyei Érdet adományozta számára.⁴ Az oklevelekből mint bőkezű, a személyes szolgálatot nagylelkűen jutalmazó királynét ismerjük meg.

Halálára vonatkozólag krónikáink megegyeznek abban, hogy Temesváron dec. 15-én halt meg és Fehérváron temették el, de az évszámra eltérőek az adatok. A Képes Krónika⁵ és Thuróczy⁶ 1315, a Pozsonyi Krónika 1316-ra,⁷ a Dubniczi Kró-

1) Dlugoss : Hist. Polon III. 31, 83. 1.

2.) Zichy okmánytár I. 112. 1.

3.) Pór : Magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903. 3111.

4.) Fejér : Codex diplomaticus. VIII. II. 147. 1.

5.) M. Florianus, Fontes Domestici II. 236. 1.

6.) Schwandtner : Script. rer. Hung. I. 160. 1.

7.) M. Florianus : Fontes Domestici IV. 43. 1.

nika,¹ Budai Krónika² és Dlugoss³ 1317-re teszik halálának évét, Fejér pedig 1318-ból közli Mária egyik adománylevelét.⁴ A kérdés eldöntésére tudnunk kell, hogy 1318. jun. 23-án I. Károly már eljegyezte Beatrixot, János cseh király leányát,⁵ tehát Mária ekkor már nem élt. Viszont I. Károly bevallása szerint mikor törvénytelen fia, Kálmán született 1316 végén vagy elején, még nős volt,⁶ tehát ekkor Mária még élt. Ezeket az adatokat összevelve és mérlegelve, a Dubniczi és Budai Krónikák, valamint Dlugoss állítását kell elfogadnunk, vagyis Mária 1317-ben halt meg.

Sokkal többet tudunk I. Károly harmadik feleségéről, **Erzsébetről**, ki mindvégig erős befolyást gyakorolt a magyar ügyekre. Erzsébet Lokietek Ulászló lengyel király leánya volt. I. Károly a házasság révén vélte elérhetni Magyarországot és Lengyelországot egyesítését. Erzsébet születési évét nem tudjuk. Csak annyit tudunk, hogy Lokietek László és Kalisi Hedvig házasságából származott gyermekek Kunigunda, Erzsébet és Kázmér voltak. Ezek közül Kunigunda látszott legidősebbnek, ugyanis férje már 1326-ban meghalt, s néhány év múlva Kunigunda is követte négy árvát hagyván hátra. Viszont Kázmér volt a legfiatalabb, kinek születését Dlugoss 1310. ápr. 30-ra teszi. A gnieznói főesperes 1376-ban 80 évesnek mondja s ha tekintebe vesszük, hogy az esperes nem szerette a királynét s ezért esetleg tudatosan néhány évvel öregebbnek mondta, születését 1300 körülre tehetjük.⁷

A házasság megkötése 1320-ban Budán Szent Péter és Pál apostolok nyolcadán, vasárnap, a koronázás pedig régi szokás szerint Fehérváron történt.⁸

Erzsébet kiváló lelki tulajdonságaival csakhamar megnyerte úgy férjének, mint környezetének szeretetét és tiszteletét. Szelíd és gyöngéd volt, de ha kellett, határozott és erélyes. Nemesen gondolkodó, kedves, közvetlen természetű nő, amit már megnyerő külseje is elárult. Magas termetű, büszke és nemes magatartását gyöngéd és finom arcvonásai, meleg tekintete megnyerővé, kellemessé tette. A visegrádi királyi palota fénye és kellemes melege visszatükrözte Erzsébet kedves és szeretetreméltó lényét, mely mind több és több főurat vonzott Visegrádra. Ennek az volt a következ-

1.) M. Florianus: Fontes Domestici III. 118. l.

2.) Podharidczky féle kiadás 237. l.

3.) Hist. Polon. III. 33. l.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. VIII/II. 147. l.

5.) Königsaler Geschichtspuellen 399 és 410. l.

6.) Pór: Magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903. 3101.

7.) Pór: A magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903. 314. l.

8.) Dlugoss: Hist. Polon. III. 97. l.

ménye, hogy egymás után emelkedtek ott a szebbnél szebb előkelő paloták s ezáltal Visegrád az ország legjelentékenyebb helysége lett.

Erzsébet mint feleség és mint anya is kiváló volt. Őt gyermekkel ajándékozta meg férjét s így biztosított volt az Anjou ház örökösödése. A gyermekek közül kettő — Károly és László — már kis gyermek korukban meghaltak, utánuk következett Lajos, a későbbi kiváló uralkodó (Nagy Lajos), majd András nápolyi herceg és István Tót- és Dalmátország kormányzója; az utóbbi kettő szintén meghalt deli ifjú korában.¹ Gyermekeit nagyon szerette s nevelésükre személyesen ügyelt fel, ami meg is látszik azoknak jellemén. Csak olyan minden tekintetben kifogástalan anya, mint Erzsébet, nevelhetett olyan kiváló embert, aminő Nagy Lajos lett.

Gyermekeiért semmiféle fáradtságtól és áldozattól nem riadt vissza. 1330-ban négy újját áldozta fel gyermekei megvédésére. A királyné udvarhölgyei közt volt Visegrádon Zách Klára, aki megtetszett a vendégségben ott levő Kázmér lengyel hercegnek és áldozatává is lett.² Atyja, Zách Felicián értesülve leánya gyalázatáról, féktelen dühhél a királyi ebédlőbe rohant, hogy az elmenekült Kázmér helyett a királyi családon álljon bosszút. Kivont karddal rohant az asztal felé, hol éppen ebédeltek a gyermekek. Erzsébet testével védte gyermekeit és kezével fogta fel a talán végzetes csapást s így a kard négy újját lemetszette. Megsebesültek azonban Károly király és a hercegek nevelői is. A megrémült szolgák közül a királyné főetékfogója, Cselényi János nyerte vissza legelőször önuralmát és csákányt ragadva rásujtott vele a dühöngő Zách Feliciánra. Majd a lármára berohantak a testőrök és darabokra vagdalták a merénylőt.

Zách tettének rettenetes következményei voltak. A szerencsétlen Klárát és kis fiú testvérét kegyetlen módon lófarkra kötötték. A király hívei pedig csettentésül ítéletet hoztak, hogy a Zách férfi nemzetség irtassék ki harmadíziglen, még nővéreinek gyermekei is, a többi rokonok pedig fosztassanak meg minden birtokuktól és joguktól, akik pedig sógorságban éltek a szerencsétlen családdal, zárassanak ki az udvarból.³ Nagyon sok gyermek és ártatlan felnőtt bűnhődött egy ember elkeseredett tettéért, többek közt Zách Noé és Mihály fia, Csiga fiai, Felicián és Kázmér fia és Keszi Folkus Pál. Viszont Cselényi János önfeláldozó tette jutalmául

1.) Pór: A magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903. 314.

2.) Dlugoss: Hist. Polon. IX. 1003. I. a királynét is bűnrészesnek mondja, amennyiben elősegítette Kázmért bűnének végrehajtásában; azonban kizártnak látszik, hogy az erényes királyné ilyesmit elkövetett volna; az egykorú krónikák sem említik.

3.) Thuróczy II. 96 c. Fejér: Codex diplomaticus. VIII/III. 417 és 419. l.

megkapta a merénylő összes nógrádi és gömöri birtokait, amiről I. Károly 1336-ban ünnepélyes adománylevelet adott ki.¹

A Zách nemzetségen végrehajtott szigorú és igazságtalan ítélet sötét foltként vonul végig I. Károly egész uralkodásán. Ettől eltekintve azonban csak fény és dicsőség övezte I. Károly és mellette Erzsébet nevét. Sikerült megtörniök az oligarchák erejét és korszerű reformokkal erőssé és gazdaggá tenni az országot. Nagy súlyt fektettek mindketten családjuk tekintélyének és hatalmának erősítésére. Mikor Róbert nápolyi király fiúörökös nélkül elhalt, két leánya közül egyiket, Johannát 1333-ban eljegyezték a még akkor csak 6 éves fiúkkal, Andrással akit aztán Károly mint trónörököszt Nápolyba vitt.²

Az elsőszülött fiúnak, Lajosnak, Magyarország leendő királyának pedig megszerezték Lengyelország trónját is. I. Károly ugyanis apósát, Lokietek Ulászlót több ízben megsegítette a németek ellen, ugyancsak többször támogatta annak fiát, N. Kázmért is. Ez aztán fiúörököse nem lévén 1339-ben halálából testvérének, Erzsébetnek fiát, Lajost jelölte utódául és a rendekkel elismertette ezt a nőági örökösödést a többi Piast férfi mellőzésével.³

Erzsébet ezért alázatos szívvel adott hálát Istennek és felépítette a kassai dómot, melynek alapját még V. István rakatta le.⁴ A templom, melynek Szent Erzsébet a védszentje, egyik legimpozánsabb és legszebb középkori építészeti emlékünk.

Erzsébet nemcsak férjének volt hűséges segítő társa az uralkodásban, hanem annak halála után, Nagy Lajos idejében is élénk részt vett a politikai életben. Mikor Lajos elfoglalta a magyar trónt (1342) Szent Lajos marseilli templomát gazdag adományokkal halmozta el. Szép arany kelyhet, értékes, drágakövekkel kirakott aranyfeszületet, gyertyatartókat és aranyozott ezüsből készült ampolnákat, továbbá két szép szőnyeget, oltárfüggönyt, misemondó, szerpapi és alszerpapi ruhát, stólat és palástot küldött, melyek mind művészi kézimunkákkal voltak díszítve.⁵

Lajos ekkor 16 éves volt s így természetesen nagy befolyást gyakorolt rája anyja, ki ezt a befolyást még azután is megtartotta. Amikor pedig Lajos távol volt az országtól, pedig elég gyakran volt távol, akkor Erzsébet mint teljhatalmú helyettes vezette az ország ügyeit. Ha külföldi udvarba követeket küldtek, azok Erzsébet és a király nevében mentek, viszont a külföldi követek sem mellőzték Erzsébetet. Hatalmáról és erélyéről okmá-

1.) Fejér : Codex diplomaticus. VIII/IV. 151. l.

2.) Erdélyi : Magyar történelem 58. l.

3.) Erdélyi : Magyar történelem 59. l.

4.) Horváth : Magyarország története II. 222. l.

5.) Anjoukori Dipl. Eml. II. 10. l.

nyok is tanúskodnak, melyekben ilyen kijelentéseket olvasunk: „Mi királyi tekintéllyel parancsoljuk“,¹ vagy: „tenni ne merjétek, hacsak kegyelmünket elveszíteni nem akarjátok“.² Megtörtént az is, hogy egy nemes, kit igazságtalanság ért, hozzá fordult orvoslásért. Ő kinyomoztatta a valót és igazságot szolgáltatott. Ugyancsak erélyét tanúsítja a következő eset: A kassaiak élénk kereskedelmi összeköttetésben álltak Lengyelországgal, de a galiciaik nagy vámokkal nehezítették azt. Ezért a kassaiak Erzsébetet kérték fel intézkedésre, ki aztán szigorúan megtiltotta a galiciaiknak, hogy nagyobb vámot szedjenek a kassaiaktól, mint saját honfitársaiktól.³

Erzsébet udvartartása is tekintélyének és méltóságának megfelelő volt. Nem elégitette ki igényeit az Árpádházi királynék egyszerű udvara: annál sokkal fényesebbre és ragyogóbbra vágyott. Ezért maga köré gyűjtötte Magyar- és Lengyelország legszebb és leggazdagabb asszonyait és leányait, számos apródot is tartott, akiknek eltartásáról bőven gondoskodott és ajándékokkal is kedveskedett nekik. A nagy udvartartás és a fényes udvari élet sok pénzt emésztett fel. Külön várak és uradalmak jövedelmei voltak erre a célra kijelölve. Így Gimes vár mintegy 100 falus uradalommal, mely Csák Máté kezeiből került a korona birtokába, aki azt a Forgácsoktól foglalta el, továbbá Léva váruradalom⁴ és azonkívül még a királyi kincstárból is 20.000 arany forint szolgált a királynéi udvartartás költségeinek fedezésére.⁵ Ekkora jövedelemből telt költséges építkezésekre is, mint a kassai dóm, vagy a királyné budai vára, melyet Nagy Lajos 1343-ban adományozott anyjának tartozékaival és jövedelmeivel együtt⁶ s mely Erzsébet özvegy királynénak szolgált fényes lakhelyül. A budai palota fejlett kultúráról és nagy fényűzésről tanúskodott. Értékes szőnyegek, arany, ezüst dísz tárgyak, drága selyem, bársony és bíbor szövetek bőven voltak ott. Gyönyörű hatlovas hintói voltak, melyeknek használatával korát megelőzte, mivel addig a hölgyek is lóháton utaztak. Mindezek mellett a kincstár sem volt üres. Kb. 715 márka értékű ezüst szereket őrzött itt Mihály tárnokmester, akinek ezenkívül a királyné összes jövedelmeit is számon kellett tartani.⁷

Bőkezűen gondoskodott Erzsébet egyházáról is. Óbudán kolostort emelt a klarisszáknak, melyről 1391-ben Zsigmond király is a legnagyobb csodálattal emlékszik meg.⁸ De nem elégedett meg a

1.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/I. 214. l.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/II. 241. l.

3.) Kerékgyártó: A m. kir. udvar. a királyság fénykorában. 83. l.

4.) Botka: Visegrádi merény. Századok 1874. 232. l.

5.) Fejér: Codex diplomatikus. IX/V. 400. l.

6.) Rupp: Budapest helyrajza 6. l.

7.) Botka: Visegrádi merény. Századok 1874. 232. l.

8.) Rupp: Budapest helyrajza 21. l.

kolostor felépítésével, hanem élte végéig gondját viselte apácáinak. 1349-ben nekik ajándékozta Győgőt Somogy megyében, melyet János fehérvári érkanonoktól vett el büntetésként, mivel az I. Károly holttestét kiásva ruháitól és fején volt koronájától megfosztotta.¹ 1355-ben a kolostornak adományozta Monyorós községet Esztergom megyében, mely adományozást 1360-ban Lajos király is megerősítette.² Nekik adta még a Zalai Dömötör és Miklóstól vásárolt telket is örökös joggal, továbbá a Pethe Jakab nyulakszigeti szentmihályi préposttól vásárolt óbudai rész birtokot és a Duna mellett fekvő óbudai fürdőházat. 1352-ben megkapták a Szent Jakab falu száraz vámját is, de később másként rendelkezett az évi 240 arany forintot jövedelmező vámról és helyébe királyi belegegyezéssel az óbudai dunai vízi vámot adta nekik.³ A szentjakabi száraz vámot pedig 1367. december 10-én az opuli herceg leányának, Kunigundának engedte át, ki az óbudai klarisszák tagja volt s mint ilyen élvezte a jövedelmet élete végéig azzal, hogy halála után örökölje azt valamelyik családjabeli rendtag, ha pedig ilyen nem lesz, a jövedelem szálljon vissza a kincstárra.⁴

Erszébet nagyon sokoldalú nő volt. Szerette a társaságot, az ünnepélyeket, de szerette vallását is és annak parancsait követte. Azonkívül, mint jó anyának figyelme állandóan gyermekein volt. Áldozatrakész jóságára jellemző a hosszú és fáradtságos olaszországi út megtétele. Ezzel anyai szeretetének és vallásos érzelmeinek adózott. Ugyanis egyrészt értesült a nápolyi cselszövényekről és András veszélyes helyzetéről s mint aggódó anya személyesen akart rendet teremteni, másrészt vallásos buzgalma is régen ösztökölte, hogy Rómába zarándokoljon.

1343-ban nagyban folytak az előkészületek az olaszországi útra. Június 8-án indult el Erszébet a hosszú útra nagyszámú kísérettel. Kíséretében voltak a világi urak közül Nagymartoni Pál országbíró, Csák Tamás lipői főispán, Vörös Tamás, az Apponyiak öse, és Magyar Pál gimesi várnagy. Az egyháziak közül Vid nyitrai püspök, Miklós esztergomi prépost és Dénes ferencrendi szerzetes, a király udvari káplánja csatlakoztak a menethez.⁵ Ezeken kívül igen sok előkelő úrnő és leány is ment vele, kik aranyozott hintókon utaztak. A menetet szolgák és katonák sokasága egészítette ki. Tekintettel a kíséret nagy számára, a menet lassan haladt. Zengben június 28-án szálltak hajóra. A tengeri úton két velencei

1.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/1. 659. 1.

2.) Rupp: Budapest helyrajza 22. 1.

3.) Rupp: Budapest helyrajza 22 és 23. 1.

4.) Pór: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. Turul 1908. 32. 1.

5.) Karácsonyi: Nagy Lajos anyja Rómában. Kath. Szemle 1893. 52. 1.

gálya kísérte az útasokat, hogy az esetleges rablótámadások ellen megvédje őket.¹ A tengeren szerencsésen, minden baj nélkül átkeltek és júl. 24-én Nápolyba érkeztek. Mintegy két hónapig időzött ott Erzsébet fényes kíséretével együtt. Ennyi idő elegendő lett volna arra, hogy a helyzetet felismerje, bár András környezete minden eszközzel igyekezett a valót leplezni. Látna a veszedelmet, melyben fia forgott, kijelentette, hogy nem hagyja tovább Nápolyban, hanem hazaviszi magával. Nagy rémület támadt erre Nápolyban. A gonosz Johanna hízélgéssel, alakoskodással igyekezett úgy anyósát, mint Andrást a terv megváltóztatására rábírni. András, ki szerette hűtlen feleségét, szívesen hajlott volna a hízélgő szavakra. Erzsébet azonban nem volt ilyen könnyen eltéríthető szándékától. Johanna hívei félve attól, hogy Nagy Lajos háborút indít ellenük, ha András hazaérkezik, ravasz szívvel, András hívei pedig meggyőződésből szintén igyekeztek Erzsébetre hatni, hogy egyezzzék bele András ottmaradásába. A különben erélyes és határozott Erzsébet végül is hallgatott a minden oldalról jövő rábeszélésekre s beleegyezett, hogy András tovább is ottmaradjon. Követséget küldött a pápához, hogy koronázza meg Andrást és így a hatalmat Johanna ne egyedül, hanem Andrással közösen gyakorolja.²

Ezután Erzsébet terve másik részét valósította meg: kíséretével együtt Rómába zárandokolt. Csendesen, minden fennakadás nélkül vonultak Róma felé. Az útba eső várak és városok mind kitüntető figyelemmel és szíveséggel fogadták a messze földről jövő zárandokokat. Különösen figyelmet érdemel a Rómába való bevonulás. Erzsébet gyönyörű kivitelű hat lovas hintóban ült, vele szemben hat főrangú hölgy foglalt helyet, utána egy nem kevésbé díszes hintó következett, melyben szintén főrangú hölgyek ültek, valamennyien pazar fényű, díszes öltönyökben és fejkötőkben. A hintókat ötven arany sarkantyús lovag fogta közre, majd a szolgák serege zárta be a menetet.³ A rendkívüli látványra mindenki az utcára tódult és hangos éljenzés közben ért a menet a Szent Péter egyházhoz, ahol Róma papsága fogadta ünnepélyesen a királynét. Megmutogatták neki az egyház nevezetességeit. Különösen nagy érdeklődéssel és tisztelettel nézte Veronika kendőjét. Majd átadta az egyház részére hozott mesés értékű ajándékait. Gyönyörű volt egy nagy fali szőnyeg, melyet a főoltár mögé akasztottak. Alapja violaszín bársony, mely 9 képpel volt díszítve. A középső helyet a Boldogságos Szűz képe foglalta el, tőle jobbra Szent Pál, Szent István magyar király, Szent Imre herceg és Szent Lajos képei voltak láthatók, balra Szent László, Szent Péter, magyar-

1.) Fejér: Codex diplomaticus. IX/I. 144. I. Anjoukori okmánytár IV. 373. I.

2.) Horváth: Magyarország története II. 232, 233. I.

3.) Karácsonyi: Nagy Lajos anyja Rómában. Kath. Szemle 1893. 56. I.

országi Szent Erzsébet és Szent Margit magyar királyleány képei töltötték ki a helyet.¹ A főoltár számára készült egy nagyon szép oltárelő is. Alapja vörös selyem, közepén a fájdalmas Szűzzel, amint Jézus holttestét tartja ölében. Tőle jobbra és balra kisebb-nagyobb aranszállal hímzett képek voltak elhelyezve, mindegyik képet más és más színű keret vette körül. Értékes volt a kék selyemből készült és gazdagon hímzett miseruha és a drága indiai selyemből készült két miseing is. Ajándékozott még egy vászonból készült miseinget is, melynek alja arannyal volt kivarrva, továbbá stólát, selyem övet és széles arany paszomántos vállkendőt.²

Erzsébet bőkezűsége kifogyhatatlan volt. Ajándékozott még arany serleget, benne 600 forinttal és ékszerekkel,³ tiszta arany kelyhet drágakövekkel kirakva, egy ércből készült oltárelőt arannyal, ezüsttel és drágakövekkel díszítve.⁴ A királyné kíséretében volt magyar hölgyek szintén értékes ajándékokkal halmozták el a római egyházat. A gazdag adományokért hálából elrendelte a bíbornokok testülete, hogy az adományozás évfordulóján minden évben megünnepeljék Erzsébet királyné emléké.⁵

A városban és környékén gyorsan híre terjedt Erzsébet példátlan bőkezűségének és a szegény és meglehetősen szemtelen nép valósággal megrohanta, lépten-nyomon alamizsnáért zaklatta. A kegyes királyné juttatott is nekik bőkezűen, amíg pénze volt, de, habár 27.000 aranyat hozott magával és Lajos király még 4000-et utána is küldött, a sok adakozásban kincstára kiürült. Mivel azonban a római nép szinte követelte tőle az ajándékokat, 3 napi tartózkodás után kénytelen volt elhagyni Rómát.⁶ Visszatért Napolyba és türelmetlenül várta a pápához küldött követek visszatérését, akik kissé késedelmesen lérték vissza, mert András ellenségei mindent elkövettek, hogy a pápa ne rendelje el a koronázást. A pápa azonban 1344. jan. 29.-én mégis királyi címmel ruházta fel Andrást és kilátásba helyezte megkoronázását is. Erzsébet ösztönszerűen érezte azonban a veszedelmet s a pápai ígéret ellenére is legszívesebben magával vitte volna fiát.⁷ Végül mégis kénytelen volt őt a cselszövő nápolyi udvarban hagyni, de mielőtt távozott volna, erősen figyelmeztette András híveit, hogy vigyázzanak rá. Azután vissza-

1.) Karácsonyi : Nagy Lajos anyja Rómában. Kath. Szemle 1893. 59. l.

2.) Karácsonyi : Nagy Lajos anyja Rómában. Kath. Szemle 1893. 60. l.

3.) Magy. Tört. Tár IV. 235. l.

4.) Magy. Tört. Tár IV. 235. l.

5.) Kerékgyártó : A m. kir. udvar a királyság fénykorában. 106. l.

6.) Karácsonyi : Nagy Lajos anyja Rómában. 57. l.

7.) Horváth : Magyarország történelme II. 234. l.

tért Magyarországra és éppen elindulása évfordulóján ért Visegrádra. Az egész nemzet osztatlan örömmel fogadta.

Azonban nem volt itthon nyugodt. Állandóan úgy érezte, hogy hibát követett el, mikor András fiát Nápolyban hagyta az ellenséges érzelmű udvarban. Rosszat sejtett s balsejtelve 1345-ben be is teljesedett. Nápolyban félték, hogy András amint megkoronázzák, bosszút fog állani ellenségein, akik eddig megvetették és áskálódtak ellene, ezért Johannával, a feleséggel egyetértve, aki nem örült a társuralkodónak, eltették láb alól.¹ A tragikus hír nagy szomorúságot okozott a magyar udvarban és nagy felháborodást az összes európai udvarokban. Erzsébet fájdalma határtalan volt. János minorita ezt így mondja el: „Arról pedig hogy anyja, a királyné asszony mennyire fájlalta fiának halálát, jobb hallgatni, mint bármit is mondani, mert azt a keserűséget nyelv úgy sem tudja kifejezni. Bánkódása alatt odagyültek a királyné asszony köré az urak és asszonyok, a hajadon leányok és gyászos özvegyek, mindannyian Magyarország főrangúi és midőn látták, hogy a királyné asszony ártatlan fiának halála felett oly határtalan fájdalmat érez, mindannyiok szívét elfogta a részvét és a gyász szomorú érzése.”² Ez a nagy-nagy szomorúság példátlan anyai szeretetre vall, viszont erős energikus egyéniségre mutat, hogy nem merült el a kétségbeesésben, hanem kettőzött erővel állt Lajos fia mellé. Mikor Lajos a nápolyi bosszú hadjáratra készült, csaknem teljesen átvette tőle az uralkodás gondjait, a háború tartama alatt pedig teljesen egyedül végezte az ország kormányzását.

Majd mikor Lajos Dalmácia visszafoglalása miatt Velence ellen harcolt, Lajos vállalkozásának sikeréért nagyszabású zarándokútra határozta el magát. Habár már az ötvenes években járt, mégsem riadt vissza az úttal járó nagy fáradtságtól. Az utat IV. Károly császár és hitvese, Anna társaságában tette meg az 1357. évben. Kíséretében 700 magyar lovas volt.³ Az útirány Prágából kiindulva a következő volt: Pilsen, Schulzbach, Nürnberg, Mergentheim, Frankfurt, Marburg. Útközben Erzsébet minden szent helyen könyörgött Lajos háborújának sikeréért és ajándékokkal halmozta el az egyházakat. Van a marburgi egyházban egy nagyon szép kiviteli, értékes faszobor, mely Szent Erzsébetet ábrázolja özvegyi koronás fátyollal, szép paláستtal, baljában a marburgi templom miniatűrjét tartja, jobbával pedig alamizsnát oszt a szegényeknek.⁴ Ezt a szobrot, habár emlékeink nem szólnak róla, valószínűleg

1.) Erdélyi: Magyar történelem 60. l.

2.) János minorita krónika töredéke 154. fej.

3.) Pór: Erzsébet királyné aacheni zarándoklása. Századok 1901. 1 l.

4.) Pór: Erzsébet magyar királyné aacheni zarándoklása. Századok 1901. 9. l.

Erzsébet ajándékozta a marburgi egyháznak. Erre vallannak a palástot gazdagon díszítő stilizált liliomok, az Anjouk virágai. Innen Kölnbe, majd útjuk végső céljához Aachenbe érkeztek a zárandokok, ahol a Nagy Lajos által alapított magyar kápolna kincstárában sok Anjoukori magyar kincs látható. Ezek egy részét Erzsébet és kísérete adhatta; van köztük egy szép madonna kép, hat magyar és lengyel címer. Itt is buzgón könyörgött Erzsébet s kérte védőszentjeit, hogy járjanak közben Lajos hadiszerencséje érdekében. És nem hiába imádkozott. Még jóformán haza sem tért a nehéz zárandokútról, mikor hírül hozták, hogy Spalató, Trau, Sebenico, Brazza, Nona, Ragusa meghódoltak a nagy királynak. A zárai békében¹ Nagy Lajos aztán hálából anyjára bízta a dalmát ügyek vezetését és neki adta a dalmát városok jövedelmeit.

A már nem fiatal, de folyton tevékenykedő királynét végül is kimerítette az állandó elfoglaltság, gond és beteg lett. Szent Gellérthez imádkozott felgyógyulásáért és 1364-ben jobban is lett. Háláját ismét adakozással akarta láthatóvá tenni. A csanádi Szent Gellért monostort épületekkel gyarapította és sok kelyhet és más értékes tárgyakat is adományozott számára. Azonkívül értékes aranyból és ezüsből való ereklyetartót készíttetett Szent Gellért ereklyéi számára, melyet az általa épített oltáron helyezett el; a darócot, korbácsot és köpenyt, melyeket Szent Gellért viselt vértanú halála alkalmával, egy általa épített mírvány ravatalra helyezte el.² Erzsébet betegsége után egyideig nem foglalkozott politikával. Azonban 1370-ben, mikor testvére, Kázmér meghalt és Nagy Lajost koronázták meg lengyel királlyá, Nagy Lajos anyját bízta meg Lengyelország kormányzásával s így Erzsébet ismét aktív részt volt kénytelen venni a politikai életben. Itt Kázmér politikáját követte, vagyis egyesíteni akarta Nagy- és Kislengyelországot. Ennek a célnak érdekében Pilcai Ottó kislengyelországi nemest nevezte ki Nagylengyelország kormányzójává. De a nagylengyelek ebben jogsérelmet láttak és lázadoztak az új kormányzó ellen. Erzsébet, hogy az elégedetlenségnek véget vessen, kénytelen volt új kormányzót kinevezni.³ Ez az intézkedés sem szüntette azonban meg a lengyel tartományok közt dúló egyenlenséget, sőt az még fokozódott is, úgy hogy női kéz annak elfojtására már nem látszott elegendőnek. Ezért Erzsébet 1375-ben visszatért Magyarországra.

Mivel azonban még mindig nem akart visszavonulni s részt ölhajtott venni a kormányzat ügyeiben, Lajos Horvát- és Dalmátország kormányzásával bízta meg, de ezzel nem volt megelégedve.

1.) Pór: Erzsébet magyar királyné aacheni zárandoklása. Századok 1901. 14. l.

2.) Pór: Szent Gellért csanádi püspök élete. 88. l.

3.) Dlugoss: Hist. Polon. X. 14. l.

Visszavágyott a lengyelek közé. Nagy Lajos kívánságát ismét teljesítette és nagy magyar kísérettel küldte újból Lengyelországba. Küldetése azonban most sem járt sikerrel. A kíséretében volt magyar katonák összetűztek a lengyel katonákkal. A verekedés annyira elmérgesedett, hogy 160 magyar katona elesett s talán valamennyi elesett volna, ha Erzsébet be nem záratta volna a királyi vár kapuit a lengyelek előtt.¹ Erre aztán Erzsébetnek végleg elment a kedve Lengyelország kormányzásától és kíséretével együtt visszatért Budára.

Ekkor már közel 80 éves volt az öreg királyné, de még mindig szép, megnyerő külseje volt, modora kedves és udvartartása olyan fényes, mint hajdan, mikor még virágzásban volt. Családját és környezetét nagyon szerette, róluk soha — még végnapjaiban sem — feledkezett meg, amit végrendelete is bizonyít. Lajosnak négy nagy, színaranyból készült serleget hagyott, Mária unokájának egy sasokkal díszített arany karéket, egy arannyal átszőtt övet és egy nyakláncot adott emlékül, Hedvig unokájának egy liliummal díszített hajéket és egy gyöngyből és drágakövekből készült nyakláncot hagyott. Nem feledkezett meg udvarhölgyeiről sem: 10 bíbor és 10 aranszövet öltönyt, értékes aranylemezekkel bevont hintót hat lóval és aranyos lószerszámokkal, továbbá a lakosztályában levő szőnyeget és más nagy értékű felszerelési tárgyakat hagyott rájuk. Az egyháziak számára 3 sárga atlasz öltönyt, arany és ezüst kelyheket és két ezüst koronát² adott, kedvelt apácáinak, az óbudai klarisszáknak pedig egy óbudai házat.³

Miután mindenkiről, ki hozzá közel állott, gondoskodott, 1380. december 29-én meghalt. Kívánsága szerint az általa alapított kolostor kápolnájába temették el Óbudán.

Erzsébet hámulatra méltóan sokoldalú egyéniség volt. Mint láttuk, élénk részt vett a politikában, eleget tett vallási kötelességinek, jó feleség, kiváló anya volt. Szerette a társaságot, a fényt, a pompát, de nem feledkezett meg a szegényekről sem: irgalmas és bőkezű volt. Kiváló tulajdonságaival elérte, hogy magyarjainak apraja-nagyja szeretetében fogadta. Mint Európa egyik legelőkelőbb politikusának nem kis része volt abban, hogy Magyarország Nagy Lajos alatt arra a magaslatra emelkedett, aminőt sem azelőtt, sem azóta el nem ért.

Erzsébet királyné udvarában nevelkedett Kotrománics István **bosnyák** bán leánya, **Erzsébet**, ki anyja, Kujáviai Erzsébet révén rokonságban állott a királynéval.⁴ Mint gyermek feltűnő szép volt: magas, karcsú, fekete hajú, sötét szemű, finom lelküelű, királynéi

1.) Dlugoss: Hist. Polon X. 31. l.

2.) Kerékgyártó: A magyar királyi udvar a magyar királyság fénykorában 68. l.

3.) Rupp: Budapest helyrajza 21. l.

4.) Pór: Erzsébet királyné. Nagy Lajos felesége. Századok. 1905. 902. l.

megjelenésű leány. Így Nagy Lajos figyelme már korán felé fordult. Érdeklődéssel figyelte fejlődését és a szemeláltára serdülő leánya iránt mind több és több vonzalmat és rokonszenvet érzett, mely szerelemmé fokozódott, majd feleségül is vette. Az esküvőt 1353. június havában ülték meg¹ oly váratlan gyorsasággal, hogy Lajosnak még arra sem volt ideje, hogy a pápa jóváhagyását kikérje. Erre t. i. azért lett volna szüksége, mert a házasulók közt rokonság volt. A jóváhagyást csak az esküvő után kérte Lajos és azt a pápa, érdemeire való tekintettel utólagosan meg is adta.

A szép és fennkölt szellemű Erzsébetet férje nagyon szerette s így természetesen a befolyása alatt is állott. Erzsébet azonban befolyását mindig csak családjá és környezete jólétének előmozdítására használta fel s azzal sohasem élt vissza. S mivel úgy a királyné, mint férje nemcsak egymást, hanem környezetüknek minden arra érdemes tagját is szerették és becsülték, ők is általános szeretetnek örvendtek és mindenki őszintén ragaszkodott hozzájuk.

A harmonikus viszonyt és a nagy boldogságot kissé befolyásolta később az a körülmény, hogy a fiatal királynénak fiú gyermeke nem született. Három gyermeke volt, de mindhárom leány: Katalin, Mária és Hedvig.² A három gyermek az anya és a nagyanya példás felügyelete alatt elsőrangú nevelésben részesült. Féltve őrizték minden rossz és káros benyomástól, csak szépet és jót láttak. Finom környezetben csak szeretetet tapasztaltak s így ők is szelíd, finom, törékeny lelkű nők lettek.

Sokat törődött Erzsébet ifjabb királyné az udvarában élő fiatal hölgyek nevelésével is és öröme telt benne, ha valamelyiknek boldogságát előmozdíthatta.

Nagy Lajos halála után nagy és nehéz, felelősségterhes feladat hárult rá. Mivel Nagy Lajosnak fiú örököse nem volt, leánya, Mária követte őt a trónon, de az még kiskorú volt s így helyette Erzsébet, illetve annak legbizalmasabb embere, Garay nádor vezette az ügyeket.

Erzsébetnek Mária uralkodása idejére eső élettörténetét már elmondtam Mária királynővel kapcsolatban; ebben az időben ugyanis sorsuk annyira egybe volt fonódva, hogy szétválasztani alig-alig lehetne. Ott láttuk Erzsébetet királynéi fényének tetőpontján és láttuk tragikus bukásában. Szomorú sorsú királyné volt sok szép lelki tulajdonsága dacára. Tragikumának oka az volt, hogy állandóan uralomvágy ösztökölte anélkül, hogy az uralkodáshoz tehetsége lett volna. Amíg Nagy Lajos életében az uralkodásnak inkább csak külső pompáját csillogtatta s amikor még a női bájakkal is lehe-

1.) Kerékgyártló: A magyar királyi udvar a magyar királyság fénykorában. 45. l.

2.) Pór: Erzsébet királyné, Nagy Lajos felesége. Századok 1905. 900 l.

tett sikereket elérni, teljesen megállta a helyét. De nem volt elég ereje, áttekintése és politikai tudása egy hatalmas ország kormányának egyedül való vezetésére. Elkerülhette volna tragikumát, ha a történelmi kényszernek engedve átadta volna az ország kormányzását idejekorán Zsigmondnak s nem dacolt volna az ország közvéleményével.

Szerb származású királynénk csak egy volt: **Ilona**. Mivel II. Istvánnak gyermeke nem volt, a megvakított Bélát hozatta udvarába és jelölte ki a trón örököséül. Azonban Bélának támaszra volt szüksége, ezért megkérte számára feleségül I. Uros szerb nagyfejedelem leányát, Ilonát. A házasságot teljesen politikai célok hozták létre. Egyrészt a ritka szilárd jellemű, férfias erélyéről és bátorságáról híres nő a legalkalmasabbnak látszott arra, hogy az ország kormányzásának nehéz és felelősségteljes gondjait a vak, ennél fogva gyámolításra szoruló Bélával megossza, esetleg jórészen magára is vállalja, másrészt pedig a bizánci császárság ellen, mely Magyarország függetlenségét veszélyeztette, mutatkozott alkalmasnak a házasság által keletkező szerb barátság.¹

A házasságkötés 1129-ben történt.² A fiatalok számára István Tolnánnak rendezett be udvart.³ Itt éltek egész István haláláig, aminek bekövetkezése után 1131. ápr. 28-án Fehérváron mindkettőjüket megkoronázták.⁴

II. Bélának trónraléptekor nagyon sok ellenfele volt, akik féltek, hogy a hatalom birtokában meg fogja bosszulni az atyján és rajta elkövetett igazságtalanságot. Ezek átpártoltak a trónkövetelő Boricsához és fegyveres támogatással akarták azt trónra ültetni.

Ezek az ellenséges urak nagyrészt azok közül kerültek ki, akik Álmos és Béla megvakítását tanácsolták. Félelmük nem volt alaptalan, mert Ilona tényleg bosszút forralt ellenük.⁵ Törvényes megtorlásra nem gondolt, mert a hatalmas és gazdag urak találtak volna kibúvót a törvény szigora alól. Ezért híveivel úgy tervezte a bosszúállást, hogy az urakat gyűlés ürügye alatt összehívja és legyilkoltatja. A Képes Krónika szerint a gyűlés, „congregatio generalis”.⁶ Árad mellett volt, ahol a királyné is megjelent két kis fiával. Tekintve, hogy a fiúk 1130-1131 körül születtek,⁷ a gyűlésnek 1132-ben kellett lenni, mikor a királyné fiai 1-2 évesek voltak.

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 299. 1.

2.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 299. 1.

3.) Erdélyi: Árpádok 147. 1.

4.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 40. 1.

5.) Hóman: Magyar történet I. 370. 1.

6.) Ez későbbi műszó, a Képes Krónika korából való. II. Béla korában csak főtisztekből, ispánokból, püspökökből álló királyi tanács volt.

7.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 298. 1.

Az ellenséges urak nem gyanítottak semmit s nagy számmal jelentek meg a gyűlésen. A vak király is megjelent s feleségének karján fellépett a trónra. Ekkor Ilona felszóllította az ott megjelent híveit, hogy álljanak bosszút azokon, akiknek tanácsára férjét megvakították. Izgató szavait iszonyú zaj váltotta fel; hívei fegyvert ragadtak és 68 embert irgalom nélkül felkoncoltak.¹ A megöltek barátai és rokonai az iszonyú hír hallatára a bosszú elől külföldre menekültek. Pauler a királyi tanács színhelyét az ungmegyei Aradra helyezi.² Nem valószínű azonban, hogy a vak király feleségével és két fiával az ellenség és a pártütő urak közé ment volna gyűlést tartani. A valószínűség a Maros melletti Arad mellett szól. A kijelölt urak kérdőrevonása és legyilkolása csakis itt a biztos, védett, meglepetésektől mentes várban történnhetett.³ Emellett bizonyít III. Bélának egyik oklevele is, mely szerint az aradi prépostságot II. Béla építtette és gazdagon felszerelte.⁴ Ezt minden bizonnyal a gyilkosság kiengesztelése céljából tette.

Béla valószínűleg nem tudott a bosszútervről. Vakságából származó tehetetlenségének következménye, hogy az ország kormányzása jobbra Ilona kezében volt. Erről okmányok is tanúskodnak.⁵ Ilonának az ország ügyeinek intézésében bátyja, Belus volt a támasza, aki vele együtt jött az országba. Rajta kívül még több szerb család is költözött be s így a szerbekkel való kapcsolatok kibővültek. A szerb összeköttetéseknek lehet köszönni, hogy a Boszna folyó mentén lakó szerb törzsek meghódoltak a magyar királynak. Ezért 1135-ben Béla második fiát, Lászlót a boszniai hercegi méltósággal ruházta fel, de Bosznia kormányzását továbbra is a boszniai bánok kezében hagyta.⁶

Politikai dolgokon kívül maradt ideje Ilonának arra, hogy egyházi ügyeknek is figyelmet szenteljen. Istenfélő voltát bizonyítja a dömösi apátság felépítése, melyet Álmos herceg alapított Szent Margit vértanú tiszteletére.⁷ De nemcsak erélyes kormányzótárs és istenfélő asszony volt Ilona, hanem jó feleség és kiváló anya is. Gyécsán, a trónörökösön kívül még öt gyermeke volt: László, a későbbi II. László, született 1131-ben, István, a későbbi IV. István, született 1132-ben, Álmos, született 1134-ben, továbbá Zsófia és Gertrud.⁸ Gyermekei sorsát nagyon szíven viselte s mindegyiknek

1.) Thuróczy: II. 64. c.

2.) Amíról a H. o. VII. 262. oklevél tesz említést.

3.) Erdélyi: Századok 1912. évf. 778. I.

4.) Erdélyi: Századok 1912. évf. 778. I.

5.) Wenzel: Árpádokor uj okmánytár I. 55. I.

6.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 299. I.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. II. 94.

8.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 298. I.

igyekezett kellően biztosítani jövőjét. Gyécsa, az elsőszülött örökölte a trónt, László Boszniát, István a szerémséget kapta. Almossal nem sok gondja volt, mert fiatalon meghalt. Zsófiát Hohenstaufen Konrád német király két éves fia, Frigyes számára jegyezte el.¹ Az ajándékok, melyeket a királyné 8 éves leányával együtt Konrád udvarába küldött, mesés értékűek voltak. A királyi kincstárból temérdek arany és ezüst ékszert és más megszámlálhatatlan értékű kincset ajándékozott leendő vejének és leányának.² A jegyes azonban még gyermekkorában elhalt s ezért Zsófia kolostorba vonult s ott élte le egész életét, Istennek szentelve azt. Admontban halt meg mint apáca. Az ifjabb leány, Gertrud férje lengyel III. Msciszló herceg lett.

Ilona élete végéről nem maradt fenn hiteles adat. Minthogy férje halála után már nem vett részt semmi politikai ügyben, sőt kiskorú fia gyámja is Belus volt, sokáig azt hitték, hogy még férje előtt meghalt. Azonban Jaksch a klagenfurti könyvtár egy pergament kodexében hat levelet talált, melyek Zsófia élettörténetére vonatkoznak.³ Ezeknek a leveleknek egyikéből teljes biztonsággal megállapíthatjuk, hogy Ilona 1146 és 1147 közt életben volt, tehát férjét túlélte. De 1157-ben már nem élt, mert Gyécsa egy okiratában a következőket mondja: „pro salute animarum matris et patris mei“.⁴

Ilonával le is zárjuk a szláv nemzetekből való királynék sorát. Megállapíthatjuk, hogy a magyar királyi udvar fénykorát éppen az ő idejükben érte el. Olyan nagy fényt az udvartartásban addig nem fejtettek ki királynéink, mint azt a két Erzsébetnél láituk. Szláv eredetű királynénak, ugyancsak Erzsébetnek köszönhetjük, hogy életet adott Nagy Lajosnak, akiről tudjuk, hogy uralkodása alatt volt legnagyobb a magyar.

1.) Pauler : A magyar nemzet története I. 322 l.

2.) Katona III. 531. l.

3.) Werlner : Az Árpádok családi története 301. l.

4.) Wertner : Az Árpádok családi története 301. l.

IV. GÖRÖG SZÁRMAZÁSÚ KIRÁLYNÉK.

A középkori görög császári udvar nagy hírnévnek örvendett az árpádházi királyok idejében. Egész természetes tehát, hogy királyaink szívesen hoztak onnan feleséget maguknak már csak azért is, hogy a hatalmas bizánci császár szövetségét biztosítva maguknak, trónjuk tekintélyét emeljék. A görög királynék aztán nemcsak ezt a szövetséget szerezték meg férjeiknek, hanem az udvartartás külső fényét is emelték. Régi kultúrájú nemzet leányai voltak s így az általános művelődést is előmozdították, másrészt pedig az udvartartásban vezettek be olyan szertartásos formásokat, melyek azelőtt ismeretlenek voltak ott.

Az első görög nő a magyar trónon I. Gyésza második felesége, **Synadene** volt, Synadenos Theodul leánya, Botaneiatesz Nikeforosz híres görög hadvezér unokája.¹ Ennek a házasságnak gyökerei a Salamon alatti görög háborúskodásig nyúlnak vissza. Amikor ugyanis Salamon Gyésza és László hercegekkel Belgrádot elfoglalta, Niketász csak Gyésza hathatós közbenjárására kapott szabad elvonulást, sőt Gyésza fedezetet is adott melléje, hogy háborítatlanul vonulhasson el.² A Dukász Mihály görög császártól kapott korona és a feleségül kapott görög leány mindenesetre Gyésza baráti magatartásának volt a jutalma.

A házasságkötés éve 1075.³ Synadene csak rövid ideig, összesen két évig volt magyar királyné. Ezalatt a rövid idő alatt bele sem élhette magát a magyar viszonyokba s így nem ismerve a magyar nép nyelvét, szokásait és jellemét, nem avatkozhatott bele a politikai életbe. Annyira visszavonultan élt, hogy még igazi keresztneve sem maradt leánk. A Synadene név ugyanis nem kereszt, hanem családneve.⁴ A görög nyelvben a nők családneveit emini-

1.) Wertner: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul. 1885. 155. l. Horváth Nikeforosz Botaneiatesz leányának tartja. Magyarország története I. 311. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története 187. l.

3.) Erdelyi: Árpádok 119. l.

4.) Wertner: Az Árpádok családi története 188. l.

numra változtatták¹ s így lett a Synedosból Synadene, amely név csak azt jelenti, hogy viselője egy Synedos nevű férfi leánya. Synadene életéről és haláláról semmiféle adat sem maradt reánk.

Nem sokkal többet tudunk a következő görög eredetű királynéről, IV. István feleségéről, **Máriáról** sem, aki Izsák bizánci herceg és Theodora leánya volt. A házasságot politikai érdekből Izsák testvére, Mánuel hozta létre, hogy így jogcíme legyen majd Magyarország ügyeibe beleszólni. Mária Theodora nevű nővére előtt ment férjhez, tehát annál valószínűleg idősebb volt. Mivel Theodora 1144-ben született, Mária bizonyára 1144 előtt.² A házasság még akkor jött létre, mikor István a görög udvarban tartózkodott. A fiatal házasok közt rokonság is volt, amennyiben mindketten I. Béla magyar király leszármazottjai voltak.³ Mikor István görög segítséggel elfoglalta a magyar trónt, Mária is vele jött Magyarországra. Nem tudjuk azonban, hogy később mi történt vele. Élte további folyásáról és haláláról nem maradt reánk semmi tudósítás.

Sokkal többet tudunk az utolsó görög királynénkről, **Máriáról**, IV. Bélának a feleségéről, aki I. Laszkarisz Tódor niceai görög császár leánya volt.⁴ II. András a keresztes hadjáratokban le nem aratott babérokat kedvező házassági politikával akarta pótolni. Ezért magával hozta a bizánci udvarból Máriát, mint fia jegyesét. A 12 éves leányt összeházasította a már megkoronázott Bélával 1220-ban,⁵ amikor Máriát is ünnepélyesen királynévá koronázták.⁶ A koronázási szertartást minden valószínűség szerint az 1216-iki pápai döntés értelmében a veszprémi püspök és az esztergomi érsek közösen végezték. Két évi házasság után Béla apja parancsára elküldte magától Máriát és a pápától a házasság felbontását kérte, hogy András politikai terveinek megfelelőbb házasságot köthessen, bár ő maga időközben megszerette feleségét s nem szívesen úzte el.⁷ A pápa az ügy megvizsgálására a nagyváradi és váci püspököket küldte ki, akik azonban a házasság felbontására okot nem találtak s ezért a pápa felszólította Bélát, hogy ártatlanul eltaszított feleségét fogadja vissza.⁸ Béla nemcsak a pápa felhívását, de szíve sugallatát is követve atyja akarata ellenére visszafogadta Máriát.⁹ Emiatt aztán ellentétbe jutott atyjával és annak híveivel, s hogy

1.) Pl. Komnenosból Anna Komnena.

2.) Cohn: Stammtafeln, 1871. 14. t.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története. 338 l.

4.) Wertner: Az Árpádok családi története 460. l.

5.) Hóman: Magyar történet II. 30. l.

6.) Theiner: Vet. monum. hist. Hung. sacr. I. 42. l.

7.) Hóman: Magyar történet. II. 30. l.

8.) Wertner: Az Árpádok családi története 461. l.

9.) Hóman: Magyar történet II. 89. l.

ezek kellemetlenkedéseit, esetleg bosszújokat is elkerülje, 1223-ban fiatal feleségével együtt Lipót osztrák herceghez költözött.¹ Az apa és a fiú azonban 1224-ben a pápa közbenjárására kibékültek s így Béla ismét visszatért Magyarországra.² Ettől kezdve 1235-ig, II. András haláláig igen változatos életet éltek: hol ellenségeskedések közt, hol békés egyetértésben. András halála után Bélát az esztergomi érsek újból megkoronázta s valószínűleg Máriát is Bertalan veszprémi püspök.³

Mária férje minden gondjában osztozott. Valóságos tanácsadója, sőt uralkodó társa volt. Tanácsára Béla elrendelte, hogy az udvarhoz benyújtott kérvényeket írásban kell beadni, továbbá megtiltotta, hogy a bárók a király jelenlétében leüljenek. Ezekben az újításokban a nemesek jogaik megsértését látták, habár azok a korszellemnek teljesen megfeleltek. Máriának férjére gyakorolt befolyása általánosságban nem volt kedvezőtlen, de Beatrix — II. András özvegye — ellen táplált ellenszenv, mely miatt Béla oly kegyetlenül bánt el az özvegygel, továbbá dölyfössége jellemének sok szép vonását elhomályosította.

Egyik legszebb jellemvonása volt Máriának az anyai szeretet. Nagyon vágyódott fiú gyermek után, de vágya csak 19 évi házasság után teljesült, amikor már hat leánygyermeknek adott életet. 1239. okt. 18-án született István fia, kit Róbert Esztergomi érsek keresztelt meg.⁴ Mária féltő gondnal és szeretettel nevelte valamennyi gyermekét, de a körülmények folytán nem tudta a gyermekek neveléséhez fontos nyugodt és zavartalan környezetet biztosítani. 1241-ben a tatárok betörésének hírére gyermekeivel együtt menekülnie kellett. Először birtokán, a somogymegyei Segusdon tartózkodott,⁵ majd, mivel Béla ezt a helyet nem találta elég biztonságosnak, Dalmáciába Spalatóba, majd Klissza várába vonult.⁶ Magával vitte az egyházak és monostorok kincseit is, hogy megmentse azokat a tatárok elől. A családjáért aggódó Béla szeretteit Osl fiára, Herbordra, Benedek váradi püspök testvérére, gyermekkori barátjára bízta. A menekülés izgalmas napjait súlyos megpróbáltatások tették még nehezebbeké. 1224. nyarán két gyermeke: Katalin és Margit, valamint utóbbinak jegyese, Saint-Omer Vilmos gróf, Angelos János féltestvére meghalt.⁷ A családi csapásokon kívül az ország rettenetes, vigasztalannak látszó sorsa is aggasztotta Máriát. Buzgón kérte Istent, hogy fordítsa el a csapást az országra.

1.) Wertner: Az Árpádok családi története 461. 1.

2.) Hóman: Magyar történet II. 88. 1.

3.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga. 50. 1.

4.) Pauler: A magyar nemzet története II. 174. 1.

5.) Hóman: Magyar történet II. 139.

6.) Hóman: Magyar történet II. 139. 1.

7.) Hóman: Magyar történet II. 147. 1.

ról, sőt fogadalmat tett, hogy ha kérése teljesül, akkor az esetleg születendő leánygyermekét apácának fogja adni. A tatárok 1242 tavaszán pusztítva és rabolva végre kivonultak s Máriának leánya született, kit Margitnak keresztelt és fogadalmához képest az általa alapított Nyulak-szigetén épült zárdába adott.

A tatárjárás után az egész királyi család Segusdra helyezte át az udvartartást¹ és onnan csak akkor költöztek el, amikor Béla már némi rendet teremtett a temetőhöz hasonló országban. Mária most már kettőzött erővel állt férje mellett, amire annak nagy szüksége is volt országépítő gondjai között. Vállvetve dolgoztak az ország talpraállításán és megerősítésén, hogy egy esetleges újabb tatár támadás ne találja készületlenül az országot. A tapasztalat azt mutatta, hogy az erős királyi várak ellenálltak a tatár támadásoknak, ezért most engedélyt adtak a főuraknak is, hogy várakat építsenek, sőt maga Mária járt elől jó példával. 1243—45. közt IV. Béla neki ajándékozta Visegrádot, majd Pilist. IV. Orbán pápának az ajándékozást megerősítő okmányából tudjuk, hogy IV. Béla „kegyelmesen számbavéve ama siralmas viszontagságokat, melyeket Magyarországon a tatárok iszonyú istentelelensége okozott, előreláthatólag és jámborul intézkedett országainak arra alkalmas pontjain erődítmények alapításáról, midőn pedig (Mária) királyné bizonyos Pelysnek (Pilis) nevezett erdőségben fekvő, akkor vadon helyet kért magától a királytól ajándékol az özvegyeknek és árváknak a tatárok részéről közelgő betörése elleni védelmére szolgáló vár építtetése végett, akkor a király, aki az ország zászlósainak és más hű embereinek szokott ily erődítmények építésére alkalmas helyet ajándékozni, jótékony jobbjával odaajándékozta azon helyet, melyen maga a királyné saját aranyán és ékszerein . . . és más drága szerein Visegrádnak nevezett várat építtetett, roppant költségbe került munkával, melybe veszély esetén az özvegyek és árvák és más tul jdon menhelyel nem bíró hívek menekülhessenek. Később a fentnevezett király magát a várat a várossal és a pelisi kerülettel együtt királyi bőkezűséggel örökre érvényes adományul a királynénak adományozta főleg azon okból, mivel ugyanazon királyné a Duna szigetén a bold. Szűz Mária tiszteletére saját költségén monostort építtetett, melyben számos magyarországi nemes szűz, mintegy 100 gyülekezett, gondoskodott a nevezett király arról, hogy e Krisztus szolgálói veszély esetére a várban menhelyet találhasanak“.²

Ebből a pápai megerősítő levélből is sok szép, nemes vonása tűnik ki Máriának. Pártját fogta az elhagyatottaknak, özvegyeknek és árváknak, érdekükben nem kímélt sem pénzt, sem fáradságot. Gondját viselte az egyház szolgálóinak, monostort építtet apácáinak és

1.) Hóman: Magyar történet II. 148. l.

2.) Theiner: Vet. monum. hist. Hung. Sacr. I. 271.

menhelyet veszélyeztetésük esetére. Pilisi birtokán később a pálosok részére rendházat épített és Orbán pápánál regulát eszközölt ki számukra.¹

Világi híveiről sem feledkezett meg, azokat érdemeik szerint jutalmazta. A verőcei polgároknak privilégiumot adott,² Gergely comesnek pedig hű szolgálataiért átengedte Beryn birtokát.³ Mária Magyarországon jó magyarrá lett: szíven viselte a magyarok sorsát. Mikor 1260-ban IV. Béla ifjabb fiát, Bélát horvát-szlavon-dalmát herceggé tette, anyja is vele ment több magyar és kun főúr kíséretében, hogy a kormányzást fia nevében átvegye.⁴ Útközben meghallotta, hogy a spalatoiak a klisszai magyar őrségből verekedés közben kettőt megöltek.⁵ A magyar érzésű királyné ezért bosszúra határozta el magát és híveinek Klissza város határában szabad rablást engedélyezett. Erre a megrémült spalatoiak hozzáküldték Rogerius érseket, hogy engesztelje ki irányukban. Mária azonban Rogeriust nem jó szemmel nézte, mert IV. Ince pápa az ő beleegyezése nélkül nevezte ki főpapi állásra s ezért elfogatta, de Rogeriusnak valahogy mégis sikerült bosszúja elől menekülnie. Ekkor előkelő városi polgárok jöttek Mária elé kegyelmet kérve a város számára. A királyné azonban engesztelhetetlen volt, híveit a városra szabadította; a polgárok közül többen megsebesültek, őt pedig foglyul esett. A foglyokat Mária sem a spalatoiak kérésére, sem Béla közbenjárására nem engedte szabadon. Végül spalatoiküldöttség ment IV. Bélához a foglyok szabadon bocsájtása érdekében, de ez felesége befolyására csak úgy volt hajlandó azokat szabadon bocsájtani, hogy — hosszas alkudozások után — 1262-ben 12 gyermeket küldtek a spalatoiak kezésül. A gyermekeket Mária férjével együtt Bihácson vette át.⁶

Élénk részt vett Mária férje és az ifjabb király, István egymásközi viszálykodásának elsimításában. A jó feleséget és aggódó anyát nagyon elszomorította az apa és fiú ellenségeskedése és ezért minden eszközt felhasznált az egyetértés helyreállítására. Jóakarátát hálátlan fia Beszterce, Radna, Zsolna és más birtokainak elfoglalásával viszonzta.⁷ Időközben Mária a politikai élet küzdelmeiben kifáradva többször a kies és vadregényes diósgyőri várba vonult megpihenni, melyet a királynék közül ő választott először tartózkodási helyül.⁸

1.) Décsy: Koronás magyarországi királynék 61. 1.

2.) Wenzel: Árpádkori uj okmánytár II. 202. 1.

3.) Wenzel: Árpádkori uj okmánytár VIII. 193.

4.) Hóman: Magyar történet. II. 162. 1.

5.) Pauler: A magyar nemzet története. II. 319. 1.

6.) Pauler: A magyar nemzet története. II. 320. 1.

7.) Pauler: Magyar nemzet története. II. 329. 1.

8.) Rupp: Magyarorsz. helyrajzi története II. 57. 1.

Élete utolsó évei nagyon szomorúak voltak. Elsőszülött fia, kihez oly sok reményt fűzött, hálátlan volt irányában, viszont másikat fia, akiben pedig sok öröme volt, 1269-ben váratlanul elhunyt. 1270. május 3-án elhalt szereiet férje is. A sok csapás erősen megviselte, de csak azután halt meg, miután megérte fiának és a gyűlölt asszonynak, Kun Erzsébetnek megkoronázását. Férje mellé temették az esztergomi minoriták templomában.¹

Mária sok tekintetben példája lehet a női nemnek, de királynénak is kiváló volt. Okos, eszes, határozott magatartásával férjére nagy hatást gyakorolt, de ezt a hatást mindig az ország javára és nem ellenére érvényesítette. A politikai életben éleslátás jellemzi. Észrevette a bajokat s megtalálta azok ellenszerét. Bár erőteljes működést fejtett ki politikai téren, még sem merült ki abban teljesen munkakészsége. Sokat tartózkodott családjá körében, nagy szeretettel nevelte s gondosan kiházasította gyermekeit. Elsőszülött fiának feleségéről — Kun Erzsébetről — már volt szó, Béláé Brandenburgi Kunigunda volt, Annát orosz Rosztiszlávhoz, Erzsébetet bajor I. Henrikhez, Kunigundát a lengyel szemérmes Boleszlávhoz, Ilonát az ugyancsak lengyel áhítatos Boleszlávhoz, Konstanciát az orosz Leóhoz, Szalinát pedig Mózes nádorhoz adta férjhez.² Margitot, mint már említettem, apácának adta. Egyetlen hibája csak mérhetetlen gögje volt, mellyel sokaknak kellemetlenséget és szenvedést okozott.

1.) Wertner : Az Árpádok családi története 462. l.

2.) Wertner : Az Árpádok családi története 459. l.

V. OLASZ NEMZETEBŐL VALÓ KIRÁLYNÉINK.

Kálmán király előtt királyaink csak a szomszédos országokkal és udvarokkal kerestek házassági kapcsolatot. Kálmán volt az, aki politikai éleslátásával meglátta azokat az előnyöket, amelyek ezeknek a kapcsolatoknak a nyugati udvarok felé való kiterjesztésével járnak. Példáját aztán egész sora követte királyainknak úgy, hogy végül már csaknem valamennyi európai uralkodó családdal rokonságba került a magyar királyi család s. igen rokonszenves, értékes tagokkal gyarapodott királynéink koszorúja.

Kálmán a francia normann **Buzillát** vette feleségül, I. Róger, Szicília grófjának leányát.¹ Ezzel a házassággal létesült az első nyugateurópai családi összeköttetése az Árpádháznak.

Buzilla atyja a XI. században Dél-Olaszországban országot alapított, az araboktól elfoglalta Calabriát és Sziciliát² és olyan számottevő hatalomra tett szert, hogy Kálmán királyunk is kíváncsún tartotta vele családi összeköttetésbe lépni. Kálmán ugyanis belátva, hogy Dalmátország és a partvidék miatt előbb-utóbb elkerülhetetlen lesz Velencével az összeütközés, melyhez neki tengeri hadereje nem volt, előnyösnek vélte a Rógerrel való szövetséget, melyet házassággal akart biztosítani és megpecsételni.³ Követséget küldött tehát Rógerhez a házasság ügyében, de az gyanúsnak találta a magyar király váratlan barátságát és magasabb rangú követeket kért, hogy azokkal ilyen fontos ügyben tanácskozzék. Kálmán másodízben Arduin győri püspök vezetésével küldött új követséget, de Róger ezzel sem volt megelégedve s még előkelőbb küldöttek megbízatását kérte, kik esküt is tegyenek Kálmán szándékának őszinteségére.⁴ Végre aztán Kálmán öccsét, Álmos herceget küldte más előkelőségekkel Rógerhez, kik céljuk komolyságát esküvel bizonyították és kötelező ígéretet tettek, hogy a leendő

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 220. l.

2.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 261. l.

3.) Wertner: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul, 1885. 154. l.

4.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 221. l.

királyné a számára ígért hitbért meg is fogja kapni. Róger erre már megnyugodva leányát átadta a követeknek.¹

Buzilla a követséggel együtt 1097. május havában indult Magyarországra.² Terminiig 300 főből álló díszőrség kísérte.³ Innen Henrik Leocastrói püspök vette át a kíséret vezetését és több országnaggyal együtt hajón kísérte Magyarországra.⁴ A hajó Dalmáciában, Zára Vecchiában kötött ki,⁵ mely akkor már magyar terület volt. Ugyanis Kálmán 1097. tavaszán győzte le Pétert, ki a horvát királyságot rövid időre restaurálta. A győztes sereg a tengerparton várta a királyi arát és Merkur ispán 5 ezer fegyveres élén fogadta és kísérte tovább.⁶ Buzilla útja a magyar területen valóságos diadalmenet volt. Mindenki látni és üdvözzölni akarta és sokan csatlakoztak a folyton növekvő kísérethez.

A kitűzött napon az érsek és a püspökök jelenlétében átadták a menyasszonynak az előzetesen felajánlott és megígért hitbért s aztán fényes formások közt megtartották az esküvőt.⁷ A lakodalmi ünnepség az ünneplők nagy tömegére való tekintettel a szabad ég alatt zöld ágakból készített sátrakban folyt le. Az ifjú királynét az ajándékok mérhetetlen tömegével halmozták el. A király a leocastrói püspököt is fejedelmileg megajándékozta s úgy bocsájtotta vissza hazájába.⁸

A királyné kíséretében érkezett Rátold és Olivér lovag, kik megszeretve az országot itt telepedtek le. A királyné megyéjében — Veszprémben — kaptak földet s itt építették Rátót falut és itt épült ennek a nemzetségnek prémontrei prépostsága is.⁹ Nemzetiségük később a politikai élet terén jelentős szerepet töltött be. Két század leforgása alatt négy nádort adott az országnak.¹⁰

Buzilla szerény és szeretetreméltó királyné volt, életét bizonyára áldásos cselekedetek közt töltötte el, sajnos azonban, erre vonatkozólag adataink nincsenek. 1101-ben ikrekkel — Lászlóval és Istvánnal — ajándékozta meg férjét, gyermekeit azonban már nem tudta felnevelni. Halálát illetőleg is csak annyi biztos, hogy 1112 előtt történt, mert Kálmán 1112-ben már másodszor nősült.

Nem sokat tudunk estei **Beatrix**-ről, II. András harmadik fe-

1.) Hóman: Magyar tört. I. 354. l.

2.) Pauler: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról. Századok 1838. 213. l.

3.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 222. l.

4.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 222. l.

5.) Pauler: Magyar nemzet tört. I. 261. l.

6.) Pauler: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról. Századok 1888. 213. l.

7.) Pauler: A magyar nemzet tört. I. 261. l.

8.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 222. l.

9.) Erdélyi: A magyar lovagkor nemzetségei 36. l.

10.) I. Róland háromszor (1248—75.) II. Róland egyszer (1298—99.) volt nádor. Erdélyi: A magyar lovagkor nemzetségei 36. l.

leségéről, sem ki I. Aldobrandinnak, VII. Azzo mostoha testvérének leánya volt.¹ A kis Beatrix korán árvaságra jutott; anyját nem sokkal születése után vesztette el, atyja pedig 1215-ben mérgezés áldozata lett. Így három éves korában mostoha nagybátyja, VII. Azzo gyámsága alá került.² Örömtelen egyhangúságban telt itt élete, ezért hangulata és jelleme búskomorra vált. Feltűnően szép megjelenését büszke magatartása, komoly, sőt melancholikus viselkedése még inkább kiemelte. Nagybátyja kolostorba akarta adni, hogy az örgrófságot — fia nem lévén — az ő leányai örököljék. Beatrix azonban erre nem volt hajlandó.

II. András 1233 körül Ravennába zárandokolt. Itáliai tartózkodása alatt meglátogatta VII. Azzót s itt az özvegy, mintegy 60 éves király szerelemre gyuladt a szép és fiatal Beatrix irányában.³ Mindjárt meg is kérte kezét, de a ravasz örgróf csak akkor adta beleegyezését a házasságba, illetve az eljegyzés megtartásába, amikor András és Beatrix közösen lemondtak a Beatrixot illető birtokokról és jogokról.⁴ András azután hazatért Magyarországra és a szükséges intézkedések megtétele után 1234-ben nagy küldöttséget küldött Ferrarába menyasszonyáért. A magyar kíséreten kívül 200 ferrarai lovas is jött vele; ott találjuk Treviso, Padua és Mantua legelőkelőbb urait, Guidot, Mantua püspökét is.⁵ Útjában mindehűt a legnagyobb szeretettel és lelkesedéssel köszöntötték.

Az esküvői szertartást Fehérváron a mantuai püspök végezte VII. Azzo, valamint Frigyes osztrák herceg jelenlétében.⁶ A koronázást Róbert esztergomi érsek végezte, mert bizonyára az épen egyházi átok alatt álló II. András miatt a veszprémi püspök vonakodott azt elvégezni.⁷ András is, mint előző királyaink, a házassági szerződésben biztosította felesége nászajándékát.⁸ Ez az egyetlen ránk maradt és a részletekre is kiterjeszkedő házassági szerződés. Megtudjuk belőle, hogy András 5000 ezüst márkát ad feleségének szabad rendelkezési joggal, azonkívül átengedi neki „mindazon jövedelmeket járadékokat, javadalmakat és jogokat, melyeket Magyarország királynéi minden időben már régóta birtak vagy él-

1.) Wertner: Az Árpádok családi története 424. l.

2.) Nyári A.: Századok 1868. 594. l.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 426. l.

4.) Nyári A.: Századok 1868. 598. l.

5.) Pauler: A magyar nemzet tört. II. 161.

6.) Nyári A.: Századok 1868. 599. l.

7.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 50. l.

8.) Az első házassági szerződés, melyről tudomásunk van, Kálmán és Buzilla közt jött létre, tudomásunk van még Konstancia és Imre, valamint II. András és Jolán házassági szerződéséről is, de ezek nem olyan részletesek, mint a szóban levő.

vezni szoktak," továbbá életfogytiglan járó évi 1000 márkát is biztosított számára.¹

A királynéi birtokok és jövedelmek, melyekről ebben az okmányban szó van, mint amelyeket a királynék bírtak és élvezni szoktak, három csoportba oszthatók: méltósághoz kötöttek, dos képpen kapott és magán birtokok. Az elsőből csak a király beleegyezésével volt szabad adományt tenni,² a másik két fajtával azonban szabadon rendelkezett a királyné.³

Az első kategóriába tartoztak első sorban a tömören összefüggő királynéi birtokok: Csepel, Segusd, Beszterce és Pilis.⁴

Csepel már valószínűleg első királynéinknak is birtokát képezte, de okiratokban, mint ilyeneket csak a XIII. században említik. Így 1281-ben Erzsébet, IV. László felesége, 1293-ban Fennena, III. András felesége a Csepel sziget birtokosa.⁵

Segusd a somogymegyei mai Csurgói járás területén feküdt. Ez is a királyné udvartartási költségeinek fedezésére szolgált. Királynéink e birtok nagy részét királyi beleegyezéssel eladományozták. Így Kun Erzsébet 1277-ben a két Dobsza nevű helységet Jakab tárnokmesterének adományozta, majd 1280-ban ugyancsak neki adta Csehi falut.⁶ Thomasina, III. András anyja 1295-ben Szob falut László comesnek adta. Ilyenformán a birtok fokozatosan összezsugorodott, végül a XIV. században már megszűnt királynéi birtok lenni: észrevétlenül beleolvadt Somogymegyébe.⁷

Beszterce régi királynéi birtok volt, ami kitűnik Orbán pápa 1264. évi intelméből, melyben felszólította V. Isvánt, hogy adja vissza anyjának az általa elfoglalt Besztercét, mert azt a magyar királynék már emberemlékezet óta bírták.⁸

Pilis, illetve annak egyes részei szintén királynéi birtokok voltak. A megye területén számos egyházi és magánbirtok is volt⁹ s annak területéből a királyok is tettek adományokat,¹⁰ a királynék sohasem lehettek a megye teljes egészének birtokosai, hanem csak egyes részei, illetve azok jövedelmei illették meg őket.

1.) Fejér: Codex diplomaticus. III/II. 376. 1.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 236. 1.

3.) Királynéink is különbséget tettek a királynéi méltósághoz kötött és magán birtokaik között és ezt a különbséget okleveleikben kiemelik. Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 287. 1.

4.) Pesty F.: Eltűnt régi vármegyék I. 214. 1.

5.) Pesty F.: Eltűnt régi vármegyék I. 77. 1.

6.) Pesty F.: Eltűnt régi vármegyék I. 216. 1.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. X/IV. 322.

8.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 216. 1.

9.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 4021.

10.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IX. 426. 1.

Ezek a nagyobb birtokokon kívül voltak a királynéknak szétszórta birtokaik Esztergom, Veszprém, Komárom, Szatmár és Abaujmegyékben is.¹ Az utóbbiban tíz királynéi faluról tudunk: Felnémet, Középnémet, Alnémet, Perény, Göncz, Ruszka, Visoly, Egyházassoly, Cece, Dobsza.² Oklevelekben említett kisebb királynéi birtokok még Erdélyben Radna, Szöllős, Király,³ Somogy megyében Gholod, Keghe és Naghuc falvak,⁴ Bátorkö,⁵ Tolna megyében Egenszáz⁶ (ma Százard falu) és végül Szilágymegyében Aranyos.⁷

Ezek a méltósághoz kötött birtokokon kívül nászajándék fejében is kaptak birtokokat a királynék szabad rendelkezési joggal, melyeket nekik a házassági szerződésekben biztosítottak. A királynék magánbirtokai, melyek természetesen személyenként állandóan változtak, szintén a királyné udvartartási költségeinek fedezésére szolgáltak s azokból a királynék adományokat is tettek.

A földbirtokokon kívül a királynék számottevő jövedelmét alkották a **vámok**: a közúti és a vásári vámok.⁸ Hogy ezek a jövedelmek a királynét illették meg, kitűnik Jolán 1224. évi rendeletéből, mely szerint a veszprémi püspök népeinek a vámot elengedi.⁹ A harmincad is majdnem az egész ország területén a királynékat illette, amint azt III. Béla a jövedelmeinek kimutatása alkalmával megemlíti.¹⁰ A harmincad fizetése alól csak ritkán adott felmentést a királyné, akkor is csak az országnagyok hozzájárulásával.¹¹

Ezek a jövedelmeken kívül nem csekély értéket képviseltek a különböző címeken kapott és különféle eredetű **ajándékok**. Így a városok újkor meghatározott minőségű és értékű ajándékokat adtak. Pl. Buda a királyi párnak 21 márka értékű feldolgozott ezüst edényt, Pozsony pedig a királynénak két márka értékű kupát és egy darab posztót ajándékozott.¹²

A királynéi jövedelmekből kellett a királyné összes tisztvise-

1.) Pesty: *Eltűnt régi vármegyék* I. 214. l.

2.) Váradi *Regestrum* 116. §.

3.) Fejér: *Codex diplomaticus*. IV/III. 216. l.

4.) A levéltári vizsgáló bizottság jelentései. *Századok* 1869. 597. l.

5.) Fejér: *Codex diplomaticus*. VII/II. 125. l.

6.) Wenzel: *Árpádokori új okmánytár* IV. 194. l.

7.) Fejér: *Codex diplomaticus*. X/1. 69. l.

8.) Marczali: *A magyar történet külföldi az Árpádok korában*. 194. l.

9.) Fejér: *Codex diplomaticus*. III/1. 469. l.

10.) Fejér: *Codex diplomaticus*. II/II. 217. l.

11.) Hazai *okmánytár* 60. l.

12.) Ipolyi Arnold: *Besztercebánya műveltség története*. *Századok* 1874.

lőit fizetni és az egész királynéi udvartartás költségeit fedezni, sőt ezekből juttattak a királynék adományokat is. A királynék udvartartásának mindinkább szaporodó sok hivatalos teendői és különösen az oklevelek kiállítása külön királynéi kancellária felállítását tette szükségessé.

A királynéi adományozások sorát már a XI. században megkezdtek Gizella¹ és Adelheid² a veszprémi egyház részére, azonban nem tudjuk, hogy ezekről az adományleveleket a királyné saját tisztviselői írták-e. A királyné **kancelláriájára** vonatkozó első adatunk a XIII. századból való. 1224-ben Jolán királyné kancellárja a veszprémi prépost volt.³ Több adatunk van már IV. Béla neje, Mária királyné idejéből. Első kancellárja Fülöp dömösi prépost (1246—48), azt követték Ákos fehérvári kanonok (1248—59), majd Mothmérius szepesi prépost (1263).⁴ Amíg a felsoroltak álltak a kancellária élén, addig alkancellárokról nincs szó, amint azonban ez a tisztség fokozatosan nagyobb méltóság lett és Pál veszprémi püspök állt a kancellária élére (1263—70), alkancellárokat is alkalmaztak, akik az oklevelek tényleges kiállítói voltak.⁵

A felsorolt kancellárok azt mutatják, hogy IV. Béla az a megállapítása, hogy a kancellári tisztséget 500 márka díjazásért kezdettől fogva a veszprémi püspökök gyakorolták,⁶ téves, ez csak Pál veszprémi püspök idejére vonatkozhatott. Ugyanis már 1270—71-ben V. István feleségének a kancellárja Fülöp váci püspök s ugyancsak ő a kancellárja Izabella királynénak (1273—1277).⁷ Lehetséges, hogy Erzsébetnek azért nem a veszprémi püspök lett a kancellárja, mert neki már mint ifjabb királynénak is önálló kancelláriája volt⁸ 1262-től kezdve s azt Fülöp vezette, kit aztán később is megtartott a tisztség élén, mint hű és kipróbált emberét, sőt fia, IV. László mellett régens lévén, keresztül vitte, hogy feleségének Izabellának is Fülöp legyen a kancellárja. Feltűnő, hogy a királynéi kancelláriában sokkal ritkábban fordulnak elő alkancellárok, mint a királyiban.⁹ Ennek természetes oka az, hogy a királynék kancelláriáiban jóval kevesebb hivatalos iratot, okmányt kellett ki-

1.) Fejér: Codex diplomaticus. III/II. 315. l.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. VI/II. 360. l. és IX/VII. 640. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 469. l.

4.) Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában 49. l.

5.) Mária királyné korából két alkancellár ismeretes: István (1265—67.) és Lőrinc veszprémi prépost (1268.).

6.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 337. l.

7.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga. 62. l.

8.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga. 62. l.

9.) Kun Erzsébetnél is csak egy alkancellárról van szó, Miklós erdélyi prépostról 1272.-ben. Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában. 51. l.

állítani, mint a királyiban s így általában elég volt egy vezető is. De Fennena és Ágnes királynék alatt, mikor ismét a veszprémi püspök a kancellár, már gyakrabban találkozunk alkancellárral; ebben az időben Andronicus prépost volt az.¹

A kancelláron és alkancelláron kívül még királynéi tisztek voltak az udvarban: az udvarbíró, a tárnokmester és a főlovászmester.

Az **udvarbíró**, *judex curiae*, a királyné birtokain előfordult pereket intézte. Tisztsége rendszerint össze volt kötve valamelyik vármegye ispánságával is.²

A **tárnokmester** legfőbb feladata a királyné részére járó termények összegyűjtése és őrzése volt. Állása tekintélyes és 500 márká díjazással járt; ³ ugyanennyit kapott a főlovászmester is.⁴

Amint látjuk, a királynénak bár tekintélyes jövedelmei voltak, azokra szüksége is volt, mert a királyéhoz hasonló saját udvartartása volt külön méltóságokkal és tisztviselőkkel, ami tetemes összegeket emésztett fel.

Nézzük most már, mi öröme telt Beatrixnak ebből a tekintélyes királynéi méltóságból. A magyar közvélemény nem fogadta őt szívesen, mert, eltekintve attól, hogy a házasság semmi politikai előnyt nem jelentett, a fényes nászünnepek, az olaszoknak adott pazar adományok és a királynénak biztosított nagy összegek az államháztartás amúgy is labilis egyensúlyát teljesen felborították. Ellenszenvvel fogadta a királynét az ifjabb király, IV. Béla felesége is, aki sehogy sem tudott belenyugodni, hogy vele szemben az elsőbbség Beatrixot, a nála fiatalabb és a szegény ögróftól származó leányt illesse meg. Beatrix büszke természetét pedig bántotta Mária gögös lenézése, amiért aztán napirenden voltak a családi surlódások. Az ellentét azonban csak II. András 1235-ben bekövetkezett halálával robbant ki teljes erővel. Örízet és szigorú felügyelet alá helyezték Beatrixot, aki most már félt, hogy Gertrud sorsára fog jutni, ezért igyekezett az örízet alól szabadulni; 1236 elején sikerült is férfi ruhában Németországba szöknie.⁵ Előbb Kolmárba, majd Verdába ment és itt adott életet „posthumus” Istvánnak.⁶ A honvág azonban félévi németországi tartózkodás után hazavitte hazájába. Szegényen, fáradtan, elhagyottan tért vissza oda, ahonnan nemrégén még diadalmenetben vonult ki új hazájába, hol boldog jövőt remélt. Nagybátyja nem adta vissza neki atyai örökét, melyről házassága előtt lemondott, IV. Béla viszont özvegyi

1.) Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában 53. l.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. III/l. 108. l.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 289. l.

4.) Wenzel: Árpádokori új okmánytár XI. 545. l.

5.) Nyáry A.: Századok 1868. 603. l.

6.) Nyáry A.: Századok 1868. 603. l.

járandóságaitól fosztotta meg. Így a jobb sorsra érdemes, büszke lelkületű nő kegyelem kenyérre szorult. A könyörületes IV. Incze pápa 20.000 franknyi adományban részesítette.¹

Sok megpróbáltatáson ment át Beatrix gyermekeveitől kezdve, de a megélhetésnek ez a módja és a nagy elhagyatottság az ő szenvedésekben edzett lelkét is megtörte és kolostorba vágyódott. Amikor fia már nélkülözni tudta az anyai felügyeletet és lovagi iskolába lépett, beteljesült vágya. A gemulai kolostorba vonult és itt is halt meg megbékélt lélekkel.²

Kun Erzsébet erkölcsileg züllött, egymást gyűlölő emberek-ből álló udvarában élt egy szerény, istenfélő, környezetéből magasan kiemelkedő nemesszívű nő, aki szelídségének és jóságának mártírja lett: **Izabella**, IV. László felesége. Izabella még V. István életében, mint László jegyese került Magyarországra. A még csak 6–8 éves leányka nem sejtette, milyen szomorú sors vár reá később a magyar udvarban, de nem sejtette atyja I. Anjou Károly nápolyi király, sem anyja, Beatrix, IV. Rajmond provencei örgróf leánya,³ különben nem egyeztek volna bele a házasságba.

A gyermek leánya V. István halála után tehetetlenül nézte a felborult rendet. Ijedten szemlélte a felszabadult és senkitől sem korlátozott szenvedélyek tombolását. Azon fáradozott, hogy legalább az ő birtokain és a Lászlótól nászajándéku kapott Szepességben rendet tartson, főleg az egyház jogainak tiszteletben tartására törekedett, sőt vallásos jellegű adományokat is tett. Így 1274-ben a három házhelyes Chech földét (Esztergomban) és a Somogyban fekvő Sümegh és Somodor helységeket a Nyulak szigetén levő szent domokos rendű apácáknak adományozta.⁴ A veszprémi egyház számára pedig a somogymegyei Berény birtokot ajándékozta.⁵

IV. Lászlóval 1277-ben történt egybekelésük után férjét a rendelkezésre álló eszközökkel igyekezett tévelygéseitől visszatartani és az egyház részére megmenteni.⁶ Fáradozásai nem jártak ugyan eredménnyel, de III. Miklós pápa mégis dicsérő és elismerő levelet intézett hozzá nemes szándékáért.⁷ Férje viszont, kinek terhére volt felesége lelki szépsége és jósága, fokozatosan elhidegült tőle. Ennek tudható be, hogy 1278-ban visszavette tőle a Szepességet és anyjának adta.⁸

1.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 434. 1.

2.) Nyáry A.: A Századok 1868. 607. 1.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története. 536. 1.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 221 és 286. 1.

5.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga. 57. 1.

6.) Szabó K.: Kun László. 89. 1.

7.) Wenzel: Árpádokori új okmánytár IV. 201. 1.

8.) Erzsébet mondja egy 1279-ben kelt oklevelében, hogy a szepesi

Ezután László a Tiszántúlra ment és a kunok társaságában kicsapongó életet élt; valószínűleg azért vonult el, hogy felesége szemrehányásaitól szabaduljon. 1287-ben pedig Izabellát a Nyulak szigetén fogságba vetette és ott szigorú felügyelet alatt tartotta a legnagyobb nélkülözések közt.¹ Akadtak azonban jó emberek, akik nem tudták nézni az ártatlan királyné sanyargatását és tőlük telhetőleg segítettek rajta. Így Pál budai kanonok, udvari papja titokban bejárta az országot és könyöradományokat gyűjtött a királyné számára, hogy legalább nélkülöznie ne kelljen. Szakácsa, Kölkedi Ladomér is híven kitartott mellette a megpróbáltatásokban teljes időkbén. A veszprémi káptalan tagjai is igyekeztek adományaikkal segíteni szomorú helyzetén.²

Ezalatt IV. László Edua kun leánnyal zavartalanul folytatta kicsapongásait. Végre is a főpapok megsokalták a király botrányos viselkedését és a szentszékhez fordultak orvoslásért. Erre IV. Honorius pápa 1287 márc. 12-én feddő levelet írt a királynak, melyben szeméreti, hogy ártatlan feleségét fogságba vetette és a pogány kunok és tatárok közt erkölcstelen életet él. Nyomatékosan felszólította, hagyja abba ezt az istentelen életet, feleségét bocsással szabadon és szeresse férji hűséggel és éljen az egyház tanításai szerint. Ha ezeknek a kívánságoknak nem tesz eleget, egyházi átok alá veti.³ A pápa ugyanilyen tartalmú levelet írt Ladomér esztergomi érseknek is.

Azonban IV. Honorius meghalt mielőtt a levelet elküldte volna. A bibornokok testülete az új pápa választását nem várta be, utasította Ladomért, hogy a Honorius levelei értelmében rendezze az ügyet, egyben felszólította Kőszeghy Henrik fiait, az osztrák herceget és cseh királyt, hogy Ladomért támogatassák feladatában.⁴

Az esztergomi érsek híven megfelelt az utasításnak. Budán gyűlést hívott össze és itt jelenlétében a főpapok, főurak és nemesek elhatározták, hogy a királynét kiszabadítják fogságából és visszaszerzik számára az őt törvényesen megillető birtokokat és jövedelmeket. A határozatot tett is követte. 1287 végén megnyitották a királyné börtönének ajtóit és Izabella boldogan sietett Esztergomba, hol többen hódoltak neki, többek közt Mencseli Móric, Ladomér érsek tisztje is felajánlotta neki hűséges szolgálatát, nem törődve a király esetleges haragjával.⁵ Ladomér érsek pedig intézkedett 1287.

föld uradalma fia adományából reá szállott át. Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 585. l.

1.) Szabó K.: Kún László 134. l

2.) Szabó K.: Kún László 135. l.

3.) Theiner: Vet. mon. hist. Hung. sacr. illustr. I. 353. l.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. V/III. 363. l.

5.) Garádi Századok 1869. 730. l.

dec. 6.-án, hogy Péter erdélyi püspök vegye vissza a beszerceiek-től az általuk lefoglalva tartott királynéi birtokot és jövedelmeket, és amennyiben ellenszegülnének, sújtsa őket egyházi tilalommal.¹ Péter a felszólításnak eleget tett. Fegyveres erővel visszaszerezte a királyné birtokát harminccaddal és vámmal együtt. A király pedig, aki nagy ellenszenvvel nézte felesége támogatását, azzal felelt, hogy az erdélyi püspökséget IV. Béla, V. István és az általa adományozott birtokaitól, Kolozsvártól és Fehérvártól megfosztotta.²

Ugyancsak fegyveres erővel szerezték vissza a királyné hívei neki Veszprémben Bátorkő királynéi várat is.³

Míg a jobb érzésű emberek, akiknek szívéből még nem halt ki az igazságérzés, a királyné körül csopotosultak, addig IV. László kun barátaival és több hívével ezek, sőt az ország érkei ellen dolgozott. Ladamér érsek nyíltan kimondta, hogy IV. László behívta a tatárokat az országba és nem tett semmit kiűzésükre.⁴ Emiatt került László néhány hónapi fogságba, feleségével való méltatlan bánásmódja és Eduával való barátsága miatt pedig az egyházból is kiközösítették. 1288. elején, mikor a fogságból kiszabadult, magába szállt László. Elfogadta az esztergomi érsek által eléje terjesztett feltételeket, melyek betartása mellett feloldást nyerhet az egyházi átok alól. Ezek a feltételek a következők voltak: A tatárokkal ne szövetkezzék, hitetleneket méltóságra ne emeljen, hagyjon fel pogány szokásaival, feleségével házastársi egyetértésben éljen és ami a legfontosabb „azt a mérges viperát, azt a közönségesen Eduának nevezett nőt, aki miatt leginkább elfordult Istentől, vitesse az ország vég helyére és ott adja férjhez katolikus férfihez.”⁵ A király ezeknek a feltételeknek megtartására megesküdött. Erre az érsek feloldozta az egyházi átok alól, de kijelentette, hogy ha esküjét megszegi, a feloldozás érvénytelenné válik. IV. László megváltozása őszintének látszott: megígérte, hogy ezután lelki dolgokban teljesen aláveti magát az esztergomi érseknek és őszinte tisztelettel és szeretettel viselkedik iránta.⁶ Magához vette a királynét is és jövedelmeit visszaadta neki.

Az egész ország örömben úszott a király jobbútra térésének láttára. Annál megdöbbentőbb volt a fordulat, amikor IV. László esküjét megszegve, ismét szembehelyezkedett az egyházzal. Fegyveres erővel kiragadta a Nyulak szigetén lévő zárdából testvérét,

1.) Fejér: Codex diplomaticus. V/III. 364.—366. 1.

2.) Pauler: A magyar nemzet története II. 512. 1.

3.) Pauler: A magyar nemzet története II. 512. 1.

4.) Karácsonyi János: A mérges vipera és az antimonialis. Századok 1910. 12. 1.

5.) Karácsonyi: A mérges vipera és az antimonialis. Századok 1910. 14. 1.

6.) Wenzel: Árpádkori uj okmánytár V. 310. 1.

Erzsébetet és azt összeházasította Rosenberg Zavisz cseh urral, a köztük lévő rokonság és Erzsébet szüzességi fogadalma ellenére. Ezzel az erőszakos eljárással vége is szakadt az egyetértésnek és békének. Feleségét ismét üldözni kezdte, megfosztotta előbb az őt megillető harmincadoktól, aztán a többi királynéi jövedelemtől és azokat Eduának adta, kit ismét magához vett.¹ Feleségét, ahol csak tehette, megalázta, még cselédeitől is megfosztotta. Izabella az üldözések elől Esztergomban keresett menedéket Ladomér érseknél. 1288. január 15-én IV. László is Esztergomban tartózkodott,² valószínűleg azért, hogy Ladomért ostrom alá vegye.

Mivel azonban az ország hangulata ismét a király ellen fordult, az megrémülve a fenyegető eléggülenségtől, újból békét ajánlott. A fővényi országgyűlésen 1289-ben ismét kibékült feleségével és engedélyt adott neki, hogy Somogyot és Tolnát bejárva visszafoglalja az ott bárki által elfoglalt királynéi birtokokat.³

A királyné, amint kissé szabadabban mozoghatott, megjutalmazta híveit, akik az elnyomatás idejében mellette állottak. Pál budai kanonoknak adományozta a veszprémvármegyei jutasi királynéi földeket,⁴ szakácsának, Ladomérnak Somogyban, Kölkeden adott egy darab királynéi földet.⁵ A veszprémi káptalan részére újból megerősíti a Somogy megyében fekvő Berény birtok tulajdonjogát.⁶ A nyulak szigetén levő apácának pedig visszaadta a Somogy és Tolnamegyében fekvő Belek, Rákus és Dada tanya birtokokat, melyek egykor őket illették meg, de amelyeket Izabella királynéi birtokká tett.⁷

Ismét nem volt azonban tartós a béke, mert IV. László nem tudott lemondani a kun nőről, továbbra is a kunok közt élt és köztük lelte halálát is 1290. június 10-én mulatozás közben.

Izabella férje halála után is Magyarországon maradt; most már csendesebb, nyugodtabb napok következtek reá. Egyetértésben és szeretetben élt III. András feleségével, Fennenával.⁸ 1300-ban azonban visszatért hazájába, mert unokaöccse, a későbbi I. Károly III. Andrásal szemben mint trónkövetelő lépett fel s ezáltal igen kényelmetlen helyzetbe került. Olaszországban, Nápolyban

1.) Karácsonyi: A mérges vipera és az antimoniális. 1910. 18. 1.

2.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IX. 471. 1.

3.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IX. 527. 1.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. VII/II. 129. 1.

5.) Szabó K.: Kún László 135. 1.

6.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IV. 341. 1.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 288. 1.

8.) Fennena egyik okiratában „socrus nostre carissima“-nak nevezi Wenzel: Árpádkori új okmánytár X. 30.

a Szent Péterről elnevezett domokosrendi apácák közé lépett s ott is halt meg 1303. nov. 3-án.¹

Izabella nagy és fennkölt lélek volt, önuralma és béketűrése határtalan és csodálatraméltó. Szíve mindig kész volt a megbocsátásra, férje békejobbját mindig örömmel fogadta és remélte, hogy annak megtérése őszinte lesz, de mindannyiszor csalódott. Nagyon lesújtotta őt a nő részére igen lealázó helyzet, melybe férje juttatta. Fájdalmában és bánatában azonban nem feledkezett meg az egyház és a papság sorsáról, mely épp oly mérvben aggasztotta, mint saját helyzete. Ismételten intette és kérte férjét, legyen hű az egyházhoz és tartsa tiszteletben annak jogait. Ha IV. László anyja, Erzsébet is annyit törődött volna fia életmódjával, mint felesége, akkor az bizonyára elkerülte volna szomorú sorsát: nem kellett volna pogány kezekből pogány módra meghalnia s megmenekült volna az ország is a teljes lezülléstől.

A XII. században rövid egymásutánban hét király váltakozott a magyar trónon, valamennyi csaknem gyermek. Kálmán halála után 1116-ban fia, II. István lépett atyja örökébe. Az anyai nevelés nélkül felnőtt ifjú király meglehetősen kicsapongó életet élt. A főrendek az erkölcsstelen életmód megszüntetése, de a fejedelmi nemzetség kihalása miatt is aggódva azt ajánlották Istvánnak, hogy nősüljön meg. István hallgatott a tanácsra, mert valószínűleg maga is utódot óhajtott.

A házasságra vonatkozó adatok igen ellérőek és zavarosak. A hazai krónikák szerint Roberti Viscardi de Apulia leányát vette feleségül,² azonban Róbert már 1085-ben nem élt s így leánya az 1101-ben született Istvánnál legalább 15—16 évvel idősebb lett volna. Ha még tekintetbe vesszük azt is, hogy Róbert és Roger testvérek voltak³ s így Róbert leánya Buzilla fiának, Istvánnak nagynénje is volt, a krónikáknak ezt az állítását a legnagyobb határozottsággal el kell vetni. Iróink egy része ezekután István feleségét Henrik steffingi tartománygróf és Richarda leányának tartja,⁴ egy másik jelentékeny tábor pedig II. Henrik regensburgi várgróf leányának, Adelhaidnak, aki István halála után visszament hazájába és a walderbach-i zárdában fejezte be életét.⁵

Nem valószínű azonban, hogy a közel egykorú források István feleségére nézve ilyen nagy tévedésben lettek volna. Sokkal inkább hihető, hogy a krónikások a szintén Apuliában élő normann Róbertet tévesztették össze a sokkal híresebb és népszerűbb Vis-

1.) Wenzel: Dipl. eml. az Anjoukorból I. 169, 172. l.

2.) Képes Krónika 68. c. (M. Florianus, Fontes Domestici II. 208 l.

3.) Katona III. 387. l.

4.) Schier: Reginae Hung. primae stirpis 100 l.

5.) Wertner: Az Árpádok családi története. 242. l.

cardi Róberttel s így — ha a krónikásoknak némi hitelt lehet adni — a normann Róbert leánya volt **II. István felesége**, kinek azonban még nevét sem ismerjük. Életéről semmit sem tudunk, gyermeke nem volt.

Első **francia** eredetű királynénk III. Béla felesége, **Anna** volt. Származása sok ideig vitás volt. Bonfini szerint Imre és II. András anyja Capet Margit volt,¹ Bonfini tehát III. Béla. első feleségéről nem is tudott. Ujabb íróink azonban már tudják, hogy III. Béla első felesége Mánuel görög császár sógornője volt.² Schier volt az első, aki megállapította, hogy Chatilloni Rajnold antiochiai fejedelem leánya, Agnes volt az.³ A házasságot Mánuel hozta létre, hogy ezúton biztosítsa magának a magyar ügyekkel való szorosabb kapcsolatot.

Agnes anyja, Konstancia előzőleg Antiochia fejedelmének, Raymundnak volt a felesége, de férje 1148-ban elesett s a még 20 évesnél nem idősebb özvegy újból férjhez ment — 1153-ban — Chatilloni Raynoldhoz.⁴ Ebből a házasságból született Agnes és még egy leánygyermek: Alice. Agnes születési ideje nem állapítható meg pontosan. Tekintettel arra, hogy szüleinek házasságkötése 1153-ban történt és apja 1160-tól 14 éven át fogságban volt és hogy Agnes volt az elsőszülött, születési ideje az 1154—1160. évekre terjedő időre esik. Anyja, Konstancia Raynold fogsága alatt meghalt és Agnes nővérével Konstantinápolyba ment mostoha testvérüknek, Máriának udvarába.⁵

Béla és Agnes egybekelése 1169-ben történhetett.⁶ Házasságuk első éveit a bizánci udvarban töltötték. Agnes itt a görögök előtt kedveltebb Anna nevet vette fel és ezen a néven említik a hazai okmányok is.⁷

1173-ban Béla és Anna Magyarországra jöttek és elfoglalták a trónt. Eleinte nem jó szemmel nézték őket a magyar urak, de Béla jó királynak, Anna pedig kedves és művelt királynénak bizonyult s így csakhamar szívükbe fogadta őket a magyar nemzet. Anna emlékét több kegyes alapítvány őrzi. A fehérvári kereszteseknek adományozta az általa épített közfürdőt.⁸ A meszesi Szent Margit monostornak a zilahi vám egy ötödét adta.⁹ Vallási buzgó-

1.) Bonfini: *Rerum Hungaricum* Decades. 275. l.

2.) Pray: *Annales Hung.* I. 163. l.

3.) Schier: *Reginae Hung. primae stirpis* 140—147 és 261—263 l.

4.) Várossy Gy.: *Antiochiai Anna származása és családi viszonyai.* Századok 1886. 872 l.

5.) Hóman: *Magyar tört.* I. 420. l.

6.) Várossy Gy.: *Antiochiai Anna származása és családi viszonyai.* Századok 1886. 873. l.

7.) Fejér: *Codex diplomaticus.* IV/I. 109. l.

8.) Fejér: *Codex diplomaticus.* IV/I. 109. l.

9.) Fejér: *Codex diplomaticus.* V/III. 94. l.

ságának további tanújele a bodrogmegyei hájszentlőrinci prépostság és káptalan alapítása¹ és valószínűleg az ő nevéhez fűződik a hebronyölgyi szerzeteseknek a Szerémségben levő kő monostorban való letelepítése is.²

Ez a néhány adat is visszatükrözi nemes, fennkölt jellemét és kegyes, vallásos lelkületét. Szüksége is volt ezekre a szép és kiváló lelki tulajdonságokra, hogy elviselhesse a súlyos megpróbáltatásokat, melyek őt érték. Szülei korán elhaltak, mostoha nővére, Mária, ki szívéhez nagyon közel állt, 1183-ban tragikus módon elhunyt, áldozata lett a zsarnok és kegyetlen Komnen Andronikusnak. Anna fájdalomát újabb szomorú hír fokozta: Mária és Mánuel fiát, az alig 15 éves gyermeket Andronikus szintén erőszakos módon távolította el az élők sorából. Ennyi sorscsapás végül mégis megtörte Annát s meghalt fiatalon 1184-ben öt gyermeket hagyva hátra: Imrét, Andrást, még egy ismeretlen nevű fiút, Konstanciát, Przemysl Ottokár cseh fejedelem feleségét és Margitot, ki utóbb Angelosz Izsák bizánci császár felesége lett.³

III. Béla hitvesét fényes, királynéhez illő pompával temette el. Fején igen szép, aranyozott ezüsből vert nyílt korona volt, öltözete drága arany csipke, melyen aranyfonalból brüsszeli öltésekkel rosetták voltak kivarrrva. Halotti gyűrűje ránc maradt mint értékes műemlék. Ez vékony arany sodronyokból készült karika, mely a gyűrű fejénél kiszélesedik és ott egy ovális alakú cabochont foglal körül; ebbe a cabochonba egy kezében lantot tartó syrén van bevésve.⁴ Anna holttesteme a halála utáni évszázadokban nagyon sok viszontagságon ment keresztül. A fehérvári királyi sírboltból kikerülve 13 évig a Nemzeti Múzeumban őrizték, majd 1862-ben gróf Pálffy Mór, az ország helytartója intézkedésére ideiglenesen a budavári plebánia templom sírboltjába helyezték.⁵ Innen 1878-ban a szentély restaurálása miatt a Zichy kápolna sírboltjába szállították át.⁶ 1883-ban Dr. Török Aurél egyetemi tanár, az antropológiai intézet igazgatója engedélyt kapott a királyi csontok tanulmányozására és ebből a célból magához vette azokat. A csontok tanulmányozása alapján a következő eredményre jutott: Chatilloni Anna kicsiny, 159 cm. magasságú nő volt. A csontok alkatából szép, fiatal, arányos testalkatra lehet következtetni. A fej alkata, a szép, magas homlok, az aránylag nagy szemgödrök és a finom állcsontok nagyon szép és bájos nőt sejtetnek.⁷

1.) Fejér: Codex diplomaticus. VI/II. 363. I.

2.) Várossy Gy.: Antiochiai Anna származása és családi viszonyai Századok 1886. 880 I.

3.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 357. I.

4.) Czobor Béla: III. Béla és hitvese halotti ékszerei. 216—218. I.

5.) Forster: III. Béla emlékezete 196. I.

6.) Forster: III. Béla emlékezete 198. I.

7.) Török Aurél: III. Béla első hitvesének földi maradványai, 206. I.

Török Auréltól 1897 okt. 7-én átvették a királyné hamvait és azokat végre örök nyugalomra helyezték.¹

Az özvegyen maradt III. Béla ismét megnősült. Feleségül vette VII. Lajos francia király és Kasztíliai Konstancia leányát, **Margitot**.² Ezzel a házassággal a magyar király közvetlen összeköttetésbe jutott a francia és angol udvarokkal s ezáltal tekintélye Európaszerte megnövekedett.

Margit 1157-ben született és már 1160-ban árvaságra jutott.³ Anyja, Konstancia meghalt. Ekkor II. Henrik angol király feleségül kérte hasonló nevű fiának s mint annak jegyesét magával vitte udvarába. Henrik Margittal együtt megkapta hozományul a francia királytól a normann Vexint, mégpedig Gisors, Neaufles és Neufchatel várakat.⁴ A gyermek Margit nevelését Robertus de Novoburgo báró vezetésére bízták. 1172-ben Henrik érkezettnek látta az időt a házasságra, melynek megtörténte után a fiatal pár Normandiában élt.⁵ Boldogságukat azonban a trónörökös váratlan halála félbeszakította. Margit férje halála után nem óhajtott tovább Angliában maradni és még férje halála évében, 1183-ban bátyja, II. Fülöp párisi udvarába költözött.⁶ Itt tartózkodott, amikor a szintén özvegy III. Béla megkérte a kezét. Margit első alkalommal a küldöttségnek, mely Béla óhaját tolmácsolta, tagadó választ adott, de mikor Béla újabb követség útján ismét megkérte a kezét, II. Henrik közbenjárására beleegyezett a házasságba. II. Henriknek érdekében állott Margit férjhez menetele, mert azt remélte, hogy így annak nászajándékai kezébe fognak kerülni. Reménye 1186-ban a gisorsi egyességben valóra is vált, mert Margit 2.750 font évjáradék ellenében lemondott Gisors és normann Vexinben levő összes birtokairól II. Henrik javára.⁷ Előzőleg azonban érdeklődött leendő férje vagyoni helyzetéről s ez alkalommal értékes kimutatás készült Béla jövedelmeiről. Ez a kimutatás felsorolja Béla országait, az anyaország összes egyházmegyéit, az azokból neki járó jövedelmeket és valamennyi többi királyi jövedelmet.⁸

Margit meglegedéssel vette tudomásul, hogy jegyese, a magyar király Európa egyik leggazdagabb uralkodója és készült a nagy útra. Mielőtt azonban elhagyta volna a francia udvart, elhunyt férje emlékére alapítványt tett: a clairvauxi apátnak 300 márkát

1.) Forster: III. Béla emlékezete. 243. l.

2.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 363. l.

3.) Karl Lajos: Margit királyné, III. Béla kir. neje. Századok 1910. 51 l.

4.) Karl Lajos: Margit királyné, III. Béla kir. neje. Századok 1910. 51. l.

5.) Wertner: Az Árpádok családi tört. 365.

6.) Karl Lajos: Margit királyné, III. Béla kir. neje. Századok 1910. 52 l.

7.) Kropf Lajos: Századok 1900. 70. l.

8.) Fejér: Codex diplomaticus. II. 217. l.

adományozott, hogy azért első férje lelkiüdvéért miséket mondjanak.¹ Majd 1186-ban nagy kísérettel elhagyta Párist. Számos francia nemes kísérté Magyarországra. Többek közt vele jött Kyquius és Renoldus, kik aztán megtelepedtek hazánkban és nagy hírű magyar családok ősei lettek.²

Margit tipikus középkori királyné lett. Vallásos lelkiületének szép bizonyosságát adta 1189-ben, mikor II. Henrik, I. Frigyes és Oroszlánszívű Richárd keresztes hadai átvonultak az országon. Margit férjével együtt fényes fogadtatásban részesítette őket Esztergomban; lovagi játékok, ünnepségek, királyi lakomák egymást váltogatták a vendégek tiszteletére és értékes ajándékokkal kedveskedett nekik. Frigyes császárnak gyönyörű bársonyból és szebbnél szebb szövetekből készült sátort ajándékozott telve mindenféle értékes tárgyakkal.³ Bőkezűségén kívül jószívének is tanújelét adta ezzel az alkalommal, ugyanis férje az ő kérésére szabadon bocsátotta az 1177. óta fogságban sínylődő Gyécsa herceget, aki aztán csallakozott a keresztes hadakhoz.⁴

Béla maga is akart keresztes hadat vezetni a szent földre, de 1196-ban elhunyt és helyette özvegye, Margit csatlakozott az éppen átvonuló keresztesekhez, de már útközben megbetegedett s mire Palesztinába ért, már haldoklott és 1198. szeptember elején Ptolomaiosban meg is halt.⁵ A versaillesi keresztesek termében hiteles pecsétek és okmányok alapján festett keresztes címerek közt ott van a Margité is: felnégyelt pajzs, melynek 1. és 4. negyedében Magyarország pólyás címere, 2. és 3. negyedében pedig a francia királyi címer: kék mezőben a három lilium látható.

Az utolsó francia származású királyné, **Jolán**, II. András második felesége, ki a francia Capet ház ifjabb ágából származott.⁶ Atyja Courtenay II. Péter, a későbbi konstantinápolyi császár, anyja Jolántána, Balduin és Henrik konstantinápolyi császárok nővére volt.⁷ A házasság politikai okokból jött létre, mert András azt remélte, hogy ezáltal esetleg a konstantinápolyi trónt is megszerezheti. A fiatal aráért, ki alig 18 éves volt, Péter győri püspök és Bertold fia, Frank mentek el és hozták Magyarországra.⁸

Jolánt János esztergomi érsek koronázta meg.⁹ Ebben azonban

1.) Kropf Lajos: Századok 1900. 71. 1.

2.) Wertner: Az Árpádok családi története. 365. 1.

3.) Horváth: Magyarország tört. I. 449. 1.

4.) Horváth: Magyarország tört. 449. 1.

5.) Wertner: Az Árpádok családi története. 371. 1.

6.) Okiratok Joles, Jole, Hirole néven emlegetik. Wertner: Az Árpádok családi története 424. 1.

7.) Wertner: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul 1835. 148. 1.

8.) Pauler: A magyar nemzet története. II. 170. 1.

9.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 40. 1.

Róbert veszprémi püspök jogainak megcsorbitását látta s miatta hosszadalmas vita kerekedett. Végre Róbert a vitás ügyet III. Ince pápa elé terjesztette, de mivel a veszprémi püspök királyné koronázási joga valószínűleg csak szokásjogon alapult, igazát okmányokkal igazolni nem tudta. A pápa bírakat küldött ki az ügy megvizsgálására és azok jelentése alapján a következően döntött: Ha a király és a királyné koronázása egyszerre történik, akkor az esztergomi érsek koronázza meg és kenje fel a királyt, a veszprémi püspök pedig a királynét. Ha a királyné koronázási szertartása egyedül megy végbe, akkor a veszprémi püspök végezze a koronázást, az esztergomi érsek pedig a felkenést, ha az esztergomi érsek valami okból nem jelenhetné meg a királyné koronázásán, akkor az egész szertartást a veszprémi püspök végezze.¹ Ezzel a döntéssel vált jogerőssé a **veszprémi püspök királyné koronázási joga.**

III. Ince pápának ezt a határozatát 1220-ban III. Honorius pápa,² 1269-ben pedig IV. Béla is megerősítették.³ Utóbbi a kettős pecsét alatt kiadott oklevélben a következőket mondja: „a veszprémi egyház országunk egyéb egyházai felett ama különös kiváltságra érdemesített, hogy a királyné őfelségét a szent koronával megkoronázza. Ezért és a kancellári tisztségért a veszprémi püspök 500 márkát kap a királyné jövedelmeiből.⁴

Izabella 1280-ban szintén határozottan beszél a királyné koronázásának jogáról: „midőn mi a megboldogult veszprémi püspöknek, tisztelendő Pál atyának kezei által Magyarország királynéjává kenettünk és Isten kegyelméből a királynői koronával ékesítettünk . . . azt az erős fogadalmat tettük, hogy más magyar királynék példájára és szokása szerint a veszprémi egyházat birtokadományban fogjuk részesíteni.”⁵ Izabellánál, tekintve, hogy nem a pápa által megerősített főpap állt az esztergomi érsekség élén, a veszprémi püspök végezte a felkenést is.⁶ Végül Ágnes királyné is több alkalommal említést tesz a veszprémi püspök királyné koronázási jogáról.⁷

Mivel éppen a királyné koronázásáról beszélek, tisztázandónak tartok ezzel kapcsolatos két kérdést: az egyik az, hogy a királynét a házi koronával koronázták-e meg, vagy pedig a szent koronával. Sokan a házi korona mellett foglalnak állást, holott a

1.) Fejér: Codex diplomaticus. VII/V. 554. 1.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 299. 1.

3.) Fejér: Codex diplomaticus. IV/III. 495. 1.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. V/II. 337. 1.

5.) Kollányi: A veszprémi püspök királyné koronázási joga 57. 1.

6.) Fülöp esztergomi érsek halála után Kán Miklós erőszakkal elfoglalta az érseki széket. 1172—79.

7.) Wenzel: Árpádkori új okmánytár IV. 341 1.

mohácsi vész előtt a királyné nemcsak a király felesége volt, hanem annak valóságos társa a kormányzásban és távolléte alatt helyettese. Ez a közjogi helyzet hozta magával, hogy a **királynét is a szent koronával koronázták meg.**¹ Ha azonban ez a koronázás a királyéval együtt történt, akkor a királyné a szent korona után azonnal saját házi koronáját tette fejére. T. i. királynéinknak már kezdettől fogva volt saját házi koronájuk is, így tudomásunk van Gizella királyné értékes, drágakövekkel kirakott aranykoronájáról,² továbbá Gertrud házi koronájáról, melyből az ő kívánságára a boroszlói templom részére kelyhet készítettek.³

A másik kérdés az, hogy történt a királyné megkoronázása a szent koronával. Fejére tették-e azt, vagy csak vállát érintették vele. Erre vonatkozólag elég Kun Erzsébet egyik okiratára hivatkozni, melyben félreérthetetlenül megmondja, hogy "azon a napon, amikor a szent korona fejünkre tételezt, megesküdtünk a nemesség jogainak megtartására"⁴

Leszögezhetjük tehát, hogy a királynékat a veszprémi püspök a szent koronának fejükre tételével koronázta meg. Ezek után folytathatjuk tárgyunkat: Jolán királyné ismeretes adatainak feldolgozását.

II. András nászajándékul átengedte feleségének a Bánság, Varasd, Somogy, Zala és Szerém vármegyék birtokát.⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy az adomány nem a megyék egész területére, hanem csak az azokon levő királyi földekre és a megyék bizonyos jövedelmeire vonatkozott.⁶ András 1218-ban, mikor a Szentföldre indult újabb adományokat tett felesége részére. A hitbér biztosítása fejében 8000 ezüst márkát, a Maroson szállított sót, a pesti szaracénusok vámját és a Bodrog vármegye után járó jövedelmeket kötötte le arra az esetre, ha hadjárata közben meghalna.⁷

Annyira szíven viselte felesége anyagi érdekeit, hogy a leköltött jövedelmeket a pápa védelmébe ajánlotta és III. Honorius pápa 1222 júl. 7.-én védelmébe is fogadta azokat.⁸

Jolán királyné a legnagyobb egyetértésben élt a királlyal s mivel a politikai életbe — talán Gertrud példáján okulva — egy-

1.) Fejér: Codex diplomaticus, IV/III. 495. IV. Béla itt világosan mondja, hogy a királynét a szent koronával koronázták meg.

2.) Fejér: Codex diplomaticus. VII/I. 209. I.

3.) Dlugass: Historia Polonica. I. 615. I.

4.) Fejér: Codex diplomaticus. V/I. 237. I.

5.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 388. I.

6.) Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. I. 7. I.

7.) Fejér: Codex diplomaticus. III/I. 263. I.

8.) Thallóczy: Századok 1897. 579. I.

általán nem avatkozott bele, ellenségei sem voltak. 18 évi nyugodt és valószínűleg boldog házasság után meghalt. Éppen azért, mert politikával nem foglalkozott, életéről nem sok adat maradt reánk. Halála napját sem tudjuk, de abból, hogy 1234 május havában II. András újból megnősült, arra következtethetünk, hogy egy évvel előbb, 1233-ban halt meg. Halálos ágyánál ott volt Jakab Praenestei bíboros, apostoli követ és még néhány püspök.¹ Tetemeit az egri cistercita kolostorban temették el.²

III. Béla utódának, Imrének volt a felesége **Konstancia**, kinek atyja II. Alfonz **aragoniai** király, anyja pedig Sancha, VII. Alfonz kasztíliai király leánya volt.³ Szülei 1174-ben kötötték házasságot s első gyermekük, Péter 1176-ban született, kit még két fiú követett. A leányok sorrendjét nem tudjuk, de minthogy Konstancia ment közülük leghamarabb férjhez, őt tarthatjuk legidősebbnek s így születési ideje 1179, vagy 1180.⁴

Imre 1196-ban, mikor trónra lépett, még nőtlen volt.⁵ A politikai életben szenvedett sok kellemetlenségért a házasságban akart kárpótlást találni, ezért feleségét minden politikai érdektől menten választotta valószínűleg III. Incze pápa közvetítésével, aki támogatója volt.

A fiatal házasok közt némi rokonság is mutatható ki, amennyiben mindketten egy törzsatyától, II. lengyel Msciszlótól származtak.⁶ Az esküvőt Esztergomban tartották. Ez alkalommal Imre fiatal feleségének két vármegyét kötött le hitbérül azzal a feltétellel, hogy ha őt — Imrét — túléli és Magyarországon marad, tovább is élvezze a két vármegye jövedelmét, ha ellenben Magyarországból eltávozik, akkor hitbére fejében egyszer s mindenkorra kapjon egy összegben 12.000 márkát.⁷ Ez az első reánk maradt házassági szerződés, de ez még nem annyira részletekre is kiterjedő, mint későbbi királyainké, pl. II. Andráse.

1.) Wertner: Az Árpádok családi története 424. l.

2.) Hóman: Magyar történet II. 102. l.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 371. l.

4.) Wertner: Az Árpádok családi története 371. l.

5.) Wertner a házasságot Katona nyomán (IV. 496, l.) 1198-ra teszi (Az Árpádok családi története), azonban, mint tudjuk, a cseh herceget mint az esküvőn jelen levőt említik, aki azonban 1198-ban az egész évben beteg volt s ebben az évben meg is halt, tehát az esküvőnek előbb kellett történni.

6.) Wertner: Az Árpádok családi története 372. l.

7.) Honorius pápának 1220-ban kelt okleveléből értesülünk, hogy: „clarae memoriae Rex Ungariae ipsam ducens legitime in uxorem duos comitatus ei nomine dotalitii assignasset ita, quod si superviveret regi quandiu vellet in Ungaria remanere ipsos cum suis proventibus plenarie retineret, vel si remanere nollet ibidem, duodecim millia marcarum sibi pro dotalitato solverentur. Fejér: Codex diplomaticus. III/l. 297 l.

Imre rövid uralkodása alatt nyugodtan élt Magyarországon Konstancia, azonban Imrének 1204-ben bekövetkezett halála után lényegesen megváltozott a helyzet. Az árván maradt kis László helyett Imre testvére, András és annak erőszakos természetű felesége, a később tragikus véget ért Gertrud kormányozták az országot. Gertrud erőszakos természetével Konstanciát háttérbe szorította s mivel ez ellen Konstancia büszkesége tiltakozott, a viszony mindjobban kiélesedett köztük.¹ A harcban Konstanciát csak kevés híve támogatta s ezért nem tartotta tanácsosnak az országban való továbbbi tartózkodást. Kis fiával együtt Ausztriába menekült VI. Lipót őrgrófhoz, de magával vitte a koronát és kincseinek egy részét is.² Kincseinek másik részét mintegy 70.000 márka értékben menekülése előtt Esztergomban a jeruzsálemi istpotályosok őrizetére bízta.³

András fegyveres erővel készült a korona és kincsek visszaszerzésére, de László 1205-ben váratlanul meghalt s így a korona a kincsekkel együtt békés úton visszakerült, Konstancia pedig gyászával visszavonult hazájába. Itt 1209-ben II. Péter aragon király gyámfiával, II. Frigyes szicíliai királlyal, a későbbi császárral házasságot kötött.⁴ Konstancia a házasságkötés után is igényt tartott az Imre által biztosított hitbérre és az Esztergomban visszahagyott kincsekre.⁵ III. Honorius pápát kérte fel, hogy szerezze meg neki azokat Andrástól. A pápa a salzburgi érsekre és Róbert püspökre bízta az ügy elintézését, de Konstancia 1222-ben meghalt, mielőtt vitás ügye elintézését nyert volna.⁶ Hamvait Palermóban helyezték örök nyugalomra a csak királyok és püspökök nyugvóhelyéül fenntartott kriptában, márvány koporsóban.⁷

A latin eredetű népektől hozott királynéink nem játszottak olyan nagy szerepet a politikában, mint pl. Gizella, Erzsébet, Ilona stb., de kétségtelenül sokat jelentettek az ország művelődése szempontjából elhintve a nyugati műveltség magvait, melyek itt eléggé jó talajra találtak. Másrészt rokonságaik révén lényegesen hozzájárultak a politikai egyensúly fenntartásához és a magyar trón hírének és fényének állandósításához.

Volt még egy királynénk, akiről eddig nem szóltam. Nem említettem azért, mert éppen semmit sem tudunk róla. Ez a királyné **II. László felesége** volt. Ez Katona szerint lengyel hercegnő volt,

1.) Hóman: Magyar történet II. 17. I.

2.) Hóman: Magyar történet II. 17. I.

3.) Wertner: Az Árpádok családi története 373. I.

4.) Hóman: Magyar történet II. 58. I.

5.) Schier: Regina Hung. 177. I.

6.) Pauler: A magyar nemzet története II. 93. I.

7.) Wertner: Az Árpádok családi története 373 I.

kivel László Halicsot kapta nászajándékul.¹ Ennek az adatnak valótlansága kiderül, ha tekintetbe vesszük, hogy II. Gyécsa és Fruzsina egybekelésekor László 15 éves volt és az állítólagos jegyes 40 éves. Hihetetlen, hogy III. Boleszláv leányának 40 éves koráig kellett volna várnia, míg férjet hapott s akkor is egy 15 éves gyermeket.

Tény az, hogy semmi megbízható adat nem maradt fenn II. László feleségének sem származásáról, sem életéről, sem haláláról. Az azonban bizonyos, hogy László nő volt, mert házasságából gyermeke is született, Mária, kit László halála után III. István adott férjhez.²

1.) Katona III. 564 l. Ezt az adatot átveszi Horváth Magyarország története I. 400. l.

2.) Wertner : Az Árpádok családi története 330. l.

BEFEJEZÉS.

Megvizsgáltam az összes Árpád- és Anjoukori királynék élet-történetét, amennyire a rendelkezésre álló adatok lehetővé tették. Származásuk szerint csoportosítottam a róluk összegyűjtött adatokat. Vizsgáltam, hogy származásuk mennyire volt befolyással királynéi méltóságuk betöltésére s így közvetve hazánk sorsára. Vizsgálódásaim arra az eredményre vezettek, hogy nagy hatással voltak ugyan királynéink hazánk történetének kialakulására, de ezt a hatást nem annyira faji jellegük, mint inkább a családi összeköttetések révén előállott **politikai kapcsolatok** idézték elő. Nem jutottam arra a következtetésre, hogy csak a királynék eredete, fajsága lett volna döntő tényezője bármilyen politikai fordulatnak. Általánosságban nem befolyásolta a faji hovatartozóság a királynék jellemét, gondolkodását s így cselekedeteit, legfeljebb elszórtan, egyes cselekedetben állapíthattuk meg, hogy azok a faji jelleg vagy vérmérséklet eredményei voltak.

Vannak ugyan a királynék közt kialakult típusok, de ezeket egyáltalán nem a származás, hanem a kor társadalmi élet megnyilvánulásai, nevelésük és életkörülményeik — azonos és hasonló hatások, környezet stb. — következtében kialakult jellemük termelte ki.

Ilyen típus a kegyes, vallásos, a túlvilági élet feltételeit már az életben erősen megalapozó nő, mely minden erejét és tehetségét a hitélet ápolására és az egyház támogatására fordítja. Ennek a típusnak képviselői voltak Gizella, Margit, Ágnes (III. Andrásné) és Mária (Zsigmondné).

Másik típus a szintén vallásos, Isten törvényeinek engedelmeskedő nő, aki nem felejtkezik meg az egyház támogatásáról, de már nem veti meg a földi élet által nyújtott javakat és örömöket sem. Szóval a földi életet nem csupán a túlvilági élet előkészítőjének tartja, hanem valóságos életnek, melynek a túlvilági élet majd jutalma lesz. Ilyenek voltak Sarolt, Ilona, Mária (IV. Béláné) és Erzsébet (I. Károlyné). Ők is nemes életet éltek, de nagy szerepet vittek férjeik oldalán is. Uralomra törekedtek, éles látású, po-

litikai érzékkel megáldott nők voltak. Tevékeny részt vettek az ország kormányzásában, de azonkívül — és talán első sorban — jó anyák voltak, s ezáltal erősen befolyásolták, irányították az ország sorsát. Nekik köszönhetjük legnagyobb királyainkat (Szent István, Nagy Lajos).

Ez a két típus az, amelyik életével és cselekedetével bőven rászolgált az utókor elismerésére és hálájára és példaképpen állhat a későbbi korok női előtt.

A harmadik típus, melybe Gertrud és Kun Erzsébet tartoznak, már nem ilyen rokonszenves. Ez is uralomra vágyott, de kevés politikai ügyességgel rendelkezett és hatalmát és befolyását nem a köz, az ország érdekében használta fel, hanem egyéni, sokszor igen alacsony rendű érdekek szolgálatába állította.

A negyedik típus a szelíd, családias életet élő, a közéletben nem szereplő nő, aki magas méltóságában sem igen lépi túl a családi ház küszöbét. Ilyenek voltak pl. Riksa, Synedene, Jolán. Ezekről azonban sajnos nagyon keveset tudunk, mert éppen visszavonultságuk miatt a krónikások sem igen tudtak róluk s maguk sem igyekeztek emléküket megörökíteni. Egyesekről éppen semmit sem tudunk, még létezésüket is bizonyítani kell.

Voltak természetesen olyan királynéink is (mint pl. Eufémia), akiket egyik típusba sem lehet besorozni s akik teljesen egyéni — néha igen szomorú, az országra semmi dicsőséget nem hozó — életet éltek.

Végül megállapíthatom még azt is, hogy a magyar nemzet sohasem nézte, hogy királynéit melyik nemzet szülte. Mélységes és lovagias hódolattal fogadta őket, bármelyik nemzet leányai voltak is, ha megértéssel és szeretettel közeledtek hozzá és maguk is igyekeztek szívükbe zárni ezt az értékes nemzetet. Megszűnt azonban a hódolat, ha valamelyik királyné visszaélt a nemzet bizalmával, vagy éppen ellene használta fel a tőle kapott vagyont és hatalmat. Ilyenkor aztán mindjárt bíró is lett a nemzet: ítélkezett az ellene való fölött.

FORRÁSMUNKÁK.

- Anjoukori okmánytár.* I—VII. Szerk. Nagy Imre Budapest 1879—1920.
- Anonymus.* Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről.
Fordította Szabó K. Budapest 1860.
- Botka T.*: A visegrádi merény. Századok 1874.
- Baumgarten M.*: Adalék az orosz-magyar összeköttetés történetéhez. Tört. Szemle XV. évf.
- Bonfini*: *Rerum Ungaricum decades.* Lipcse 1771.
- Csányi D.*: Árpád és Árpádok Budapest 1911.
- Décsy A.*: Koronás magyarországi királynék az ő királyi jussukkal együtt. 1795.
- Dlugoss*: *Historiae Polonicae* I—XIII. k. Lipsiae 1711.
- Dr. Erdélyi L.*: Árpádkor. Budapest. 1922.
- Dr. Erdélyi L.*: A magyar lovagkor nemzetségei. Budapest. 1932.
- Dr. Erdélyi L.*: Magyar történelem. Budapest 1931.
- Fejér Gy.*: *Codex diplomaticus.* I.—X. k. Buda 1829—1844.
- Fejérpataky L.*: A királyi kancellária az Árpádok korában. Budapest 1885.
- Forster Gy.*: III. Béla magyar király emlékezete.
- Hagen Gergely fele osztrák krónika.* Pez; *Scriptores rerum Austriacarum*
Lipcse 1721.
- Hazai okmánytár.*
- Hartvik*: *Vita S. Stephani, Endlicher, Monum. Arpad.*
- Dr. Hóman B.*: Magyar történet. Budapest.
- Horváth M.*: Magyarország történeime. Budapest 1871.
- Ipolyi A.*: Besztercebánya műveltség története. Századok 1874.
- János minorita* Nagy Lajosról szóló krónika töredéke. Fordította Érdy János.
- Dr. Karácsonyi J.*: A mérges vipera és az antimonialis. Századok 1910.
- Dr. Karácsonyi J.*: Nagy Lajos anyja Rómában. Kath. Szemle 1893.
- Dr. Karácsonyi J.*: Szent István élete. 1904.
- Karl L.*: Margit királyné, III. Béla király neje. Századok 1910.
- Katona*: *Historia critica regum Hungariae.* I—IV. Buda, Vác, Kalocsa 1778—1817
- Dr. Kerékgyártó B.*: A magyar királyi udvar a magyar királyság fénykorában.
Budapest 1881.
- Képes Krónika.* Kiadta Mátyás Flórián Lipcse 1883. Lásd: *Fontes Hist. Hung. Domestic.*

- Legenda major et minor.* Kiadta Endlicher: Monum Arpad.
Libenau: Hundert Urkunden zu der Gesch. der Königin Ágnes 1288—1364. Regensburg 1869.
Dr. Marczali H.: A magyar nemzet története az Árpádok korában. Budapest 1896.
Dr. Marczali H.: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest 1880.
Dr. Márki S.: Anjou Mária, Magyarország királynője. Budapest 1885.
Mátyás Flórián: Népmondák és adatok Gertrúd királyné haláláról. Századok 1901.
Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest 1893.
Pertz: Monumenta Germaniae, Scriptores.
Pesty F.: Eltűnt régi vármegyék. Budapest 1880.
Pór A.: Az esztergomvárbeli Szt. István első vértanúról nevezett prépostság története. Budapest 1909.
Pór A.: Habsburg Ágnes magyar királyné. Kath. Szemle 1887.
Pór A.: Magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Századok 1903.
Pór A.: Erzsébet királyné aacheni zárándoklása. Századok 1901.
Pór A.: Ifjabb Erzsébet királyné. Századok 1895.
Pór A.: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Századok 1896.
Pór A.: Erzsébet királyné, Nagy Lajos felesége. Századok. 1905.
Pór A.: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. Turul. 1908.
Pór A.: Szent Gellért csanádi püspök élete.
Pór A.: Szent István király. Pest 1871.
Podhradczky J.: Magyarország címerének eredete. Századok 1870.
Pray Gy.: Annales regum Hungariae II—V. Bécs 1769—1770.
Rupp J.: Buda és Pest környékének helyrajzi története. Pest 1868.
Rupp J.: Magyarország helyrajzi története. Budapest 1870.
Schier: Reginae Hungariae primae stirpis.
Szabó K.: Kún László. Budapest 1886.
Thaly K.: Rákóczy kora szepesi levéltárakban. Századok 1873.
Theiner: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I—XII. Róma 1859—1862.
Thuróczy János: Chronica Hungarorum. Schwandtner, Script. I. k. 39—291. Váradi regestrum. Budapest 1891.
Várossy Gy.: Antiochiai Anna származása és családi viszonyai. Századok 1836.
Wenzel: Árpádkori új okmánytár. I—XII. Budapest 1860—1874.
Wenzel: Diplomáciai emlékek az Anjoukorból I—III. Budapest 1874—1876.
Dr. Wertner M.: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892.
Dr. Wertner M.: Az Árpádok házassági összeköttetései. Turul. 1887.
Wilcsek H.: A Horváthy család lázadásai. Századok 1896.
Wittich F.: Boldog Gizella. Magyar Sion V. 1867.
Zichy okmánytár.

ÉLETRAJZ.

1910. okt. 16-án születtem Piskin, Hunyadmegyében. Az elemi iskola négy osztályát Aradon végeztem és itt kezdtem meg középiskolai tanulmányaimat is, de az oláh megszállás miatt 1921-ben szüleimmal Békéscsabára menekültem s itt fejeztem be az I., majd a II. osztályt is az ágh. hitv. Rudolf főgimnáziumban mint magántanuló. A III.-VIII. osztályokat pedig ugyancsak Békéscsabán az állami Lorántffy Zsuzsanna leánygimnáziumban végeztem s ugyanitt tettem érettségi vizsgát is. Egyetemi tanulmányaimat Szegeden a Ferencz József tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történet-tudományi karán végeztem mint történelem-földrajzszakos tanárjelölt az 1928-33. évben. Itt tettem tanári vizsgát is 1933.-ban.

1931-ben az egyetemi földrajzi intézettől jutalmul kaptam a Magyar Tudományos Akadémia egy ajándék könyvét, 1933-ban pedig elnyertem a köztisztviselők gyermekei számára rendszeresített tanulmányi ösztöndíjat.

XB 218194

100

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés — — — — —	3
I. Magyar származású királynék — — — — —	6
II. Német származású királynék — — — — —	26
III. Szláv eredetű királynék — — — — —	46
IV. Görög származású királynék — — — — —	68
V. Olasz nemzetekből való királynéink — — — — —	74
Befejezés — — — — —	95
Forrásmunkák jegyzéke — — — — —	97
Életrajz — — — — —	99